

Обласна краєзнавча конференція
учнівської молоді

«Краєзнавчі нариси Запорізького краю»,

присвячена 80-річчю утворення
Запорізької області

Частина 2. «Гуманітарне краєзнавство»

Тези доповідей

м. Запоріжжя, 22 листопада 2019 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА, СПОРТУ ТА
ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ
МУЗЕЙ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

«КРАЄЗНАВЧИ НАРИСИ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ»

Матеріали (тези доповідей) обласної краєзнавчої
конференції учнівської молоді,
присвяченої 80-річчю утворення Запорізької області

Частина 2. «Гуманітарне краєзнавство»

УДК 913 (477.64)

М58

*Рекомендовано науково-методичною радою комунального закладу
«Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства, спорту та
екскурсій учнівської молоді» Запорізької обласної ради
(протокол № 3 від «17» грудня 2019 р.)*

Збірка матеріалів (тез доповідей) учасників Обласної краєзнавчої конференції учнівської молоді «Краєзнавчі нариси Запорізького краю», присвяченої 80-річчю утворення Запорізької області. Частина 2. «Гуманітарне краєзнавство» – Запоріжжя: – КЗ «Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» ЗОР, 2019. – 80 с.

Редактори: Янущенко Д.В., завідувач відділу краєзнавства та патріотичного виховання КЗ «Центр туризму» ЗОР;
Вагеннік О.М., методистка відділу краєзнавства та патріотичного виховання КЗ «Центр туризму» ЗОР.

Метою конференції є залучення учнівської молоді до пошуково-дослідницької діяльності, виховання поваги та бережливого ставлення до історико-культурної спадщини українського народу, природи рідного краю.

У другій частині збірки представлені матеріали секції «Гуманітарне краєзнавство» (історичне, етнографічне та археологічне краєзнавство).

Для педагогічних працівників та учнівської молоді позашкільних закладів освіти, а також всіх зацікавлених у вивченні та збереженні історико-культурної та природної спадщини Запорізького краю.

З М І С Т

<i>Залата Анастасія, ДУХОВНА СВЯТИНЯ</i>	4
<i>Хорольська Дар'я, Лагода Надія, Нікітенко Аліна, ВИКОРИСТАННЯ МЕДУ В ТРАДИЦІЯХ І ОБРЯДАХ ЖИТЕЛІВ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ</i>	7
<i>Осипюк Вікторія, Марченко Альбіна, Павелко Олександра, СІМЕЙНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ ЖИТЕЛІВ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ НАПРИКІНЦІ 1950-Х – У 1960-Х РР.</i>	11
<i>Бурцева Яна, «ВІРА, НАДІЯ, ЛЮБОВ»: ФЕСТИВАЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР НА МЕЛІТОПОЛЬЩИНІ</i>	15
<i>Шалигіна Олександра, НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ ХАРЧУВАННІ МЕШКАНЦІВ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ (НА ПРИКЛАДІ М. ЕНЕРГОДАРА)</i>	18
<i>Липосавицька Яна, Дорошенко Поліна, ДОСЛІДЖЕННЯ ХУТОРА СУХА-КОНКА, ЗНИКЛОГО З ОКОЛИЦЬ СЕЛА ОЛЕКСІЇВКИ В 40- ІХ РОКАХ 20 СТ.</i>	21
<i>Біда Софія, ЛЕГЕНДАРНА ПОСТАТЬ «БАТЬКА» МАХНА ЯК СИМВОЛ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН</i>	24
<i>Шапоров Максим, Олійник Аліна, ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА МЕЛІТОПОЛЬЩИНІ У ЧАСИ ГЕТЬМАНАТУ</i>	26
<i>Касапова Карина, Якимович Таїсія, ЧМЕРЕВА МОГИЛА – ЗАБУТИЙ КУРГАН В ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОМУ РАЙОНІ</i>	30
<i>Орлова Єлизавета, Солом'яник Тетяна, Лукіна Валерія, ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ КАШІ В ОБРЯДАХ ТА ЗВИЧАЯХ УКРАЇНЦІВ. КУТЯ</i>	34
<i>Черненко Іван, ЕНЕРГОДАРСЬКА КАМ'ЯНА БАБА: СКІФСЬКА ЧИ ПОЛОВЕЦЬКА?</i>	38
<i>Юсуф Софія, ЧИ БУВ «БАБИН ЯР» У КАМ'ЯНСЬКО-ДНІПРОВСЬКОМУ РАЙОНІ?</i>	41
<i>Стоєв Артем, АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ КОРВАЦЬКИЙ – ЖИТТЯ ПРИСВЯЧЕНЕ НАРОДУ</i>	45
<i>Курченко Микита, СІМ'Я І ПОБУТ СРСР У 1970-1980 РОКАХ</i>	48
<i>Бічук Анастасія, МІНАШ СИМА ІСАКОВИЧ – ВИДАТНИЙ БУДІВНИЧИЙ МЕЛІТОПОЛЬЩИНІ</i>	50
<i>Железкова Софія, ВЧИТЕЛЬ – ЦЕ ПОКЛИКАННЯ</i>	52
<i>Тимченко Яким, УКРІПЛЕННЯ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО НА НИЖНЬОМУ ДНІПРІ ЗА ДАНИМИ ДАВНІХ КАРТ</i>	56
<i>Довбня Єлизавета, ПОМІЩИЦЬКІ САДИБИ ФАЛЬЦ-ФЕЙНІВ – АРХІТЕКТУРНА ПЕРЛИНА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ</i>	59
<i>Абрамов Марк, Тягай Соломія, КИРИЧЕНКО В. М. – ВИДАТНИЙ МЕШКАНЕЦЬ М. ЗАПОРІЖЖЯ</i>	62
<i>Гогохія Ната, Чубукова Вероніка, ПОБУТ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ</i>	66
<i>Коваленко Марія, Чухрій Анна, ПЕРШИЙ ГУРТOK ЮНИХ АЛЬПІНІСТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛДЕТС</i>	68
<i>Кирилець Ярослав, ЗООМОРФНІ І АНТРОПОМОРФНІ ВИРОБИ З КРЕМЕНЮ СТАРОДАВНЬОЇ ЛЮДИНИ СЕРЕД ЗНАХІДОК БЕРЕГОВОЇ СМУГИ ЛИСОЇ ГОРИ, ВАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	70
<i>Сагайдак Софія, ТРАГІЧНІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ СЕЛИЩА МОКРЯНКА</i>	73
<i>Дем'янчук Анастасія, ЛЯЛЬКА-МОТАНКА ЯК САКРАЛЬНИЙ ОБЕРІГ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ</i>	76

ДУХОВНА СВЯТИНЯ

*Залата Анастасія, учениця Більмацької СЗОШ І-ІІІ ст. «Інтелект»,
вихованка гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР*

*Керівник: Мальована О.В., вчителька історії Більмацької СЗОШ І-ІІІ ст. «Інтелект», керівниця
гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР*

Мета роботи: дослідити проблему відродження духовних цінностей на території Більмацького району Запорізької області, визначити значення існування церкви в сільській місцевості.

Актуальність проблеми полягає у систематизації та поширенні краєзнавчих матеріалів про побудову та відродження Свято-Преображенського храму в селі Благовіщенка.

Завдання науково-дослідницької роботи:

- визначити передумови та причини побудови храму;
- проаналізувати матеріали та розповіді старожилів села Благовіщенка про історію свого храму, який оповитий легендами;
- дослідити процеси відбудови сільської святині;
- визначити роль духовних цінностей у процесі державотворення;
- зберегти та сприяти поширенню ідеї відродження архітектурних споруд українського села;
- привернути увагу учнівської молоді, широких верств населення до відродження духовності, яка є запорукою сильної держави, громади, нації.

З проголошенням незалежності України почався активний процес державотворення, який тісно пов'язаний з існуванням та поширенням духовних цінностей. Неможливо уявити народ без церкви, яка є осередком народної моралі, історичної пам'яті, духовної культури. Наша українська земля протягом багатьох століть була прикрашена чудовими витворами мистецтва – храмами, які були і окрасою місцевості, і місцем захисту в лихі часи, але найважливіше – вони символ єднання багатьох поколінь, які зберегли свою віру, мову, традиції, духовну культуру. Відроджується наша нація, відроджуються наші святині – храми, які засвідчують силу духу та неперервність долі українського народу. Віра базується не тільки на любові до церкви, Бога, ближнього, але й на відданості до рідного краю, Батьківщини.

Здавна оповитий легендами Свято- Преображенський храм села Благовіщенка Більмацького району. Він має півторавікову історію, яка бере початок із 1840 року.

Рис. 1. Свято-Преображенський храм

Побудований за російсько-візантійським стилем, але з характерними ознаками українського бароко. Будівля у вигляді хреста, побудована з цегли, поштукатурена, до західної гілки прив'язана дзвіниця, а до східної – вівтар. Південна та північна гілки поєднували барабан та купол. Товщина стін 1 метр 10 см. Будівництво тривало довгих 20 років, велична споруда була розкішною, жителі здійснили нездійсненне! У 1861 році з'явилася однокупольна хрещата будівля побудована на кошти парафіян. У ніч з 21-22 квітня 1886 році розбійники вбили священника Романа Краснокутського і матушку. За церковними традиціями їх було поховано неподалік храму, навпроти східної стіни. З кінця XIX-го століття при церкві діяла школа грамоти. На початку 30-х років XX-го століття церкву закрили, частину було розібрано на будівельні матеріали, з яких побудували школу.

У грудні 1929 року відбулися загальні збори виборців сіл Благовіщенки, Першомайського, Більманки, Олексіївки, Гусарки, Гайчула та Вершини, де прийняли ухвалу про вилучення церковних дзвонів та передачу їх на «потреби індустріалізації країни».

Отож було закрито 7 церков і знято з них 35 дзвонів вагою 680 пудів, в інших джерелах йдеться про 583. [1, с.10]. У 1933 році церкву зруйнували. Говорять, що найбільш агресивні активісти, що руйнували храм, потім довго хворіли, а двоє невдовзі померли. [2, с. 3]. Під час окупації німцями опікувався церквою отець Ананій. При відступі німців у 1943 р., отець не встаючи із колін, днями молився. Саме через це, говорять мешканці села, жоден снаряд не потрапив до церкви і не пошкодив жодного будинку. Після його смерті двері храму надовго зачинилися.

У 1959 р. прибув новий священник, але не надовго, бо церкву закрили знову.

До 80-х років храм був занедбаний. Ініціатором відродження стала літня жінка Аполлінарія Хохлова, за її словами, їй в молодості було видіння, начебто вона має відбудувати церкву. Вона мешкала в далекому Сибіру, але пам'ятала про своє покликання згори. Тож, коли вона оселилася в селі, не мала спокою, а весь час намагалася згуртувати громаду, зверталася до місцевої влади, навіть в Києві була у свої 80 років. Одномумці зібрали більше тисячі підписів парафіян зі згодою щодо відродження храму. Відбудували і купол, і дзвіницю, за зразками збережених вікон та решіток створили нові.

12 листопада 1991 року релігійна громада Свято-Преображенської Української Православної Церкви Московського патріархату була зареєстрована Запорізькою обласною державною адміністрацією.

20 травня 1991 року з'явився в храмі свій настоятель протоієрей Михайло Шегда, родом із Закарпатської області. У 1989 році його посвятили в сан священника. Він служив спочатку на Волині, а потім переїхав до села Благовіщенка. На 150 річчя

Рис. 2. Протоієрей Михайло Шегда

храму вдалося покрити куполи, церква стала найгарніша та найрозкішніша в районі. [3, 3]. З 2013 року служби у суботу та неділю править ієрей Петро Місюра, який проживає у місті Бердянську. При спілкуванні з ним, дізналися, що останнім часом мало парафіян приходить на службу, що через брак коштів дуже повільно йде реконструкція храму. Храм має декілька гектарів землі, за рахунок оренди якої частково реставрується церква та сторожка. Радіє з приводу того, що в минулому 2017 році з'явилися гарні куполи.

Зайшовши в церкву, переймаєшся духом спокою та умиротворення. Стіни, розписані бердянським майстром, заворожують. Особливо справляє враження Ісус на височезному куполі. Оздоблений іконами XVIII століття, храм переконує – він житиме у віках, і ніяка сила не зможе її знищити.

При вході в церкву є стенд, де розміщена інформація та фото про будівництво унікальної споруди, є дані з відомостями про народжених, померлих і тих, хто взяв шлюб у церкві із 1908 по 1919 роки.

У 2012 році хор храму отримав Диплом учасника фестивалю «Великодні дзвони».

Первозданний вигляд Свято-Преображенського храму відтворив житель села Благовіщенка Олексій Зіновійович Болбат. Макет виготовлений його умілими руками із сорго. Після його смерті діти передали унікальний виріб церкві, яка зберігає його у належному стані.

Вітряки та храми формують образ сільського життя, створюють відчуття справжнього занурення в колорит українського села. Саме вони спроможні формувати душу нашого народу. Благовіщенський вітряк 1861 року є експонатом Національного музею народної архітектури та побуту України розташований поблизу місцевості Пирогів [4, 1]. Враховуючи наявність в селі Свято-Преображенського храму, музею-садиби В. Саєнка, яка занесена до маршруту зеленого туризму Запорізької області, Благовіщенка увійшла до двадцятки сіл IV Всеукраїнського конкурсу «Неймовірні села України – 2019».

На сьогодні відродження храмів є актуальним не тільки для мешканців одного села чи громади, а й для всієї нашої країни. У збереженні окремих пам'яток народного будівництва визначальну роль відіграє повага до минувшини, історії, краси рідного краю. Зараз люди дбайливо зберігають і поновлюють давні сільські церкви. Віра сприяє єдності народу, прищеплює нові ціннісні орієнтири, виховує гуманність, робить людину носієм моралі, заснованої на культурі совісті.

Якщо молодь не виховувати в цінностях православної культури, то, перебуваючи під впливом загальнодоступної інформації, вона легко

Рис. 3. Ієрей Петро Місюра

втрапить зв'язок і з рідною культурою, і з Батьківщиною. Культура творилася не однією людиною, вона є надбанням багатьох духовно поєднаних між собою. Тісний зв'язок існує в кожній сім'ї, в кожному суспільстві й у кожного народу. Люди не випадково об'єднуються одне з одним, їх приваблює схожість матеріальних і духовних інтересів, так і виникає спілкування, яке збільшує взаємну подібність, і якщо воно має творчий характер, то зростає і взаємний потяг, міцніє зв'язок, який закріплюється традицією, що передається з покоління в покоління. Так поступово виникає єдина і загальна культура.

Найважливіше для нації у її традиційній культурі – мудрість і природність в осягненні світу. Тоді людина дбає про довкілля, а все створене людським розумом і руками стає простим, красивим і доцільним – незалежно від природних і побутових умов.

Давнє індіанське прислів'я стверджує: «Не прагни знань, а прагни мудрості: знання – це минуле, а мудрість – майбутнє».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бордюжа М. Перекуємо церковні дзвони на... // Рідний край. – №52. – 11 липня 2019 р.
2. Ровна В. Сільська святиня має історію // Рідний край. – № 25-26. – 3 квітня 2013 р.
3. Ровна В. Сільська святиня // Рідний край. – № 57-58. – 24 липня 2013 р.
4. Бердник Г. «Наш обов'язок – донести красу традиційної культури до людей...» / / <http://primetour.ua/uk/excursions/museum/Muzeu-narodnoy-arhitekturyi-i-byita--Pirogovo-.html>
5. Тишаков Н. Зазвучит ли снова «благовещенский перезвон»? // МИГ. – № 50. – 17 марта 2011 г.
6. Чабайовська М.І. Відродження християнських святинь // Історико – культурний нарис. – К.: Дієз-продукт., 2010. – 148 с.

ВИКОРИСТАННЯ МЕДУ В ТРАДИЦІЯХ І ОБРЯДАХ ЖИТЕЛІВ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ

*Хорольська Дар'я, Лагода Надія, Нікітенко Аліна, учениці філії Великобілозерського НВК
Великобілозерська ЗОШ № 3*

*Керівник: Орел А.В., вчителька історії, керівник гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «Центр туризму»
ЗОР, керівниця гуртка «Історичне краєзнавство» БДЮТ с. Велика Білозерка*

З настанням нової ери – вік правління машин, людина все частіше стала забувати про споріднені зв'язки з природою. Але, як нам відомо, у природі все передбачено і до неї варто лише прислухатися. Вона подарувала людині воістину безцінний і щедрий подарунок – створила бджолу – «Божу мушку», «Божу пташку», «Святу», а значить і продукти її святі [2 с. 36].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що бджільництво, на відміну, наприклад, від землеробства, тваринництва значно менше відображене в українській етнологічній історіографії. Ціла низка нез'ясованих питань, зокрема щодо локальної і регіональної специфіки, особливо обрядової, відсутність комплексного узагальнення обрядового контексту традиційного бджільництва українців та інші визначили актуальність теми. А тематика використання меду в обрядовості на території Великобілозерського району взагалі не досліджувалася.

Але як нам відомо у природі все передбачено і до неї варто лише прислухатися. Вона подарувала людині воістину безцінний і щедрий подарунок – створила бджолу, яка вже протягом багатьох тисячоліть частує нас своїми продуктами, а саме медом, пилком, маточним молочком тощо.

Досліджуючи витоки використання меду в родинній обрядовості, потрібно зважати на психологічні особливості жителів нашого краю, епоху, в яку вони жили, економічні, власне, соціальні явища, які характеризують рівень виробництва, а з ним і рівень загальних, наукових та ужиткових знань.

Мед широко використовувався в релігійному житті українців та виступав універсальним символом солодкості та лагідності, зв'язком з потойбічним світом. У ході етнографічної експедиції нами було з'ясовано, що 98% опитаних респондентів підтверджують використання меду в святкуванні християнських свят. Більшість опитаних – 56% пов'язують мед лише з одним релігійним святом Маковея, але при детальному опитуванні 87% всіх респондентів пригадують використання меду у багатьох християнських святах: Святий вечір, Голодна кутя, Великдень, св. Іллі, Маковея, Яблучний Спас, храмове свято Петра і Павла та ін. Це встановлює ступінь ритуальної «залученості» солодкого продукту в світоглядну канву життя українського етносу.

Мед набував цілющих властивостей і сакрального характеру внаслідок перебування на Святий вечір. Як зазначає Глотка А.О, вона й сьогодні на Святвечір першим на стіл ставить посуд з медом, а потім протягом року використовує цей мед лише для лікування [3 с. 46]. Більшість респондентів зазначили використання меду при приготуванні куті на Святу вечерю. Але найбільш цікаву традицію розповіла Киричок Є.В.: у Святвечір вона намазує мед на порозі хати, щоб привабити добрих духів та наливає цівочку меду, щоб злі духи не пройшли до хати [3 с. 27].

Прослідковується також традиція використання меду в обрядах ворожіння у різдвяний цикл, саме серед переселенців до Великої Білозерки з районів Західної України. «Дівчата медом намазували губи, щоб в новому році зустріти коханого, якому буде солодко цілувати (цілувати)» – зазначає Редько Г.О. [3 с. 86]. Використання меду прослідковувалося і на Великдень. Частина опитаних зазначають використання меду в тісті при випіканні паски, щоб й померлі родичі могли скуштувати. Так Бакумовська Н.Ф. розповіла про традицію обов'язкового дарування меду родичам на Великдень. Обов'язкове дарування меду звичайно пов'язувалось з ідеєю примноження та міцного здоров'я. [3 с. 62] Найбільш поширене використання меду саме на «Маковея». Це свято отримало й другу назву – Медовий Спас. За спогадами Маловічко М.С., згідно з традицією, їсти освячений мед можна було саме з цього дня [3 с. 55]. Велика роль меду відводиться й сьогодні при святкуванні храмових свят. Як зазначив Отець Олександр: «На Петра і Павла обов'язковою стравою на столах є «медів», яку жінки готують з пшениці та меду. Протягом кількох днів настоюють зерно пшениці в медові, а потім варять в медовому сиропі» [3 с. 76]. Таким чином, можемо зазначити, що використання меду в святкових християнських стравах широко використовується й сьогодні як в храмах, так і в домашніх стравах.

Мед широко використовувався у багатьох звичаях і обрядах української родини, зокрема і при народженні дитини.

На сьогодні один з найбільш поширених обрядів з використанням меду – є обряд купання новонародженої дитини у воді з медом. Якщо дитя купати «в меду» (в купелі розім'яти трохи меду), то дитину всі любитимуть. Так 60% всіх опитаних жінок згадували про цей обряд, хоч про особисте використання цього обряду зазначили лише 6 жінок. А Михайловська Т. навіть пригадала пісню: «Мала мати одну дочку та й купала у медочку» [3 с. 68]. Підтвердженнь правдивості цього ритуалу нами знайдено не було. Мед давав породіллі сил, саме тому за свідченнями Мироненко В. та Жадленко Н. після пологів породіллі приносили почастивати меду для відновлення сил. А ось Редько Г.М. та Тронь Л.І. (переселилися до Великої Білозерки з Волині на початку 70-х рр. ХХ ст.) розповідають про звичай пересказаний їм бабусею, коли батько новонародженої дитини після пологів розводив мед з горілкою та пригощав всіх родичів, а новонароджену дитину оббризкував сумішшю з чотирьох боків, з метою надання здоров'я [3 с. 76].

Використовували мед й при замовлянні оберіга для новонародженої дитини. Про різновиди меду для замовлянь згадала лише Битковська Н.М.: «Мед мав бути лише гречаний для дівчаток та акаційовий для хлопчика» [3 с. 63]. Різновиди меду вражають.

Жінки приносили мед на одвідки і на родини, як пригощання для молодої матері, для швидкого відновлення. А батьки новонародженої дитини обов'язково ставили на стіл, щоб у новонародженого було «солодке життя».

Очевидно, в давні часи мед мав значно ширше застосування в родильній обрядовості українців, однак з часом сфера ритуального вживання цього продукту звузилася, а в окремих випадках мед був замінений цукром. Так Кірейцева О.С., батьки якої переселилися в Україну з території Росії, розповідає про використання цукру при народженні дитини [3 с. 65].

Таким чином, меду відводилися важливі ритуальні функції при народженні дитини: в ролі ритуального очисника матері після пологів; як символ, наділений магією позитивно впливати на подальшу долю, здоров'я новонародженої дитини;

Мед як ритуальний символ набував магічного забарвлення, використовувався й на весіллі. Так, за переказами жителів Великобілозерського району – давня українська традиція, коли дівчина виносить власноруч вишиті рушники хлопцю зазнала трансформації й до сьогодні мало збереглася, а ось традиція пригощання майбутньою тещею зятя медом, практикується до сьогодні, хоча і у видозміненому, трансформованому вигляді.

На межі ХХ-ХІХ ст. при сватанні мати нареченої накривала стіл, де обов'язково був мед. А Денисенко Л.Я. навіть пригадала уривок з пісні, яку досить часто співав її старший брат

На заручини йдемо, мед-горілку несемо.

Будем пити мед-горілку, за хорошую дівку.

Символіка меду простежується й у самому весіллі. Так, мати нареченої зустрічала молодят з церкви саме калачом з медом, про що засвідчили 38% опитаних, хоч до сьогодні ця традиція трансформувалася у зустріч з хлібом-сіллю.

«Мати – підносила калач і мед на тарілці, яким пригощала не тільки молодих, а й всіх гостей, а ми малі були, з радістю чекали цього моменту, щоб скуштувати солодощів» – пригадує одна з найстарших жителів села Лазько М.К. (94 р). Свекруха також зустрічала молодят з медом – кухлик з медом давала нареченому, а молоду годувала медом – «Щоб була гладка» – розповідає Старосвітська М.С.: «молода частувала молоду родину медом протягом першого місяця подружнього життя, готували пиріжки з медом, додавала мед в більшість страв – звідки й пішла назва «медовий місяць». Впливав і вид меду [3 с. 57].

Слід зазначити, що у частуванні медом, власне, і полягала магічна дія, що мала на меті підсилити взаємну любов подружжя; вона характерна і для Півдня України, зокрема Великобілозерського району. Прилюдне обрядове годування молодих медом не лише символічно закріплювало набуття ними нових соціальних ролей та сприймалося як наділення долею й висловлювало побажання щасливої долі молодим.

Магічне значення мав мед і в поховально-поминальній обрядовості українців. Одним з найважливіших матеріальних атрибутів поховальної обрядовості була ритуальна страва – «канун», або «кутя».[4 с. 36]

Післяпохоронний «обід», де мед був важливою знаковою стравою у складі «колива», можна вважати трансформованою й редукованою формою давньослов'янського поминання мертвих у місцях поховань, що входили в комплекс ритуальних дій, відомий як «тризна» [4 с. 149]. Кутя з медом, як поминальна страва, побутувала і на території Великобілозерського району і збереглася до сьогодні, що є свідченням стійкості етнічних традицій. Починаючи поминальний обід, насамперед з'їдали по три ложки колива.

Таким чином, можемо стверджувати, що мед мав широке використання в родинній обрядовості, особливо в основні етапи життя. Можемо стверджувати, що серед жителів Великобілозерського району мед символізував перехід між різними етапами життя людини, а саме:

- народження – символізував щасливе (солодке) життя для дитини, а для дівчинки – красу і вроду;
- у весільній обрядовості мед був символом єдності молодих;
- при поховальній обрядовості через вживання меду здійснювалося символічне поєднання з предками, встановлювався зв'язок між всіма поколіннями родини, що робило її нероздільною і вічною.

Як бачимо, мед мав широке використання в магічній практиці, пов'язаній з основними етапами життя людини і супроводжував її на всіх етапах від народження до смерті.

У процесі дослідження визначено, що обрядовість Півдня України, пов'язана з використанням меду, має свої особливості:

- поєднання елементів використання меду в обрядовості різних регіонів, що пов'язане з особливостями заселення Півдня України;

- на сучасному етапі медова обрядовість отримала новий виток розвитку у святкуванні календарних урочистостей та обрядів життєвого циклу людини (родильних, весільних, похоронно-поминальних), стала більш поширена серед

жителів Півдня України, зокрема жителів Великобілозерського району, але використовується частково та досить часто без розуміння змісту обрядів.

Проаналізувавши зібраний матеріал, поспілкувавшись з жителями району, зробивши відповідні описи традицій, з'ясовано, що жителі Півдня України, зокрема Великобілозерського району Запорізької області, знають заборони і частково виконують обряди, пов'язані з використанням меду, але в дуже спрощеному, трансформованому вигляді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дмитренко А. Символіка меду в родинній обрядовості // *Народознавчі зошити*. 2011. № 4. С. 54–77.
2. Мовна У. Бджільництво: український обрядовий контекст. – Л., 2017. – 552 с.
3. Усна історія. Записи розповідей жителів Великобілозерського району. Випуск 3 – с. В. Білозерка, 2019. – 96 с.
4. Мовна У. Знакова функціональність меду в українському обрядовому «тексті» народин // *Народознавчі Зошити*. 2011. № 5. С. 755–759.

СІМЕЙНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ ЖИТЕЛІВ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ НАПРИКІНЦІ 1950-Х – У 1960-Х РР.

Осипюк Вікторія, Марченко Альбіна, Павелко Олександра, учениці Філії Великобілозерського НВК Великобілозерської ЗОШ № 3, гуртка «Юні екскурсіводи» КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Орел А.В., вчителька історії Філії Великобілозерського НВК Великобілозерської ЗОШ
№ 3, керівниця гуртка «Юні екскурсіводи» КЗ «Центр туризму» ЗОР

Україна ХХ ст. Присутність ідеологічного у всіх сферах життя її громадян. Створення «нового» атеїстичного суспільства, а радянська обрядовість стає однією з основних форм протидії релігійній.

Актуальність дослідження зумовлена наявністю загальних праць з дослідження сімейно-побутової обрядовості періоду 50-х – 60-х рр. ХХ ст. без врахування регіональних особливостей. Зокрема, дослідження сімейно-побутової обрядовості на території с. Велика Білозерка зазначеного періоду відсутні.

Досягнення сформульованої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дати загальну характеристику сімейно-побутової обрядовості жителів Великобілозерського району напередодні та в період 1960-х рр.
- провести збір матеріалів усної історії під час етнографічної експедиції територією Великобілозерського району Запорізької області;
- виділити основні блоки сімейно-побутової обрядовості великобілозерчан 1950-х – у 1960-х рр.;
- виділити регіональні особливості сімейно-побутової обрядовості великобілозерчан 1950-х – у 1960-х рр.
- узагальнити та структурувати знайдений матеріал.

Укладення шлюбу, так само як і хрещення чи поховання, довгий час залишалося виключним правом Церкви. Саме в період дослідження впроваджується нова «червона» обрядовість.

Особливе занепокоєння влади викликав обряд хрещення. Тож особлива увага мала спрямовуватися саме на створення безрелігійної альтернативи цьому обряду, що мала би символізувати входження вже не в християнський, а в радянський світ. Так, за спогадами Вітер В.К. насаджувалися безрелігійні назви «октябрини» або «звіздини», назву яких використовували і для обрядів 1960-х років [1, с. 74], а за ствердженням Горошко О.В., батько якого був партійним, обряд «октябрин» мав, у першу чергу, символізувати входження до колективу «борців за революцію», і саме колектив був відповідальний за моральне і духовне виховання дитини, а батьки відсувалися на другий план [2, с. 91]. На початку 1960-х кількість хрещень дорослих становила близько половини від всіх здійснених [3, с. 246]., тож одним із заходів антирелігійної кампанії був наказ заборонити будь-які хрещення, окрім хрещень немовлят. Чинником збереження релігійних обрядів було те, що віряни могли виконувати їх в офіційно закритих церковних приміщеннях або ж в своїх домівках. Особливо вирізнялися в цьому плані переселенці з Західної України. Так Редько Г.О. пригадувала, що її молодшого брата хрестила бабуся вдома [1, с. 52].

У 1965 році була упроваджена нова ініціатива, спрямована на скорочення кількості хрещень: відтепер священники були зобов'язані подавати звітності про хрещення немовлят та дітей, а також дорослих [4, с. 314].

Таким чином, альтернативний безрелігійний обряд повинен був стати одним із головних інструментів протидії поширенню хрещень.

Чимало елементів радянського обряду було запозичено із хрестин. Наприклад, хрещені батьки (в народі «куми») іменувалися тепер почесними батьками і несли відповідальність перед суспільством за виховання нового радянського громадянина. За свідченнями Супрун А.М. 1962 р.н. його почесними батьками було обрано колег батьків, теж партійних, а ось до церкви носив хрестити безпартійний сусід Іван [2, с. 44].

Перед упровадженням «нової» весільної обрядовості відповідним органам потрібно було вирішити ряд нагальних проблем. Наприклад, досить частими були скарги молодят та їхніх родичів на формалізм та бюрократію при здійсненні

Рис. 1. Будівництво будівлі РАГСу у с. Велика Білозерка

реєстрації в РАГСах. Негативну роль відіграла також відсутність відповідного оформлення. Приміщення часто були темними та непривітними. За таких обставин годі чекати від молодят відмови вінчатися в церкві, адже, як звітували уповноважені (і як стверджувалося в офіційних документах), здебільшого саме естетика вінчального обряду, урочистість приваблювали молодь більше, ніж релігійна його складова [5, с. 3].

У відповідь на таку критику було здійснено низку заходів. По-перше, наприкінці 1956 року вони були передані у відомство виконкомів місцевих рад. По-друге, організовано курси для їх завідувачів з приводу покращення проведення весільних церемоній. Було прийнято рішення забезпечити розділення реєстрації шлюбів, народжень та смертей, а тому ініційовано відкриття спеціалізованих приміщень для урочистостей – Палаців одружень [3, с. 34], (Рис.1). У 1960-х рр. формувалися також такі весільні традиції, як біла сукня нареченої чи урочистий марш Мендельсона, що супроводжує обряд [9, с. 402]. Утверджується і традиція покладання квітів до пам'ятника Леніну чи монумента загиблим воїнам у цей день [5, с. 3]. Навіть промови та привітання мали бути «правильними». Ось, наприклад, одне з привітань молодят, яке пригадала Замкова О.С., переселенка з Пирятину:

*«Хай же сонце ясне Вам освітлює путь
І під ноги хай стеляться квіти,
Бо прекрасні дні Вас з майбутнього ждуть –
В комунізмі Ви будете жити!»* [2, с. 28].

Весілля, так само як і іншим безрелігійним обрядам надавали колективного та державного характеру (Рис.2, 3). Таким чином, шлюб мав стати одним із елементів декларованої державою політики рівноправ'я в родинній сфері.

Серед усіх сімейно-побутових обрядів у Радянському Союзі саме поховання було найбільш вразливим для переформатування. У першу чергу, смерть людини виводилася зі сфери індивідуального у сферу колективного – «це горе для всіх нас». Так, здійснення відспівування священиком тепер було не обов'язковим та навіть небажаним елементом обряду, натомість на перший план висувалося символічне проводження померлого в останню

Рис. 1. Весілля жителя с. Велика Білозерка Баранова А.П., працівника сільгосптехніки, 1966 р.

путь не лише родичами, але і товаришами з роботи, сусідами, друзями, а також обов'язково представниками влади. Одним з неодмінних елементів такого поховання мав бути духовий оркестр, що грав би траурні марші. Оркестр мав стати, мабуть, однією з виразних рис саме світського поховання. Більшість опитаних 50-х років народження про похоронний обряд пам'ятали лише оркестр.

Іншим важливим елементом нового обряду мали стати промови. Промови офіційних осіб мали символізувати нерозривність життя та смерті звичайних людей від справ партії, держави. З іншого боку, це також надавало певної легітимності заходу. Промова мала також бути своєрідним підсумком життя та діяльності померлого, але, на відміну від аналогічної промови священника, була світською за характером. За спогадами Степаненко В.І.: «В колгоспі працював Сергій Миколайович. На якій посаді він перебував, не пригадую, а ось те, що він на всіх похоронах виступав – пам'ятаю» [1, с. 26]. Як пише радянська дослідниця В. Борисенко, в поховальних промовах «наголошується увага на безсмерті людини у витворах її рук, розуму та дітях» [1, с. 17].

Практика безрелігійного поховання приживалася надзвичайно повільно та важко. За ствердженнями Лагоди О.Н., якщо помирала стара бабуся, то на похороні був священник, а якщо працююча людина, то ні.

Намагання впровадити новий безрелігійний обряд зазнало поразки. Варто відзначити також спроби витіснення релігійного обряду «проводів» чи «гробків» днем поминання померлих, приуроченим до 9 травня, про що вже зазначалося вище.

Отож, саме в 1960-х роках радянська влада почала інтенсивно впроваджувати нові безрелігійні обряди на заміну традиційним християнським. Деякі елементи «старих» обрядів запозичувалися новими, проте змінювали своє значення. Облаштування спеціальних приміщень для весіль та створення нових безрелігійних весільних традицій мало сприяти зменшенню кількості вінчань. Хрещення намагалися викоринити різноманітними указами та заборонами, замінивши його обрядом «звїздин». Поховання ж ставало певним колективним проводженням померлого, включаючи промови товаришів та музичний супровід. Тим не менш, релігійні обряди залишалися досить поширеними серед населення, про що свідчать спогади старожилів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Усна історія». Записи розповідей жителів Великобілозе рського району. Випуск 2 - с.В.Білозерка, 2018. – 108 с.
2. «Усна історія». Записи розповідей жителів Великобілозерського району. Випуск 3 - с.В.Білозерка, 2019. – 96 с.
3. Бондарчук П. Релігійність населення України у 40-80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 381 с.
4. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х – початок 1970-х років. – Харків: «Акта», 2011. - 468 с.
5. Гуменюк О. В. Радянське весілля: обрядова специфіка / матеріали конференції «Теорія і практика сучасної науки» м. Дніпро, 24-25 лютого 2017 р.
6. Винайдення традиції / Ред. Е. Гобсбаум, Т. Рейнджер / Пер. з англ. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 448 с.

«ВІРА, НАДІЯ, ЛЮБОВ»: ФЕСТИВАЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР НА МЕЛІТОПОЛЬЩИНІ

*Бурцева Яна, учениця ДНЗ «Мелітопольське вище професійне училище»,
вихованка гуртка «Етнографічне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Кардашова Н.Г., викладачка української мови та літератури, керівниця гуртка
«Етнографічне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР*

Етнографічна розвідка є своєрідним вивченням регіональної традиції та локальної специфіки фольклорних надбань Нижньої Наддніпряни, зокрема Мелітопольщини. Фестиваль національних культур розглядається у контексті культурно-мистецької національної спадщини.

Ключові слова: фольклор, етнокультурна регіональна традиція, локальна специфіка, культурно-мистецька національна спадщина.

Останнім часом у Мелітополі з'являється все більше нових етнокультурних фестивалів. У людей спостерігається величезний інтерес до пісень та танців, звичаїв та традицій нашого народу і не тільки. Серед містян – представники майже ста (якщо точніше – 93) етносів, які належать до різних мовних груп, і не тільки: це все представники різних релігій. І вони «окреслюють сучасне міжкультурне обличчя міста» [1].

Саме з метою духовного та інтелектуального розвитку мешканців міста, шляхом залучення їх до мистецтва, а також міжкультурного діалогу і міжнаціонального співробітництва було створено Молодіжний фестиваль національних культур «Віра, Надія, Любов».

Не даремно місцем проведення фестивалю було обрано наше місто, адже саме Мелітополь – поліетнічне, багатонаціональне, інтеркультурне місто. Цей проект покликаний об'єднати людей різних націй та етносів і творити загальноукраїнську національну культуру.

Фестиваль національних культур «Віра, Надія, Любов» має перед собою такі завдання:

- сприяння знайомству мешканців міста з етнокультурним багатством усього регіону;
- сприяння відродженню духовних цінностей і традицій національних культур;
- виховання у підростаючого покоління громадянської позиції, патріотизму, поваги і дбайливого ставлення до історії України;
- сприяння формуванню художнього репертуару;
- використання у сучасній практиці споконвічних форм і традицій національних культур;
- виявлення і підтримка обдарованої молоді.

У Фестивалі національних культур «Віра, Надія, Любов» беруть участь творчі колективи та окремі виконавці, майстри декоративно-ужиткового мистецтва, а також талановиті кухарі, знавці національної кухні. Усі учасники цього, справді грандіозного, дійства представляють національну культурну спадщину різних народів, що мешкають на Мелітопольщині (українців, болгар, росіян, татар,

албанців, удинів, вірменів, поляків, чехів, німців, греків, караїмів та багатьох інших), показують цікаві номери, а глядачі з захопленням спостерігають та духовно збагачують себе.

Фестиваль національних культур «Віра, Надія, Любов» включає такі напрямки народної творчості: національна пісня, музика, танці, поезія, живопис, графіка і мистецтво фотографії, що відображають культуру міжнаціонального спілкування, національні ремесла (вироби), національні костюми, національні страви, культура прийому гостей.

Після урочистого відкриття та концертної програми Молодіжного фестивалю національних культур «Віра, Надія, Любов» відбувається вручення дипломів, кубків та сувенірів.

Досить цікавим і справді незвичним є те, що Фестиваль національних культур «Віра, Надія, Любов» передбачає для нагородження три спеціальні статуетки-відзнаки: перша – «Віра Фестивалю», вручається найяскравішому колективу з творчим та цікавим номером; друга – «Надія Фестивалю», яку отримує найперспективніший молодий колектив; третя – «Любов Фестивалю», її отримує колектив або учасник, що отримує більшість глядацьких симпатій.

Як завжди, фестиваль проходить яскраво, з національним колоритом. Мелітопольці можуть оцінити не тільки національні костюми і познайомитися з традиціями різних народностей Мелітополя, а й спробувати найкращі страви національної кухні.

Цього року з нагоди святкування 235-ї річниці з дня заснування інтеркультурного міста Мелітополь на майдані Перемоги традиційно відбувся молодіжний фестиваль національних культур «Віра. Надія. Любов». У фестивалі взяли участь понад 30 творчих колективів з Мелітополя, Запоріжжя, Приморського та Токмацького районів, 19 національно-культурних товариств, 49 закладів загальної середньої, професійно-технічної освіти та дошкільних закладів освіти.

Фестиваль підтримали всеукраїнська молодіжна громадська організація «Соціальний вектор», Мелітопольське училище культури, обласний методичний центр культури і мистецтва, спілка національних меншин Запорізької області, міжконфесійна рада християнських церков м. Мелітополя, Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького, Таврійський державний агротехнологічний університет ім. Дмитра Моторного та управління освіти Мелітопольської міської ради, а також, звичайно, мій освітній заклад – ДНЗ «Мелітопольське вище професійне училище».

Президент громадської організації «Спілка національних меншин Запорізької області» Науфаль Хамдані нагородив відзнакою «**Віра фестивалю**» зразковий ансамбль єврейського танцю «**Мааян**». Директор Мелітопольського училища культури Михайло Єгоров нагородою «**Надія фестивалю**» відзначив творчий запал юних учасників зразкової студії сучасного танцю «**Карамель**», (за що у мене велика гордість, адже я 5 років поспіль була учасницею цього чудового колективу), а виконуюча обов'язки директора обласного методичного центру культури і мистецтва Олена Златова вручила відзнаку «**Любов фестивалю**» народному фольклорному болгарському ансамблю «**Балкани**».

Фестивальний рух в Україні (як і в Європі, США та багатьох інших країнах) постійно розширюється, охоплюючи все більше сфер культурного простору. В культурологічному контексті фестиваль починає сприйматися як соціокультурний феномен, особлива форма міжкультурної комунікації, в межах якої реалізуються творчі й інтелектуальні інтенції сьогодення. Фестивалі стають не лише засобом творчого самовираження, завдяки ним сучасні виконавці відтворюють своє уявлення про світ та людину, ставлять питання загальнолюдського значення. А відтак, з моделі творчого діалогу, фестиваль трансформується в універсальну форму діалогу всередині культури.

Рис. 1 «Надія фестивалю» – учасники зразкової студії сучасного танцю «Карамель»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Атрошенко Г.І., Скориця Д.В. Символіка вогню та сонця як теоретико-фольклористична проблема // *Українська література в загальноєвропейському контексті: Збірник наук. праць*. Мелітополь: ФОП Одноріг Т.В., 2018. Вип. 1. С. 279-284.
2. Атрошенко Г.І., Супрун С.О. Символи вогню та сонця як вияв духовного світу людини у фольклорних зразках Нижньої Наддніпряниці // *Наукові записки ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Літературознавство*. Харків, 2015. Вип.1(80). С. 17-27.
3. Білоцерківська Т.М. Значення народних звичаїв та традицій для розвитку фестивального туризму в Україні // *Сфера розваг – важлива складова у підвищенні ефективності туристичного бізнесу: Зб. наук. праць*. Донецьк, 2006. С. 224-228.
4. Грицьку-Андрієш Ю.П. Фестивальний туризм у системі рекреаційно- туристської діяльності // *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип. 519-520. С. 56-60.
5. Мелітополь. URL : http://mlt.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4432

НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ ХАРЧУВАННІ МЕШКАНЦІВ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ (НА ПРИКЛАДІ М. ЕНЕРГОДАРА)

Шалигіна Олександра, учениця 11-А класу Енергодарського НВК № 1
Керівник: Черненко А.І., вчителька історії та правознавства Енергодарського НВК № 1,
керівниця гуртка «Історичне краєзнавство»

Їжа є найбільш стійким, найбільш залежним від етнічних традицій компонентів культури, чия стабільність пов'язана з направленням господарчої діяльності людей, зумовленим особливостями географічних меж проживання. Етнографи, вивчаючи життя будь-якого народу, починають з вивчення його кухні, тому що в ній сконцентрована історія та характерні риси побуту народу. Українська кухня не виключення – вона є частиною культури.

Наразі, коли у світі відбуваються процеси глобалізації, які витісняють унікальні національні особливості будь-якого народу, питання збереження традицій стоїть досить гостро. Отже, ми вважаємо актуальним дослідити *рівень зберігання традицій української національної кухні мешканцями сучасних міст*. Дослідження проводиться на прикладі міста Енергодара.

Отже, у відповідності до проблемного питання сформульовано мету роботи: *прослідкувати збереженість традиційних рис національної української кухні мешканцями міста Енергодара*. Але перед тим як розв'язати проблемне питання, ми хотіли звернути увагу на характерні риси та особливості формування української кухні.

Характерні риси української національної кухні формувалися на основі переваг у харчуванні, обумовленому географічними і кліматичними особливостями розташування країни. Раціон українців відзначався вживанням борошняних виробів, великої кількості овочів, риби, молочних продуктів, яєць, свинини. Українці готували у варистій печі, тому переважали печені, варені, тушковані страви.

Особливості української традиційної кухні склалися за часів Київської Русі, і серед розмаїття страв виділилися дві найяскравіші, які набули у світовій культурі етнічної символіки, а в свідомості українців є своєрідним кодом національної ідентичності – українське сало та борщ.

У розвитку української національної кухні виділяється три етапи.

На першому етапі у IX-X ст. сформувалася основа кухні з набором селянських страв і напоїв, визначилися основні смакові пріоритети. Найхарактернішою рисою цього періоду дослідники вважають вживання у повсякденному раціоні каш та значну кількість овочів [1, с.37].

На другому етапі у XVI-XVII ст. традиційна кухня зазнала впливу козацької кухні і збагатилася великою кількістю простих в приготуванні, але поживних страв. Також цей період характеризується урізноманітненням асортименту і виникненням багатьох страв, які стали класичними: борщів, розсольників, страв з прісного тіста. Але як і раніше, не практикувалося змішування, подрібнення, перемелювання харчових продуктів [2, с.80]. Третій етап XVII-XIX ст. відзначився появою нових

страв і вдосконаленням традиційних рецептів з появою нових продуктів харчування і впливу іноземних кухонь [1, с.30].

Отже, маючи багаті національні традиції, українська кухня наразі відчуває певний тиск у процесі популяризації кухонь інших країн, розширення мережі закладів швидкого харчування, страви, які, зазвичай, позбавлені національних ознак.

В аспекті збереження українських національних традицій в м. Енергодарі було проведено дослідження. Ми його спланували у двох напрямках: 1) опитування проводилося серед шеф-кухарів та працівників закладів громадського харчування міста Енергодара, вивчалися пропонувані в закладах меню; 2) опитування міських жителів щодо смакових вподобань української кухні.

Енергодар – невелике місто, тому нами було досліджено майже всі ресторани і кафе, і виявлені ті, які позиціонують власну кухню як українську.

Лише три заклади мають в меню страви традиційної кухні: кафе «Духм'яна піч» та «Трактир'я Башня». Ресторан «Борисфен» пропонує як українську так і європейську кухню. Інтер'єр кафе «Духм'яна піч» оформлено у вигляді стилізації під українську хату, з великою кількістю етнокультурних елементів.

У меню кафе «Духм'яна піч» представлені загальнопоширені страви української кухні: саме сало з часником та хрінном, соління домашні (квашені огірки, помідори, капуста), салати зі свіжої та квашеної капусти з домашньою соняшниковою олією та інші.

Інтер'єр кафе «Трактир'я Башня» створено у вигляді українського шинку: великі дерев'яні столи, довгі лави, цегляні білені стіни, люстра у вигляді колеса від воза. Українські страви представлені у меню у європейській інтерпретації: «закуска українська» (сало копчене та маринована цибуля), «трактирський погріб» (мариновані та солоні овочі). Національний колорит мають назви деяких салатів: «Панночка», «Кумася», «Від пана». У меню заявлений український борщ, солянка «Козацька» та картопля по-селянськи. За традиційними рецептами у закладі власноруч виготовляють деякі алкогольні напої, зокрема хрінновуху, перцовку.

На жаль, ні у «Духмяній печі», ні у «Трактирі Башня» не представлені страви, характерні для південного регіону, який має традиції козацької кухні. Мова йдеться про річкову рибу, яку не запропонували в жодному кафе.

Ресторан «Борисфен» пропонує досить різноманітний перелік страв європейської кухні (італійської, французької), декілька страв японської кухні. У меню представлені і традиційні українські страви: сало з цибулею, рибна юшка по-царськи, запечена качина грудка, деруни зі сметаною, вареники з вишнями, сиром та м'ясом. Із напоїв готують традиційний узвар. У ресторані пропонують регіональні страви – сом в'ялений, судак зі шпинатом та соусом.

Опитування шеф-кухарів та офіціантів закладів свідчить про те, що мешканці міста досить часто замовляють українські страви, особливо закуски, перші і рибні страви, що свідчить про усталені традиційні смаки городян.

Для отримання даних щодо рівня збереженості національної кухні у повсякденному харчуванні нами було проведено опитування місцевих жителів Енергодара (43 особи), яким запропоновано декілька питань. Результати опитування подано нижче.

На питання «*Чи готуєте ви вдома українські страви?*» 95% респондентів відповіло ствердно, 5 % городян відповіли, що не готують такі страви, тому що на приготування традиційних українських страв не вистачає часу або готувати їх за технологічною картою досить складно.

Наступне питання «*Які саме страви української кухні ви готуєте?*» пропонувалось тим, хто на попереднє відповів ствердно (Діаграма 1). Найчастіше

мешканці міста готують перші страви, зокрема борщ як національну і «універсальну» страву. 95% господинь готують борщ будь-якої пори року. 85% сімей мають у своєму раціоні супи з крупами або макаронними виробами. Наступну позицію займають сало з часником та голубці (71% та 75% городян готують цю їжу), хоча голубці – це не старовинна українська страва, але вона стала традиційною, тому що прийшлася до смаку

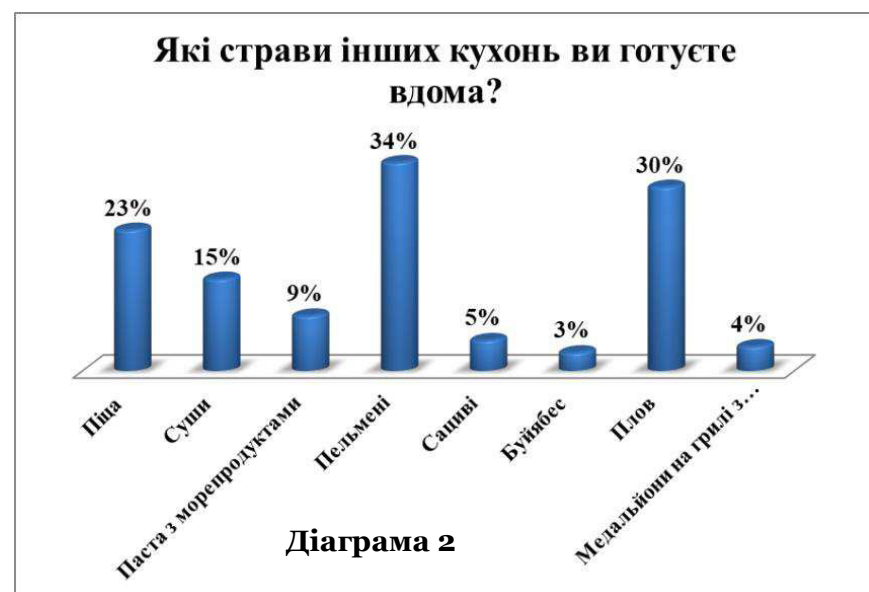
як сільським жителям, так і городянам. Значне місце в раціоні енергодарців (67%) посідають рибні страви, зокрема, юшка з риби; риба, смажена на соняшниковій олії; запечена на вугіллі чи у фользі; у вигляді котлет; смажена риб'яча ікра; традиційний український саламур, що є регіональною особливістю харчування міста, розташованого на березі Каховського водосховища. Вдома також готують холодець (46%), деруни (35%), сирники та вареники з різним начинням (44% та 35% відповідно). Приготування та вживання цих страв здебільшого залежить від сезонності.

Отже, різноманітність українських страв, які в домашньому харчуванні вживають городяни, говорить про їхню популярність та про усталеність традицій української кухні.

Питання «*Як часто готуєте страви української кухні?*» показало, що більшість населення готує деякі традиційні страви щодня (55%), що свідчить про їх популярність. 27% опитаних готують національну їжу через день, 14% 1-2 рази в тиждень. 4% енергодарців готують рідко, пояснюючи це браком часу.

Для дослідження деяких тенденцій в сучасному харчуванні було задано наступне запитання: «*Які страви інших кухонь ви готуєте вдома?*» (Діаграма 2) Не дивлячись на те, що городяни не зраджують українським традиціям, деякі готують також страви інших кухонь, східної та європейської. Найпопулярнішою стравою серед жителів міста є пельмені та плов (34% та 30%). Досить популярними є піца і суши (23% та 15%), причому кожна господиня має свій рецепт приготування. Енергодарці готують досить екзотичні для нашої місцевості страви грузинської та французької кухні – сациви та буйябес (5% та 3%).

Загалом під час дослідження зібрано та проаналізовано матеріали, які дозволяють зробити наступні висновки. Не дивлячись на прискорений темп життя в

місті, вплив інформаційної обізнаності у традиціях кухонь світу і широку можливість дізнатися про їхню особливість у туристичних подорожах, рівень збереженості національних традицій в українській домашній кухні в місті Енергодарі є досить високим. Це стосується популярності традиційних страв і у закладах громадського харчування

міста, і у домашньому харчуванні.

Ми вважаємо, що на збереженість традицій української кухні суттєво впливає те, що певну частку населення Енергодара складають вихідці з навколишніх сіл, які є носіями таких традицій.

Вивчаючи етнографічні матеріали, які стосуються української кухні, ми знайшли відомості про старовинні страви, які вийшли із вжитку за різними причинами. Так було створено «Книгу забутих рецептів української кухні», в яку увійшли рецепти страв слов'янських та козацьких часів (додаток 1). Ці страви пройшли тисячолітню «апробацію» нашими далекими предками і заслуговують на відродження і добрий вжиток в сьогоднішній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження. – К.: «Наукова думка», 1977. – 155 с.
2. Скоряк А. Особливості традицій харчування українців // Берегиня. – 2009. – № 3. – С. 74-87.
3. Українська минушина: ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарів, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна. – К.: «Либідь». – С. 80-108

ДОСЛІДЖЕННЯ ХУТОРА СУХА-КОНКА, ЗНИКЛОГО З ОКОЛИЦЬ СЕЛА ОЛЕКСІЇВКИ В 40- ІХ РОКАХ 20 СТ.

Липосавицька Яна, Дорошенко Поліна, учениці Олексіївського НВК, вихованки гуртка «Музейна справа» КЗ «Центр туризму» ЗОР

Керівник: Стецюн Т.І., вчителька історії та географії, керівниця гуртка «КЗ «Центр туризму» ЗОР

Вивчати історію краю, де ти народився – потрібна і корисна справа. Сьогодні села України і Запорізької області зокрема, переживають складні процеси-укрупнення, об'єднання, а деякі, взагалі, безслідно зникають. Це плин часу, і так

було завжди. Дуже цікаво дізнаватися нове про зниклі з мапи, але не з людської пам'яті поселення-хутори, або як ще їх у народі називали «отруби», це і є мета нашого дослідження. Власники таких «отрубів» обирали місце для заснування власного поселення таким чином, щоб кожному з господарів було якомога зручніше обробляти свою землю. Жителі села Олексіївки за нагоди, переїхали на вільні землі і започаткували хутір Суха-Конка. Інформація про те, як жили, працювали та навчались жителі хутора Суха-Конка повинна стати складовою історії села Олексіївка.

Завданням нашої роботи є вивчення матеріалів про життя хуторян, встановити факти з історії хутора Суха-Конка та дослідити територію, де він знаходився.

«Як заселяли Олексіївку» – так називається лекція, якою починають вивчення теми «Історія рідного краю» наші вчителі історики, екскурсоводи в шкільному краєзнавчому музеї, і взагалі ті, хто цікавиться історією своєї малої Батьківщини. Розповідаємо про заснування села в далекому 1805 році вихідцями з Полтавської губернії, хоча існує ще дві версії утворення поселення на лівому березі річки Берди. Можемо розповісти про період колективізації, про події пов'язані з війною, післявоєнним періодом.

Багато цікавої інформації зберігає пам'ять жителів села. Інформації про хутори, які знаходились навколо села Олексіївки майже немає, останній хуторянин помер рік тому, але записав свої спогади, а його рідні передали їх нам. Ми почали збирати матеріали, які були б пов'язані з хуторами, або як їх називали «отрубамі». Найбільше інформації вдалося зібрати про хутір Суха-Конка (ймовірно від назви річки Суха-Конка по берегах якої розміщувався хутір). Існує ще одна назва – Кіндратів хутір.

Рис. 1. Залишки колодязя

Свою дослідницьку роботу ми почали з дослідження карт, за допомогою звернулися до відділу в Більмацькому районі головного управління держгеокадастру у Запорізькій області. Виконуюча обов'язки начальника відділу Ємченко М.І. розповіла, що інформації про хутори, що знаходилися біля села Олексіївки у них немає, як і карт, але порадила звернутися до публічної кадастрової карти, на якій можна розгледіти територію з географічними та топографічними об'єктами (рис. № 1, рис. № 4), [4]. Коли ми досліджували карту, знайшли річку Суха-Конка, Курганні могили, шляхи та залізницю про які у своїх розповідях згадували опитуванні старожили. Багато цікавого про Кіндратів хутір розповіла Білан (Лісніченко) Галина

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

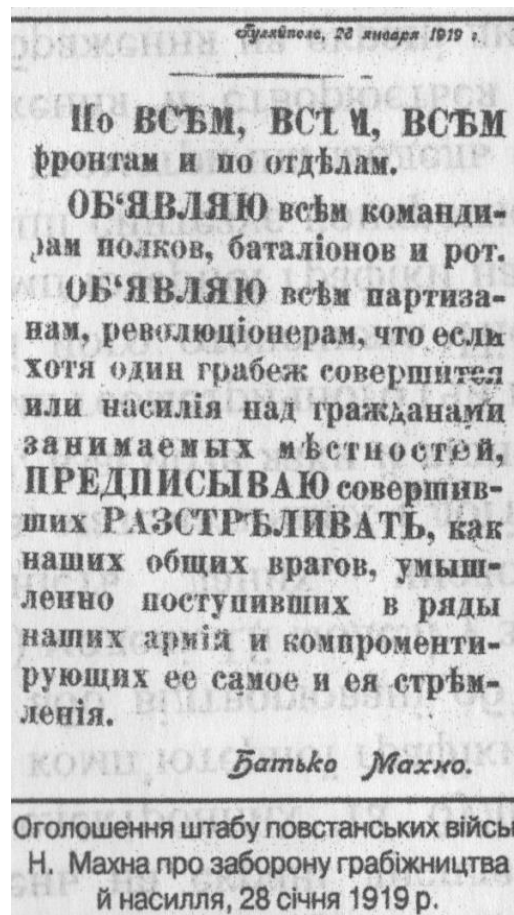
1. *Особистий архів Голінька Василя Михайловича.*
2. *Земські школи на території сучасного Куйбишевського району./Збірник робіт членів краєзнавчого гуртка Шевченківської середньої школи випуск №2/ 1993р., 60 сторінок).*
3. *«Як заселяли Олексіївку» Сергій Шевчук . газета рідний край №4 , від 18 січня 2012 року.*
4. *Публічна кадастрова карта (с.Олексіївка) інтернет-ресурс.*
5. *Григорчук П.С. Історія села як краєзнавче дослідження: методичні поради / П.С. Григорчук, С.І. Дровозюк.– Вінниця,1991.–22с*
6. *Спогади Білан (Лісніченко) Галини Олександрівни.*

ЛЕГЕНДАРНА ПОСТАТЬ «БАТЬКА» МАХНА ЯК СИМВОЛ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН

*Біда Софія, учениця КЗ «Шевченківська ЗОШ І-ІІ ступенів» ВРР ЗО
Керівник: Янковська Л.П., вчителька історії та правознавства, керівниця гуртка
КПНЗ «Центр ДЮТТ» ВРР ЗО*

Наприкінці 1918 року територія Запорізького краю стала ареною повстанської боротьби проти гетьманського та німецького панування за встановлення радянської влади. Складовою часткою партизанської боротьби став махновський рух, який охопив значну територію нашого краю. Гуляйполе стало своєрідною столицею махновської вольниці, яке командир червоних військ Л.Н. Беленкович назвав «маленьким червоним Петроградом». Тут була головна база махновців, їх надійний тил.

Ще з серпня 1917 року, не визнаючи жодної влади, він став розоряти повітові поміщицькі садиби, здійснив заповітну мрію селян: дав їм землю, поділивши поміщицькі маєтки. З цього часу популярність Махна серед селян нечувано зростає. Він перетворився на справжнього селянського ватажка. Про його військові подвиги, а також про вміння партизанського командира обдурити ворога, малими силами розгромити переважаючі сили противника, ходили легенди. Під виглядом гетьманського офіцера поліції він конфіскував у поміщиків коней та зброю; у дамській сукні ходив до німецького штабу; з весільними танцями в'їжджав у німецькі покої, після чого вони перетворювалися на приміщення з мерцями. Оточені супротивниками, махновці не раз заковували зброю, діставали сільськогосподарський інвентар і мирно орали землю. Його називають «Батьком»

в знак визнання його численних заслуг. Причому «Батьком» Махна називали не тільки його прихильники, а й противники, що свідчить про ще більшу поваги, а можливо, навіть страх перед його персоною. Сучасники Махна часто згадували його погляд, яким він міг ввести своїх бійців в стан ейфорії, а полонених довести до трансу, в якому вони виказували будь-яку таємницю. Цей невисокий (до 151 см зростом) чоловік вмів, якщо хотів, вселити у людей страх. Під час бою він завжди був у перших рядах, і тим, хто спостерігав за Махном, здавалося, що кулі його бояться. А ще подекували, що батько Махно вміє ставати невидимим і навіть обертатися вовком. Махно активно застосовував елементи психологічного впливу на ворога. Полонених рядових він нерідко наказував відпускати на волю із порадою «їхати додому робити революцію», навіть давав колишнім в'язням гроші на дорогу.

Австро-німецька окупаційна влада вела грабіжницьку політику, що й визвало спалах невдоволення серед українського селянства. Підтвердженням того є дії німецької окупаційної влади у Гуляйполі. Землі, роздані селянам за вказівкою Нестора Махна, насильно відбирались. Тих, хто чинив супротив, били шомполами, розстрілювали та вішали. Були розстріляні в Гуляйполі: М.Кириченко, М.Кульбашний, М.Калініченко, П.Коростильов, всього 14 осіб. Під розстріл потрапив і старший брат Махна Омельян і хату його спалили [1, с.32].

У своєму зверненні до місцевих рад «Военно-революційний польовий районний штаб села Гуляйполя та околиць» 24 січня 1918 року дав вказівку за п'ять днів провести мобілізацію (додаток 1). У документі зазначалось: «Кожний солдат-революціонер, взявши з собою дві пари білизни, шинель або теплий піджак, з цілими чобітьми, повинен явитись у Головний Штаб села Гуляйполе» [2, с. 41].

Селяни, як правило, підтримували загони народних месників, забезпечуючи продуктами харчування, фуражем, надавали коней і підводи, забезпечували житлом. У свою чергу, махновці намагалися захищати права своїх земляків, особливо найбільш вихідцями яких були й самі.

Щоправда в загонах Махна були й такі, хто займався насиллям, мародерством, грабінжками. Тому 28 січня 1919 року з'явилося оголошення штабу повстанських військ Н.Махна про заборону грабінжництва й насилля.

У лютому-березні 1919 року махновський загін влився до складу Червоної армії. Сам Н. Махно очолив 3-тю Задніпровську дивізію, командиром якої був П.Дибенко. Союз з більшовиками закінчився трагічно для Нестора Махна і його загонів. Саме вони першими в листопаді 1920 р. перейшли Сиваш і вийшли в тил армії Врангеля, заклавши основу розгрому білогвардійців в Криму. «Подяка» радянської влади не змусила на себе чекати: загони Махна були оголошені незаконними, оточені й розстріляні на півострові. Із залишками своєї армії Махно пішов до Румунії, де його ЗС були роззброєні. Будучи тяжкопораненим (12 куль), Махно зумів вижити.

Слава про селянського революціонера рознеслася далеко за її межами... Насправді махновці відстоювали інтереси селянства, а сам «Батько» Махно вважав себе селянським революціонером.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беспечный Т. А, Букреева Т. Т. *Нестор Махно: правда и легенды.* – Донецьк. «Донеччина», 1996. – 32 с.
2. *Донецький обласний державний архів. Р-1146, оп.2, [Електронний ресурс].* – Режим доступу: archive_dn@arch.gov.ua
3. *Гуляйпольський краєзнавчий музей. Документи. [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <https://gulyaupolemuseum.at.ua/>

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА МЕЛІТОПОЛЬЩИНІ У ЧАСИ ГЕТЬМАНАТУ

Шаповалов Максим, Олійник Аліна, учні Костянтинівського районного НВО № 1 «Таврія», вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Горбова О.А., вчителька історії та правознавства, керівниця гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР

Українська революція 1917-1921 років мала значний вплив на покоління українців. Підбурювані подіями, вони боролися за українську державу. У наш час це є дуже актуальною проблемою, адже наразі постає питання щодо Криму та Сходу України, які шляхом підступної боротьби захоплені державою-агресором. Народ повинен знати та шанувати своїх героїв та, надихаючись їхніми подвигами, продовжувати боротьбу українського народу за цілковиту незалежність та територіальну цілісність.

В історії Мелітопольщини 1917-1921 років велика кількість малодосліджених або зовсім недосліджених та свого часу штучно замовчуваних питань. У дослідженнях доби радянської влади Українська революція 1917-1921 років була усуната з наукових та історичних праць і не висвітлювалась як боротьба українського народу за державність. Тому зараз вкрай важко встановити цільну картину перебігу подій Української революції в нашому краї. Відомі лише поодинокі факти тогочасної історії.

Певна річ, такі фрагментарні дані не можуть передати усієї картини Української революції на території Мелітопольщини. Проте, значний внесок зроблено у краєзнавчих дослідженнях протягом останніх років. Але є низка архівних даних та документів, які містять певні вагомі факти та імена, які, на жаль, ще не включені до наукового обігу місцевого рівня.

Мета дослідження полягає в розкритті маловідомих сторінок історії нашого краю, пов'язаних з діяльністю на його території українських політичних сил та військових частин у період Гетьманату.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати події Української революції на Мелітопольщині у квітні-листопаді 1918 рр.;
- визначити, які військові підрозділи були присутні та території Мелітопольського краю та причини перебування їх в нашому краї;
- з'ясувати особливості розвитку національної освіти та культури;

- дослідити наявні архівні та літературні джерела вказаного хронологічного періоду;

- дослідити способи увіковічення пам'яті про учасників Української революції вказаного періоду в м. Мелітополь.

В історії нашої держави переломним моментом став 1917 рік, коли почалась Українська революція. Вже пройшло більше 100 років, але Україна продовжує боротьбу за свою незалежність. Чимало героїчних сторінок знає багатовікова історія Українського державотворення. Значущою подією стало створення Центральної ради після лютневої революції 1917 року. Спираючись на прагнення народу та на діяльність попередніх політичних партій Центральна Рада вводила і активно боролася за ідею набуття спочатку національно-територіальної автономії, а згодом незалежності України.

Розбурхана революцією, Україна не змогла організувати твердої влади. Це виявилось фатальним для УНР. Навесні 1918 р. вона була окупована австро-німецькими військами, що приходили як союзники для звільнення території від більшовицьких військ.

Зміна ситуації на Мелітопольщині з приходом до влади П.Скоропадського відбулася не так раптово, як у столиці.

Сталося так, що коли 29 квітня 1918 р. в Києві прийшов до влади Павло Скоропадський, в м. Мелітополь увійшов командир Запорізького полку Петро Болбочан зі своїми військовими [1, с.191], який дуже успішно проводив звільнення Запорізького краю та Криму від більшовиків у квітні 1918 р. Він саме повертався з Кримського походу, в результаті якого флот у місті Севастополь визнав український уряд та підняв жовто-блакитний прапор.

В українських військових підрозділів стосунки з німцями не склались. Про це написав у своїх спогадах Всеволод Петрів, розміщених у книзі «Весна 1918 року: у боротьбі за Запоріжжя» [2, с.89].

Також на Мелітопольщині, після повернення з Криму, деякий час перебували гайдамаки, очолювані Всеволодом Петрівим, який залишив цікаві спогади про Запорізький край.

Вивчаючи події Української революції на Мелітопольщині часів Гетьманату, ми відвідали Мелітопольський краєзнавчий музей та поспілкувались з його науковими співробітниками. Як зазначає науковий співробітник Мелітопольського краєзнавчого музею Чухраєнко О.А., Мелітопольський військовий гарнізон розташовувався від Мелітополя до станції Сокологірне (Херсонська область). Разом з українцями в Мелітополь ввійшли німецькі війська. Мелітопольський гарнізон підпорядковувався Кримській групі німецьких військ. На чолі стояв генерал Кош.

Роберт фон Кош, взявши під контроль Крим, роззброїв більшовицькі кораблі в м. Севастополь, а «червоних» матросів відпустив додому.

У результаті за кілька днів ешелони, у яких розмістилися 7 тисяч озброєних моряків, спокійно виїхали з Криму до Мелітополя, де їх зустрів Петро Болбочан. Він, звичайно, затримав червоногвардійців з Криму. Науковий співробітник Мелітопольського краєзнавчого музею Чухраєнко О.А. зазначив, що в Мелітополі встановлено владу гетьмана П. Скоропадського було 20 травня 1918 року.

Проводячи дослідження подій Української революції у квітні-листопаді 1918 р. ми намагалися знайти оцифровані періодичні видання в мережі інтернет, у яких би містилась інформація щодо Мелітопольського краю того періоду. І за допомогою цих статей у тогочасних газетах проаналізувати хід подій революції у нашому краї. Та нам, на жаль, не вдалось знайти такі статті, бо інформації щодо Мелітопольського краю в період Гетьманату дуже мало.

Нами також були проаналізовані документи, які розміщені на сайті Державного центрального архіву вищих органів влади та управління України, що стосуються часів Української революції. Нашу увагу привернув документ – листівка з текстом «Обітниця» [3]. Вона звучить так: «Урочисто обіцяю вірно служити державі Українській, визнавати її державну владу, виконувати її закони і всіма силами охороняти її інтереси і добробут». В документі зазначається, що таку обітницю обов'язково повинен скласти кожен, хто вступає на державну службу.

Розвиток освіти і культури є одним з головних чинників національного відродження та подолання соціально-економічної кризи. Тому П. Скоропадський та його уряд велику увагу приділяли саме цим сферам.

Свою політику в царині культури Гетьман розпочав з українізації всіх сфер суспільного життя. Про українізацію свідчить «Лист Міністерства шляхів УД начальникам залізниці з розпорядженням зробити написи «Україна – Ukraine» на всіх вагонах, платформах і цистернах, які відправляються за кордон та примірник трафарету», розміщений на сайті Державного центрального архіву вищих органів влади та управління України [4], [5]. У документі говориться, що необхідно зробити білою фарбою написи назви нашої держави українською та німецькою мовами на вагонах, а російські герби потрібно замазати фарбою до 1 липня 1918 р.

Продовжуючи лінію Центральної Ради, гетьманат надавав освіті національного характеру. 25 травня 1918 р. оголосили про заведення в усіх школах Олександрівського повіту дисциплін українознавства. Вводилось вивчення історії та географії України, чого раніше не було.

Для підготовки вчителів улітку організували короткотермінові курси в губернському центрі та в Олександрівську. На сайті Державного архіву Запорізької області ми знайшли телефонограму, яка підтверджує цю інформацію [6]. В документі зазначається, що з 14 червня починаються в Олександрівську курси для підготовки вчителів до української школи. Проведення курсів – за рахунок земства. Курси з українознавства почали свою роботу й при Мелітопольському повітовому земстві.

У липні 1918 року в Мелітополі почала виходити друком українська народна суспільно-політична і літературна газета «Наш степ». Про початок видання нової україномовної газети в Мелітополі є повідомлення в газеті «Нова рада» від 15 червня 1918 р. [7]. На сторінці 4 газети «Нова рада» №100, яка виходила друком в Києві і, яку нам люб'язно надав архів української періодики онлайн LIBRARIA, зазначається, що газета «Наш степ» в Мелітополі виходить тимчасово тричі на тиждень. Редакція і видавництво місцевої української газети «Наш степ» знаходились у будівлі, що розташована навпроти Мелітопольського краєзнавчого музею.

Репертуар спектаклів, які було поставлено в місті, теж був переважно національного та соціально-зорієнтованого характеру. В Мелітопольському театрі ставились спектаклі В. Винниченка, вистави «Казка старого млина» С. Черкасенка, «Базар», «Пан Твардовський» тощо.

Активну участь у культурницькій роботі вела місцева Мелітопольська «Просвіта», до якої входили в основному вчителі міста й повіту. Вони налагодили тісний зв'язок з українськими січовими стрільцями зі складу австро-німецької армії в м. Олександрівськ.

Отож, гетьманат надавав духовній сфері національного і державницького змісту, але існуюча політична опозиція, революціонізоване тяжким соціальним становищем населення шукало й інших альтернативних і неполітизованих форм культурного розвитку. Таким чином, культурно-освітні процеси на території нашого краю за часів гетьманату відзначався суперечливістю.

У ході дослідження ми дійшли **висновків**, що:

1) Мелітопольський край не залишився осторонь від подій Української революції. Мешканці міста та околиць брали активну участь у бурхливих подіях, що відбувалися на теренах нашого регіону.

2) На території Мелітопольського краю з квітня по листопад 1918 р. були присутні австро-німецькі війська під командуванням Роберта фон Коша. З кінця квітня в нашому краї дислокуються українські війська під командуванням Петра Болбочана, що повернувся після успішного Кримського походу. Але між українцями і німцями гарних стосунків не склалося, що призвело до розташування військ П. Болбочана по селах на південь від Мелітополя. Також на Мелітопольщині після повернення з Криму деякий час перебували гайдамаки, очолювані Всеволодом Петрівим.

3) Павло Скоропадський приділяв велику увагу розвитку освіти та культури. У зв'язку з чим було проведено українізацію усіх без винятку сфер суспільного життя, запроваджено українську пресу, театральні вистави, українознавчі курси. Жителі Мелітопольського краю не залишались осторонь від цих процесів, а активно залучалися до них.

4) В історичних та архівних матеріалах України події революції 1917-1921 років через радянську владу були усунуті та не зазначалися у джерелах, як український національно-революційний рух за свободу та незалежність. Тому на сучасному етапі розвитку історії України вкрай необхідно досліджувати події революції початку ХХ століття в межах певних регіонів. Необхідний матеріал у невеликій кількості наявний у краєзнавчих музеях, бібліотечних та архівних фондах.

5) На території Мелітопольщини події, що розгорталися століття тому, популяризуються завдяки місцевому краєзнавчому музею, а також на залізничній станції міста Мелітополя було встановлено меморіальну дошку, присвячену присутності в нашому краї військовим з'єднанням під командуванням Петра Болбочана. Таким чином, можна зрозуміти, що на території міста ведеться активна громадська діяльність, яка сприяє розвитку національно свідомих особистостей, які вчаться на прикладах пращурів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Громенко С. *Забута перемога.* – Київ, 2018.
2. *Весна 1918 року: у боротьбі за Запоріжжя. Спогади українських бійців/ Упорядник Ю.Щур.* – УВС ім. Ю.Липи – Київ, 2017. – 132с.
3. ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп.1. Спр.13. Арк.6. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/novyny/1-chervnya-2018-r/#!/gallery-116-4605>
4. ЦДАВО України. Ф. 2200. Оп.1. Спр.69. Арк.4. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/novyny/1-chervnya-2018-r/#!/gallery-116-4589>
5. ЦДАВО України. Ф. 2200. Оп.1. Спр.69. Арк.6. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/novyny/1-chervnya-2018-r/#!/gallery-116-4588>
6. Державний архів Запорізької області Ф-48, оп.2, д.6, л.52 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archivzr.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=649&Itemid=49&lang=ru
7. Архів української періодики онлайн LIBRARIA – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://libraria.ua/>

ЧМИРЕВА МОГИЛА – ЗАБУТИЙ КУРГАН У ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОМУ РАЙОНІ

*Касапова Карина, Якимович Таїсія, вихованці Енергодарського центру туризму,
краєзнавства та спорту*

*Керівник: Михайлова Л.А., заступниця директора з НМР Енергодарського центру туризму,
краєзнавства та спорту*

Наша робота присвячена вивченню історії та дослідження курганів Великобілозерського району і зокрема Чмиревої Могили.

Білозерські кургани. Понад Білозерською балкою тягнуться кургани і серед них Чмирева могила, яка, починаючи з другої половини ХІХ століття, була розкопана та досліджена відомими вітчизняними археологами дореволюційного часу, а згодом радянськими та українськими науковцями.

Чмирева могила є відомою поховальною спорудою представника скіфської еліти другої половини ІV століття до н.е. Курган розташований поблизу с. Велика Білозерка, мав насип висотою 5,7 м. Сумна історія дослідження цього кургану розпочалась наприкінці ХІХ століття з телеграми мешканця села Дмитра Моргунова до царя з проханням прийняти його з важливої справи. Д. Моргунов

повідомляв, що його односельчани розкопали курган та наштовхнулись на кам'яне склепіння. Після цього до місця розташування кургану вирушив Ф.А. Браун, російський філолог-германіст та археолог. У 1898 році розкопки кургану були

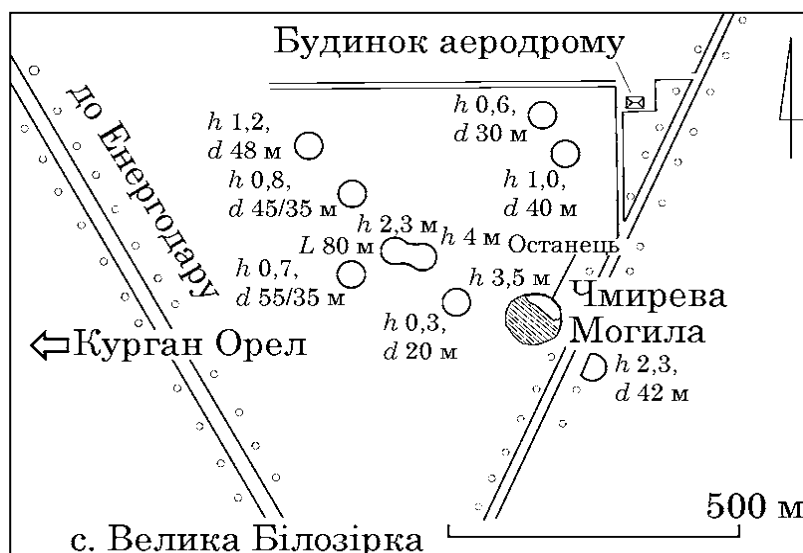

Рис 1. План Чмиревої Могили

розпочаті. Він відкрив центральну (глибина 12 м) і бокову (глибина 9 м) катакомби, але у зв'язку з ризиком обвалу поховальної камери, розчищені не були. Проте він

Рис. 2. Схема курганної групи

дослідив величезну кінську могилу, у яку були покладені 10 коней, що були прикрашені сотнями золотих блях. Ф.А. Браун зробив висновок, що розкопки не можна вважати завершеними, оскільки значна частина могильника не досліджена. Не виключено, що на початку ХХ віку грабіжники розкопали ще одне поховання Чмиревої могили, знахідки з якого в 1913 році були продані вірменським торговцем Карапетом берлінським музеям.

У 1909-1910 роках подальші дослідження кургану проводив Н.І. Веселовський. У стіні поховальної камери однієї з катакомб була виявлена ніша – схованка, де зберігалися 10 срібних посудин. Було знайдено також багато золотих пластин, а біля західної стіни був виявлений череп жінки, поруч з яким знаходилися дві золотих сережки, до яких кріпилося по 20

золотих ланцюжків з фігурками птахів на кінцях. Більшість речей з розкопок кургану тих часів зберігалася у Харківському музеї і зникла у 1941 року під час бомбардування ешелону, що мав евакуювати експонати музею. Це сталося в Белгородській області поблизу залізничної станції Олексіївка.

Пауза в вивченні цього скіфського кургану розтяглась майже на століття, поки восени 1993 року директор Запорізького обласного краєзнавчого музею Георгій Шаповалов не запропонував відновити розкопки на Чмиревій могилі за фінансової та кадрової підтримки музею.

У 1994 році почала працювати Таврійська експедиція інституту Археології НАН України, яку очолив Ю.В. Болтник. До складу експедиції входили О. Фіалко (співробітник НАНу ІА України)

А. Плешивенко та В. Лінник (співробітники Запорізького обласного краєзнавчого музею). Місце розташування кургану Запорізькою службою охорони пам'яток тривалий час

Рис. 3. Вимірювання висоти кургану

вважалось втраченим. І це й не дивно, оскільки на початку робіт в 1994 році воно являло розорену в рівень з оточуючим полем поверхню, хоча й мало ледь помітне валоподібне підвищення.

На весні на оранці це місце вирізнялось завдяки шматочкам вапняку, кісткам тварин та залишками амфор.

Рис. 4. Залишки крєпїди

Протягом польового сезону 1994 року вдалося дослідити фактично лише частину підкурганної поверхні Чмиревої Могили. Проте підземні споруди залишились не дослідженими. Розкопки дали змогу уточнити деякі дані, отримані роботами попередників та відкрити нові об'єкти [1].

Знов було розкопано кінську могилу. Серед найбільш цікавих знахідок став амфорний майданчик – скупчення уламків навмисно розбитих амфор, що залишилось після поминальної тризни.

Дослідження кургану. Чмирева Могила – це курганна група з декількох об'єктів, які

розміщені в основному із заходу та північного заходу від головної могили

Відправною точкою наших досліджень був план, який намалював Ю.В. Болтрик у 1972 р. (рис. 1), на ньому чітко видно основні об'єкти, їх розташування, висоту та діаметр поховань. Для зручності кургани були пронумеровані, починаючи з головного поховання.

Нашим завданням було дослідити стан курганної групи після 25 років після розкопок, виміряти відстані від головної могили до інших об'єктів, що збереглися та визначити їх висоти.

Від вершини головного кургану можна побачити інші об'єкти поховання, до яких було визначено відстань та приблизні розміри. За отриманими результатами складена схема (рис. 2). Дослідження розпочаті саме з головного поховання (об'єкт

1), яке знаходиться в 150 м від ґрунтової дороги. Це пагорб з пам'ятним знаком, на якому, на наше здивування, не зазначено, що це Чмирева Могила. На найвищій точці пагорба є ще один знак у вигляді труби. Посеред пагорбу залишились залишки траншеї після розкопок. Могила має форму овалу, видовженого із південного сходу на північний захід, при цьому східний схил більш крутий, а протилежний – більш пологий. Для визначення висоти застосували окомірний спосіб, використали рейку з відмітками через 0,5 м. (рис. 3). Ширину та довжину виміряли за допомогою стрічки. Периметр об'єкту

Рис. 5. Уламки посуду

визначили за допомогою крокомірного способу визначення відстаней по межі між ріллею і подошвою пагорба.

Отримали наступні дані:

1. Найвища точка має висоту 3,20 м.
2. Пагорб витягнутий з північного заходу на південний схід на 31 м і з північного сходу на південний захід на 18 м.
3. Периметр – 110 м.

Об'єкти 2 і 3 – острівці з трав'янистою рослинністю посеред ріллі, висотою 0,2 м та 0 м і діаметром 35 м і 30 м відповідно. Знаходяться на відстані 0,2 і 0,19 м. Що стосується об'єкта 4, то це ледь помітне підвищення на ділянці розораного поля на відстані 0,34 м. Найбільш цікавим є об'єкт 5, оскільки за всіма ознаками тут проводились розкопки. Це пагорб висотою 2,5 м, витягнутий з півночі на південь на 15 м, з заходу на схід на 7 м. Посередині об'єкту є траншея. Об'єкти 7 і 8, які є на схемі В.Ю. Болтрика та знаходились на північ від основного поховання, знайдені не були. На той час вони мали малу висоту 0,6 м та 1,0 м.

Територія навколо курганів була ретельно досліджена на предмет залишків крєпиди (греч. Krepis – основа) – опорна стіна, збудована по периметру кургана, висотою до 2 м (рис. 4). Для кладки використовували місцевий матеріал (вапняк). Це робилось, щоб насипи не розповзалися, а самі гробниці розташовували глибоко під землею, влаштовуючи підземні покої. До них вели вертикальні шахти глибиною де 10, а де 15 метрів. Шматки вапняку різного розміру, знайдені на ріллі біля основного поховання 1 та об'єкту 5, саме там де проводились розкопки і опорні стіни були пошкоджені.

Невеликі за розміром уламки керамічного посуду знайдені на південному схилі об'єкта 5 (рис. 5). Скіфи виготовляли глиняний посуд без допомоги гончарного круга, він був примітивний, хоч у сусідніх грецьких колоніях круг широко застосовувався.

Згідно праці В.Ю. Болтрика про результати розкопок кургану в 1994 році, був знайдений майданчик із **скупченням уламків** восьми або десяти, чи навіть більше, розчавлених амфор нерівномірно розкиданих на рівні давньої денної поверхні та мав розміри 7,8-8,0 × 3,5 м, який знаходився за 58-60 м на захід від умовного центру насипу. На жаль, не знайдено жодної знахідки фрагментів посуду в визначеному місці.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізувавши отримані дані, та порівнявши їх зі схемою 1972 року і даними 1898 року, можна зробити висновок, що курганна група поступово зникає через господарську діяльність людини, про що свідчить зокрема висота головного поховання та інших об'єктів.

Рис. 6. Охоронний знак

2. Судячи із різних типів поховань, які були у скіфів – різниця у розмірі курганів, можна стверджувати, що дане поховання було значно вище і в ньому похований представник скіфської еліти.

3. За свідченнями вчених довготривалі розкопки не закінчені, надглибокі розгалужені поховальні споруди спонукають повернутися до розкопок знову.

4. Для збереження археологічної пам'ятки потрібно для початку визначити її територію для охорони від розорювання та зробити інформаційні стенди з метою інформування населення.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ КАШІ В ОБРЯДАХ ТА ЗВИЧАЯХ УКРАЇНЦІВ. КУТЯ

Орлова Єлизавета, Солом'яник Тетяна, Лукіна Валерія, вихованки гуртка «Українське народознавство» КЗ «Центр позашкільної освіти» ММР ЗО

Керівник: Човпило О.В., керівниця гуртка «Українське народознавство» КЗ «Центр позашкільної освіти» ММР ЗО

Вступ. З найдавніших часів наші предки відзначали особливі, критичні, моменти змін у природі протягом року. Такі дні усвідомлювали як особливі – ЗНАКОВІ або ПРАЗНАКОВІ. Звідси їхня назва – ПРАЗНИКИ. Світання також особливий, знаковий, час доби. Тому празники ще називають – СВЯТА [1, 60]. Протягом тисячоліть український народ створив комплекси святкових дій та обрядів до кожного свята, куди належать і обрядові страви. У них втілений смисл свята, вони стають священним символом свята. Такою священною стравою для нас, українців, є хліб [1. 35]. До таких страв належить і КАША – первісний хліб: КУТЯ на Різдвяні свята, «бабина» каша родильних обрядів, КУТЯ (КОЛИВО, КАНУН) у поховальному обряді, каша у магічних обрядах дівочих гадань на долю, каша на закінчення періоду шкільного навчання. Обрядовість саме КАШІ – попередниці хліба – свідчить про стародавність утворення комплексів цих обрядів. Є думка, що її вже готували понад сім тисяч років тому [2. 273].

Актуальність теми у тому, що у нинішні часи, коли інформація поширюється миттєво, існують значні спокуси до різноманітної екзотики, яка може спричинити до руйнування рідної культури. Особливо небезпечними є бізнес-проекти на зразок свята Валентина чи «Дня обіймів», хелловіна чи іншої біди. Потоки інформації неконтрольовані, отже, настає потреба більше уваги приділяти вихованню розуміння цінності народної культури. Дуже важливо виокремлювати серед маси інформації про традиції та звичаї суто українське і саме це плекати. Бо це зумовлює збереження нації.

Мета: формувати у молоді безумовну потребу дотримуватись традицій свого народу. Бо традиції є ознаками нації, основою національної культури; заохочення до пошуку і популяризації незаслужено забутих надбань народної культури.

Завдання: проаналізувати стан наукової розробки теми; описати звичаї та обряди, пов'язані з уживанням каші, зокрема з її різновиду – куті; визначити місце обрядової каші в обрядах та звичаях українців; описати результати опитування

респондентів, пошуку оригінальних рецептів різновидів обрядової каші; дослідити їх за складом продуктів і обрядовістю; з'ясувати ступінь збереження стародавніх звичаїв, пов'язаних з готуванням та вживанням обрядової каші, зокрема куті, та наявності творчого розвитку їх у сучасному житті; розглянути варіанти поширення здобутої краєзнавчої інформації.

Новизна у тому, що уперше системно розглянута роль каші (куті) в українських обрядах.

Практичне значення у використанні здобутої інформації у системі шкільної освіти на відповідних уроках, у гуртковій, факультативній, клубній роботі, у роботі зі ЗМІ, на різних етнографічних заходах тощо, а також для кожної людини.

Джерельна та історіографічна база. Джерельна база дослідження: література з теми та свідчення інформаторів з м. Мелітополя (12 осіб), с. Новомиколаївки (7 осіб), с. Костянтинівки (1).

Так, інформація про історію хліборобства на теренах України, злакові і круп'яні культури, вироби з них, кашу, як харчовий та обрядовий продукт, найповніше подана у книзі «Хліб наш насущний» [1. 4, 41]. Також докладно описують місце куті в обрядах Різдвяного циклу свят: О. Воропай «Звичаї нашого народу» [3.36, 38, 42-47, 97], Х. Вовк [4. 188]. С. Килимник пояснює роль дітей в обряді «носити вечерю» [5. 19, 21, 36]. Також подано опис родильних обрядів «бабина каша» [1. 93-95] та каші в дівочих обрядах гадання на судженого [1. 96, 166]. Подано склад продуктів на різновиди куті і спосіб приготування [1. 44, 61-62] і в Ігнатенко І. [6. 282-283]. У Клиновецької З. у праці «Страви і напитки на Україні» та книзі «Народи Північного Приазов'я» дано характеристику каші як одній із стародавніх та традиційних страв українців [7. 180-181], [8. 80-81]. Митрополит Іларіон пояснює символічне значення проса як продукту для приготування каші для дівочих магічних обрядів [2. 62]. Місце колива (куті) у поминальному обряді пояснюється у [2. 259; 6. 89], Смолянського Б. Л. «Религия и питание» [9. 43] Супруненко В.П. «Народина» [10. 77]. Обряд пасічників з кашею на Варвари наводить Максимович М. Обряд з кашею на Кузьми і Дем'яна: страви: каші і птиця, – поминальні [1. 66].

У кулінарних книжках, починаючи з 1991 року, наприклад: згадана «Религия и питание» 1995 р. видання, довіднику «Українська стародавня кухня» 1993 р. видання подані рецепти куті [9. 83; 14. 148], де кутя так і називається. У той же час у Георгієвського М.І. «Українські страви» 1964 р. видання рецепт є, але кутю соромливо названо: «пшенична каша з медом і горіхами» [14. 292]. Нині, нарешті, рецептів куті є багато і друкованих, і в інтернеті. Рецепт куті подає і Єлена Молоховець у своїй книзі «Подарок молодым хозяйкам», виданій у Петербурзі в 1909 р. , але один-однісінький, під № 2678 [16. 749]. У той же час рецептів млинців аж 20. Це може свідчити про те, що для росіян свято масляниця значно важливіше,

Рис. 2. Коливо пшеничне.

ніж Різдво Христове. Вживання обрядового колива – не лише українська народна традиція. У православ'ї є чин освячення колива, який здійснюється у п'ятницю першого тижня Великого посту. Про це можна прочитати у Законі Божому [17. 615]. У статті Левицького О. «Моя школа» у газеті «Наша віра» №5 (121), 1998 р.[18] та Ukrcenter.com/Література/Тарас Шевченко/24608-13/ Наймишка-повість [19] описано обряд завершення шкільного навчання з обрядовою кашою.

З метою розв'язання поставлених завдань у м. Мелітополі та селах Новомиколаївка, Веселе, Костянтинівка опитано 20 осіб без будь-якої системи відбору. Одержані відомості щодо складу куті Різдвяного циклу та додаткової обробки (товчення зерна у ступі), розтирання маку у макітрі макогоном (зведено до таблиці. Тут же вказано походження респондентів. Місце куті у Різдвяний Святвечір – на покуті на сні

Склад куті, технологія підготовки зерна та подача зі слів респондентів. 1) Жиркова В.Г., Якимівський р-н. Пшениця, мак, родзинки, горіхи, мед. Додає трохи узвару. 2) Синепольська Т.О., Кам'янка-Дніпровський р-н. Пшениця, мак, родзинки, мед, курага, чорнослив, цукати, мармелад. Узвар окремо. 3) Пушкарьова В.С., 4) Алексеєва О.М., Дніпропетровська обл. Рис. Додає узвар. 5) Панкевич Л.М., Волинь.

Рис. 2. Коливо рисове

Пшениця, родзинки, горіхи, чорнослив. Узвар окремо. 6) Матвієнко Н.П., Кам'янка-Дніпровська. Рис, мак, родзинки, вишневе варення. Узвар окремо. 7) Нездійминого Г.М., Харківщина. Ячмінь, товчений у ступі. Додає узвар з фруктами. 8) Василенко А.В., смт Веселе. Перловка, мак, родзинки, горіхи, мед, курага, чорнослив, фініки, кокосова стружка. Узвар окремо. 9) Белан Л.Л., Сумщина. Пшениця, мак, мед, чорнослив, сушені вишні. Додає трохи узвару. 10) Макаренко Н.П., Чернігівська обл. Пшениця,

мак, горіхи, мед, сушені малина, полуниці. Узвар окремо. 11) Плахотіна Т.Г., Сумська обл. Пшениця, макова начинка, родзинки, горіхи, мед акація, ягоди білої черешні з варення. Узвар окремо. 12) Ждань Г.У., Рівненська обл.. Пшениця, товчена у ступі, мак, родзинки, горіхи, мед, до порції – міцний липовий чай. Узвар окремо. 13) Пороник С.Б. с. Новомиколаївка. Пшениця, мак, родзинки, горіхи, мед, мандарини. 14) Пухкий Р.В., Вінничина. Пшениця, мак, родзинки, горіхи, мед, мандарини. 15) Юськів Г.Ф. с. Новомиколаївка. Рис, абрикоси сушені, мед. Узвар окремо. 16) Пороник Г.І. Рис, ягоди з компоту. Узвар окремо. 17) Засядько Л.В., с.Новомиколаївка. Рис, мед, варення з агрусу і смородини. Узвар окремо. 18) Ніколенко І.Б., с. Веселе. Пшениця, мак, родзинки, горіхи, мед. Узвар окремо. 19) Завгородня Є.С., с. Веселе. Рис, макова начинка, родзинки, горіхи, мед. Узвар окремо. 20) Дяченко О.О., с Костянтинівка. Пшениця, мак, родзинки, горіхи, мед.

Висновки. Аналіз стану наукової бази розробки теми показав, що джерельна база значна: літератури багато, змістовна; інтернет-ресурс також має великі обсяги. Але системно місце і значення каші (куті) в обрядах та звичаях українців ніхто не

досліджував. Описані звичаї та обряди, пов'язані з уживанням каші, зокрема її різновиду – куті. Визначено місце обрядової каші – прототипу хліба в обрядах та звичаях українців. Описані результати пошуку оригінальних рецептів різновидів обрядових каш. Досліджені їх варіанти за складом продуктів і обрядовістю. З'ясовано ступінь збереження стародавніх звичаїв, пов'язаних з вживанням обрядових каш та їх творчого розвитку у сучасному житті.

У результаті опитування одержано ще 20 оригінальних рецептів різдвяної куті. Крім того є широке поле діяльності для поширення маловідомих обрядів з застосуванням обрядових різновидів каші: дівочого гадання на судженого з пшоняною кашею з маком, «бабина каша» на похрестини, каша пасічників на Варвари [13.136], обряд «лякання куті», а також шкільного обряду «Однокашники». По закінченні дев'ятого класу цей обряд виконали учні ЗОШ № 1, 9 б – наші гуртківці.

Виявилось, що опитані походять з 9 областей України (власне, з тих країв їхні прабабусі). За результатами опитування підтвердилося, що культура українського народу цілісна, немає поділу на схід-захід. Майже всі готують старовинну пшеничну кутю. Люди ретельно зберігають родинну духовну спадщину. З покоління у покоління зберігають родинні рецепти куті і готують її. Молоді люди намагаються якнайретельніше дотримуватись стародавніх українських звичаїв. У той же час прагнуть до розвитку, і це їм добре вдається – кутя ніби незмінна, але додаються нові продукти і вибір їх дуже вдалий.

Усі опитані показали, що обов'язково готують коливо і на поминальний обід і у поминальні дні і приносять до церкви на панахиду. Одна Дяченко О.О. готує коливо з пшениці, усі інші – з рису.

Усі респонденти підтвердили, що для них важливо дотримуватись традицій свого народу. Повертається український обряд, коли у Святвечір діти несуть вечерю хрещеним та родичам. Вже місто на рівні з селом береже народні звичаї. Дійсно, традиція – це те, що не стерлося з плином часу, це – справжнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. *Хліб наш насущний: Використання хліба в українських обрядах і звичаях./ Упорядники: Микола Ткач, Надія Данилевська. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2003.*
2. *Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К.: «Обереги», 1994.*
3. *Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К.: «Велес», 2005.*
4. *Вовк Х.К. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995.*
6. *Ігнатенко І. Етнологія для народу. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети, вірування українців. Харків.: Клуб сімейного дозвілля, 2016.*
7. *Клиновецька З. Страви і напої на Україні. – К.: «Час», 1991.*
8. *Народи Північного Приазов'я (етнічний склад та особливості побутової культури), - Запоріжжя, «Просвіта», 1997.*
9. *Смолянський Б.Л., Григоров Ю.Г. Религия и питание. – К.: Здоровье, 1995.*
10. *Супруненко В.П. Народина: Витоки нації; символи, вірування, звичаї та побут українців. – Запоріжжя: МП «Берегиня» - СП «ФАСЗ», 1993.*

ЕНЕРГОДАРСЬКА КАМ'ЯНА БАБА: СКІФСЬКА ЧИ ПОЛОВЕЦЬКА?

*Черненко Іван, вихованець Енергодарського центру туризму, краєзнавства та спорту
Керівник: Самойлова І.А., методистка ЕЦТКС, керівниця гуртка «Юні екскурсоводи»*

Місто Енергодар має невелику історію: лише наближається до свого п'ятдесятирічного ювілею. Але в 1970-х роках, на початку будівництва робочого містечка енергетиків, намагалися віддзеркалити в архітектурі будівель, назвах об'єктів давнє минуле нашого краю. Чи не найпопулярнішим місцем відпочинку городян, проведення урочистостей був комплекс будівель: ресторан та готель «Скіф». За спогадами керівника будівництва електростанцій та міста, він мав нагадувати про легендарних степових воїнів давнини, передавати колорит тієї історичної епохи. Саме для цього почалися пошуки артефактів, пов'язаних зі скіфськими часами. Згодом у внутрішньому дворіку ресторану «Скіф» явилася «скіфська баба».

Про неї час від часу пишуть у місцевій пресі, оскільки не створено спеціальних умов зберігання для історичної пам'ятки. Зазвичай автори публікацій говорять про те, що «бабі» понад 2500 років, але її ніхто спеціально не досліджував. Ми вирішили провести дослідження цієї найстарішої пам'ятки нашого міста, щоб встановити її походження та зробити висновок про історичну цінність.

Перша згадка про історію появи кам'яної статуї в місті енергетиків належить керівнику будівництва міста, електричних станції – Рему Германовичу Хеноху. У 1996 році вийшла друком книга його спогадів про будівництво Енергодару «Стройка, которая была». У цій книзі є згадка про те, що у внутрішньому дворіку енергодарського готелю була встановлена скіфська статуя, яку випросили у археологів.

Декілька років тому в місцевій газеті була надрукована стаття про цей артефакт [2]. У публікації наводяться фрагменти інтерв'ю з головним архітектором міста, який в 1975 році проектував комплекс, готель та ресторан – Борисом Маркусовичем Каганом. Він згадував, що Хенох запропонував йому, молодому архітектору, проявити фантазію, нестандартно підійти до проекту. Ідея прийшла до Бориса Кагана, коли він познайомся з давнім минулим краю, з'ясував, що поблизу колись була розташована столиця давніх скіфів. Цю тему й було використано при проектуванні. Саме Кагану, за його словами, належала ідея привезення у місто якогось артефакту для створення

Загальний вигляд статуї

відповідної атмосфери. Спочатку звернулися з проханням передати місту скіфську статую до Запорізького краєзнавчого музею. Директор музею відмовив, але підказав рішення проблеми: допомогти археологам з перевезенням знахідок, розкопаних в Бердянському районі, вони, в свою чергу, одну зі статуй передадуть Енергодару. За розпорядженням Р.Г. Хеноха, на допомогу археологам відправили машину і кран. Так у внутрішньому дворіку готелю з'явилася «скіфська баба», яка мала символізувати стародавні історичні корені нашого краю.

Автор статті мимохідь говорить про сумніви щодо походження артефакту: «дехто стверджує, що енергодарська баба все-таки не скіфська, а половецька». Але в самого журналіста немає жодних сумнівів. Пам'яткою якого народу є наша кам'яна статуя?

Кам'яних статуй скіфського періоду на півдні України виявлено не так багато. На даний час їх нараховують близько 150 [3, с. 60]. Зовнішній вигляд кам'яних пам'яток має певні особливості. Зазвичай це антропоморфна статуя висотою від 1 до 2,5 метрів. Вона зображує чоловічу фігуру, яка стоїть (сидячі – дуже рідко трапляються). Передня частина статуї має зображення рук, які зігнуті під прямим кутом над поясом. Часто рука тримає ритон. Нижче пояса завжди розміщується різне військове спорядження. Нерідко є зображення фала. Нижня частина статуї закопувалася в землю.

Дослідники пов'язують пам'ятники з похоронним обрядом вождів. Зазвичай вони встановлювалися на вершинах курганів. Це було узагальнене зображення воїна-героя, яке мало стійкий набір ознак. Силует їх стовпоподібний, зі слабким розчленуванням. Інколи мав вигляд плоскої стели. Виділялися обов'язкові деталі – риси обличчя, елементи костюма, руки, зброя, гривні, ритони. Археологи по-різному «читали» ці деталі: зображення племінних вождів; померлого зі знаками влади, які дарувало божество; міфологічного персонажа, узагальненого образу героя-пращура; саме божества (Ареса або Акінака) тощо.

Традиція виготовляти кам'яні статуї на честь померлих воїнів після скіфів занепала на довгі століття. Поновили її кочові племена половців (інші назви – кіпчаки, комани), які прийшли із степів Казахстану до кордонів Русі-України у XI столітті. Кам'яні статуї, пам'ятки образотворчого мистецтва половців, привернули до себе увагу вже у XVII-XVIII ст., тоді й почала застосовуватись назва – «кам'яна баба». Половці називали кам'яних ідолів «байбалами» («балбалами»). Слов'яни перетворили половецьке «байбал» на «болван», в просторіччі – «баба».

До нашого часу на Лівобережній Україні та Південному Заході Росії археологами зафіксовано близько 1300 половецьких кам'яних статуй. У XII ст. техніка виготовлення скульптур досягла свого розквіту. Кам'яні баби цього часу були, переважно, зразками круглої скульптури, характеризуються детальною проробкою всієї статуї. Вони виготовлялися професійними майстрами. На деяких статуях археологи знаходять сліди таких інструментів, як долото, різець. Поза статуй – стоячі або сидячі. Майже всі зображені на статуях тримають у руках біля живота посудину.

Чоловіки та жінки зображені з вираженими статевими рисами, у відповідному одязі та взутті. Чоловіки зображені, як правило, у шоломах, оперезані ремнями з

бляхами, на поясі у них розташовані зброя або побутові речі. У жінок простежується зображення головних уборів, зачісок, прикрас, побутових речей. Характерно, що не тільки жіночі статуї зображувалися з грудьми, нерідко і чоловічі скульптури забезпечувалися цим символічним атрибутом сили родового покровителя, котрий дарує добробут і багатство [1, с.67].

Половецькі баби зображали й чоловіків (зі зброєю), й жінок (з прикрасами). Це були воїни та їхні дружини, які належали до аристократичної верхівки. Їх статуї перетворювалися на місце принесення жертв. Кожний, хто проїздив повз, мав це зробити. Таку традицію у XII ст. описав азербайджанський поет Нізамі.

Археологи відмічають, що статуї не супроводжували поховання, не встановлювалися на курганах. Їх використовували в певних обрядах. Ще в кінці XIX ст. дослідники звертали увагу, що статуї мають висоту, відповідну зросту людини і в рівній кількості зображують як чоловіків, так і жінок. Скульптори висікали фігури з місцевого матеріалу і з тими подробицями головних уборів, одягу і прикрас, які перед собою бачили. Кожна статуя наділена індивідуальними рисами. Таким чином, робився висновок, що це зображення людей, а не божеств.

Отже, скіфські та половецькі статуї мають певні спільні риси і суттєві відмінності. Головні характеристики, за якими можна розрізнити кам'яні статуї різних історичних епох: великий розмір, наявність або відсутність жіночих зображень, розташування рук та предмети, які в них знаходяться, наявність та характер пошкоджень.

Енергодарська кам'яна «баба» (Рис.1) – це рельєфне зображення (її тильна сторона є плоскою, не має ніяких позначок, малюнків). Скульптурна пам'ятка виконана з досить щільної породи, яка має магматичне походження. За припущенням працівників ЕЦТКС, це може бути пегматит, габбро або якийсь різновид граніту. Порода сірого кольору, зерниста, має включення різного розміру більш темного кольору. Скульптура стояча, її параметри: зріст – близько 180 м, ширина – 78 см, товщина – 28 см (Рис.2). Статуя доволі добре збереглася. Але вона має пошкодження: ліву частину голови і плече відрубали гострим знаряддям, подібним на сокиру. Сліди леза чітко видно. Можливо, її намагалися розбити ще за половецьких часів при проведенні поминального обряду. Є пошкодження і на правій руці, але як і чим воно спричинено, сказати важко.

Чітко видно всі частини тіла: голова, плечі, руки, ноги. З першого погляду зрозуміло, що це зображення жінки. Наша «баба» одягнута у довгу спідницю, нижній край якої прикрашений двома паралельними лініями. З під неї трохи видно ноги. Можна розібрати позначене лініями взуття. Щодо голови – не зовсім зрозумілі її деталі. Можливо, митець зобразив високий головний убір, який прикриває шийно-плечову частину. Деталі лицьової частини розрізнити складно. Знайшли трикутник, який міг позначати ніс. Автор намагався зобразити груди. Вони мають трикутну форму та позначені продряпанними лініями. Над ними ледь видно лінію, яка є позначкою шийної прикраси.

Отже, енергодарська кам'яна баба не є скіфською. Вона належить до половецької кам'яної скульптури. На це вказує її великий розмір, стать (у скіфів не

було жіночих зображень), положення рук та зображення священного посуду. Її вік не 2500 років, як писали місцеві ЗМІ, а, приблизно, 850-900 років.

Кам'яні статуї, виконані за канонами, що склалися протягом десятиліть, навіть століть, віддзеркалюють відповідну епоху. Вони – неоціненне джерело знань для істориків, оскільки дозволяють уявити, яким був побут (знаряддя праці, одяг, зброя тощо), вірування наших попередників на цій землі. Кожна така пам'ятка має вивчатися, зберігатися. Те, що наша кам'яна «баба» виявилася на півтора тисячоліття молодшою, ніж ми думали, не робить її менш цінною для наступних поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Демідко О.О. *Гендер і соціальна стратифікація в половецькому суспільстві* // Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія. – 2012. – Вип. 4-5. – С. 65-72. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/gender-i-sotsialnaya-stratifikatsiya-v-polovetskom-obschestve>
2. Котелянець І. *2500-летний памятник в Энергодаре годами «украшает» курилку* // Газета «Рост», 30 июня 2011 г.
3. Мельникова А.О. *До проблеми зв'язку половецьких статуй і поховань пізніх кочівників (за матеріалами українського Лісостепу)* Електронний ресурс. Режим доступу: <http://museum.kh.ua/docs/publications/316.pdf>

ЧИ БУВ «БАБИН ЯР» У КАМ'ЯНСЬКО-ДНІПРОВСЬКОМУ РАЙОНІ?

*Юсуф Софія, вихованка Енергодарського центру туризму, краєзнавства та спорту
Керівник: Самойлова І.А., методистка ЕЦТКС, керівниця гуртка «Історичне краєзнавство»*

У незалежній Україні пам'ятають про Голокост: 27 січня відзначають Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту (на державному рівні – з 2012 року), наприкінці вересня згадують жертв Бабиного Яру. За десятиліття, що минули після закінчення Другої світової війни, були проведені численні дослідження теми Голокосту (Шоа), які розглядають аспекти історії, психології, соціології, політології, філософії та релігії. За цей час накопичилися великі знання, хоча і до цього дня не існує можливості відновити повну картину подій.

Тема цієї пошукової роботи цікавить авторку з особистих причин: особливість етнічного походження інколи привертає зайву увагу. Відчувається недовірливе ставлення як до «чужої», «іншої». Але тема пошуку має і більш глобальне значення. У сучасному світі, в українському суспільстві та в державі збільшилася кількість проявів ксенофобії, міжетнічної нетолерантності й антисемітизму. Розумне, виважене й осмислене вивчення та пропагування історії Катастрофи європейського єврейства, зокрема складної долі українського єврейства, можливо, поступово, обережно сприятиме зниженню антисемітських настроїв, проявів нетерпимості по відношенню до представників іншої нації, соціальної групи. Але для цього треба спиратися на встановлені, задокументовані факти. Найбільший вплив на свідомість людини мають факти, які наближені до її життя: стосуються місцевості, де вона живе, знайомих, або тих, чії нащадки живуть поруч.

Найчастіше, говорячи про Голокост, подаються приклади переслідування євреїв Польщі, Західної чи Правобережної України, згадують сумні події у Бабиному Яру. Питання переслідування євреїв в Кам'янсько-Дніпровському районі не було предметом глибоких наукових досліджень. Новизна здобутих результатів полягає в тому, що встановлено (або відновлено) факти переслідування євреїв і в нашому краї. Ці факти є підтвердженням того, що геноцид євреїв здійснювався окупаційною владою нацистів незалежно від того, яку частину місцевого населення складала ця етнічна група.

За документами єврейської релігійної громади, яка існувала у с. Велика Знам'янка Кам'янсько-Дніпровського району з 1881 р., ми змогли встановити деякі особисті дані (прізвище, ім'я, по батькові, вік, соціальне положення) більшості дорослих її членів. Список, який додано до анкети громади (складена у 1925 р.) містить 50 осіб (Рис.1). Завдяки йому ми знаємо, що в середині 20-х років в селі Велика Знам'янка проживали єврейські родини Луцьких, Балабанових, Поверенних, Гольдбергів, Гіммельфарбів, Креславських, Балкареїв, Слабодіних, Тухіних, Столярових, Подольських, Бакстів, Цеханських. Хто з них пережив Голодомор 1932-1933 років, сталінський терор кінця 30-х рр. – невідомо. Але є ймовірність того, що саме ці люди, їх нащадки стали жертвами нацистської політики «остаточного вирішення єврейського питання» в період окупації нашого краю у 1941-1944рр.

Розстріли євреїв відбувалися на території області весь період окупації. З вересня 1941 року німецька влада провела реєстрацію єврейського населення, що стало початком його знищення. За свідченням Оленчук Ганни Єгорівни, яка працювала в період окупації секретарем-друкаркою Великознам'янської управи, у січні або лютому 1942 року за розпорядженням посаdnика Раєвського та писаря Зайцева на

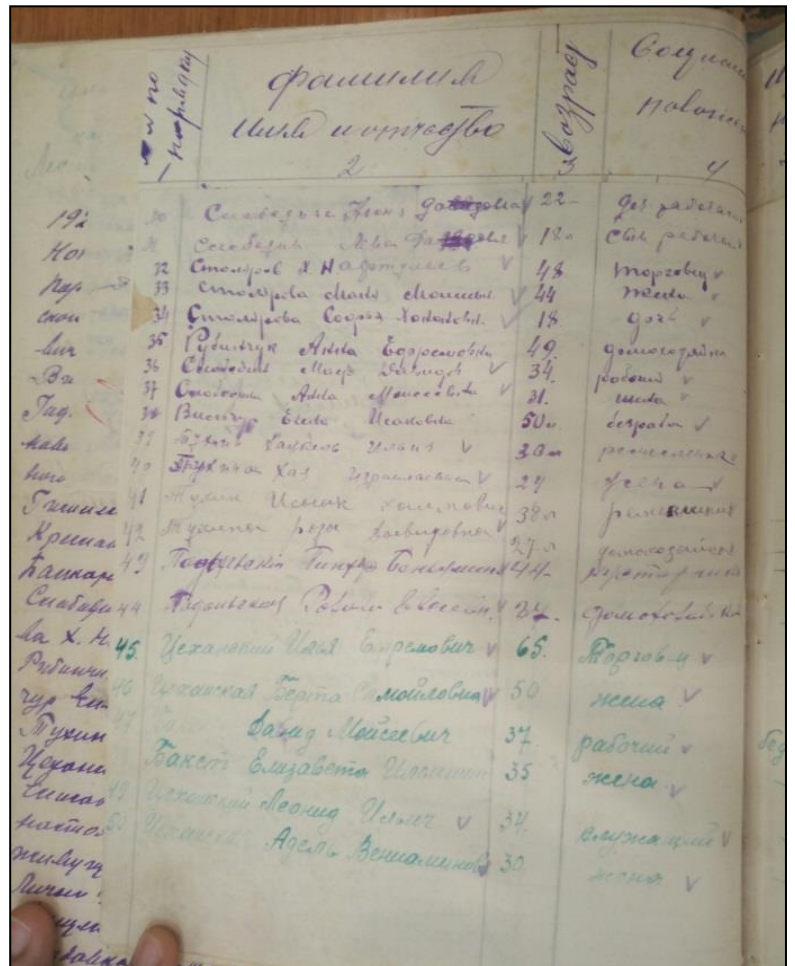

Рис. 1. Аркуш списку членів Великознам'янської єврейської релігійної громади

вимогу районної управи вона друкувала список осіб єврейської національності. У списку було 35-40 прізвищ від старих до дітей. Вона підтверджує факт розстрілу всього єврейського населення Великої Знам'янки у червні 1942 року. Прізвищ

Оленчук згадала небагато: Слободін Давид (старий близько 70 років), його донька Гутковська Ганна Давидівна, брати Гіммельфарби Борис та Семен [1].

21-22 червня 1942 року було знищено основну частину єврейського населення

Рис. 2. Фото Якімової Лелі (серпень 1939 року). З фондів Кам'янсько-Дніпровського музею

району. Житель Великої Знам'янки Семак Д.І. повідомляє про те, що у підвалі управи знаходилися заарештовані старі, жінки, діти єврейської національності. Заарештованих викликали на допит, декого сильно били.

Тих, хто згодом буде розстріляний, після допиту відводили в окреме приміщення. За його словами, допити проводили два гестапівці та посадник Раєвський. 22 червня 1942 року, у понеділок, на вечір, велику кількість заарештованих, в тому числі євреїв, погрузили на машини і увезли на розстріл.

Ще один колишній поліцейський, Бойко Трохим Миколайович, вказує точну кількість розстріляних у червні 1942. Перша партія – 39 чоловік, друга партія – 35 чоловік (саме другою машиною, за інформацією інших свідків, вивозили євреїв). Бойко говорить, що керували допитами три німецьких офіцери (два слідчих гестапо та перекладач). Вони слідували і за вивезенням арештантів. Німецькі офіцери і начальник поліції

Астаф'єв керували розстрілом [2].

Про переслідування євреїв в інших населених пунктах району відомо небагато. Деякі факти вдалося встановити по справі колишнього начальника Кам'янсько-Дніпровської поліції Носенка Андрія Петровича (він же Гадай Петро Олексійович) 1948 року. У постанові про пред'явлення звинувачення йдеться про проведення у Кам'янці арештів комуністів, радянських активістів та осіб єврейської національності в липні 1942 року. 12 липня 1942 року було розстріляно 92 особи, в тому числі і євреї. В постанові названо прізвища розстріляних: Каменев, Колесніков, Коваленко, Гітін, Акімова (Якімова) [3]. Скільки з них було євреїв – невідомо.

Щодо прізвищ. У фондах Кам'янсько-Дніпровського історико-краєзнавчого музею зберігається документ – від руки написаний перелік осіб, яких було страчено під час окупації (можливо, додаток до акту комісії). Інколи навпроти імен є запис, якій вказує на причину страти. На одному з листків імена: Якімова Лизавета, 38 років, єврейка; Якімова дочка Леля (4 роки); Гітін Ісак Якович (50 років), єврей. Нижче, скоріше з усього, члени його родини: Гітіна Прасковья (30 років), Гітіна Софія (35 років). Робітники музею надали нам ксерокопію фото Якімової Лелі, яке було зроблено у серпні 1939, за 2 роки до гибелі цієї дівчинки (Рис. 2).

За свідченням співробітників музею, розстріляні євреї перепоховані у братській могилі, місцевих жителів, яких було знищено окупаційною владою. Місце

захоронення – парк поблизу будинку історико-археологічного музею у Кам'янці-Дніпровській.

Місце розташування «Бабиного Яру» Кам'янсько-Дніпровського району було засвідчене одразу після вигнання нацистів наприкінці лютого 1944 року. В районі було створено комісію з встановлення злочинів німецьких окупантів. Вона обстежила два місця проведення масових розстрілів. Перше – серед піщаних кучугурів у протитанковому рові на північно-західній околиці села Кам'янка-Дніпровська, друге – поблизу мосту (в 300 м) між Кам'янкою та Великою Знам'янкою. Перше захоронення має розміри: 50 метрів завдовжки, 3 метри завширшки, 0,5 метрів вглиб. Таким же, відповідно до акту комісії, є й інше захоронення. У документі вказано прізвища місцевих жителів, які свідчили про проведення розстрілів у цих місцях, починаючи з вересня 1941 року. Разом з іншими мешканцями населених пунктів району тут розстрілювали і євреїв.

Ями були досліджені членами комісії. В акті записано, що трупи зазвичай були роздягнені, в літньому одязі, без взуття. Руки чоловіків були зв'язані за спиною, трупи покладені лицем донизу. Черепні коробки мали сліди від кульового проникнення у потиличній частині, роздроблені кістки лобної частини. Детального опису страшних знахідок у наявному протоколі не наводиться. Для прикладу називається декілька прізвищ розстріляних різного віку, в тому числі дітей без уточнення їхньої національної приналежності [4]. В якому стані знаходяться ці місця пам'яті в наш час (територія могла піти під воду під час утворення Каховського водосховища), чи є поблизу якісь пам'ятні знаки, нам невідомо, доведеться з'ясувати під час краєзнавчої експедиції.

Голокост – вражаюча трагедія євреїв Європи, що була організована націонал-соціалістським режимом Німеччини за підтримки різноманітних колаборантів. Катастрофу єврейського народу потребує досконалого вивчення, щоб подібне не повторилося. Вивчення документальних джерел не дозволило встановити чисельність євреїв, яких було знищено в Кам'янсько-Дніпровському районі. Але ми з'ясували, що тільки у Великій Знам'янці їх було розстріляно не менше 35-40 осіб, в тому числі й діти. Знайдено свідчення про розстріл жителів Знам'янки: родини Гіммельфарбів, Слободіних, Чудновських (мати і 4-ро дітей), Рубінчуків (3-є дітей); Дудкіної, Галицького. Розстріляні євреї Кам'янки: родина Гітіних, Якімових (з 4-річною Лелею), Бабський.

Наймасовіші арешти і розстріли євреїв відбулися весною-літом 1942 року. Знищенню підлягали й ті, в кого один з батьків був євреєм. Їх розшукували протягом всього періоду окупації – це була неодноразова акція. Місця проведення масових розстрілів відомі – західна і північно-західна околиця Кам'янки-Дніпровської, в піщаних кучугурах. Одразу після вигнання нацистів їх описали, задокументували. Але про стан цих місць пам'яті зараз будемо дізнаватися на наступному етапі пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів СБУ в Запорізькій області. – Спр. 17089 – Арк. 237.
2. Архів СБУ в Запорізькій області. – Спр. 17089 – Арк. 239.
3. Архів СБУ в Запорізькій області. – Спр. 19326 – Арк. 30.
4. Архів СБУ в Запорізькій області. – Спр. 17089 – Арк. 240-241.

АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ КОРВАЦЬКИЙ – ЖИТТЯ ПРИСВЯЧЕНЕ НАРОДУ

Стоєв Артем, учень МЗОШ № 4, вихованець гуртка КЗ «ЦПО» ММР ЗО

Керівник: Рогаль О.П., керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «ЦПО» ММР ЗО

Андрій Васильович Корвацький дуже багато зробив для нашого рідного міста, але мало хто з пересічних жителів міста знає, що саме ця людина стояла у витоках медицини, освіти, а також, що саме він був батьком «бренда» який прославив Мелітопольщину, а саме – Мелітопольської черешні. Його життя являє собою приклад справжнього патріотизму, цілеспрямованості та гуманізму, і це, на нашу думку, саме те, чого не завжди вистачає сучасним українцям.

Ми знаємо, що ця видатна людина проявила себе у багатьох сферах діяльності. Можливо впевнено сказати, що усі дії, думки та звершення Андрія Васильовича були присвячені одній меті – служінню простому народу, українському селянству, яке в той час знаходилося в дуже скрутному становищі.

Для того, щоб зрозуміти витoki ідеалів, які рухали Корвацьким, слід звернути увагу на дитинство та юність нашого героя, його родину та прашурів. Народився Андрій Васильович 1844 році у м. Херсон у великій родині польського емігранта. Згідно сімейним легендам, рід Корвацьких розпочався з видатного угорського короля Матвія Корвіна, який об'єднав країну та зробив її боекратною. Дід Корвацького Станіслав Станіславович, будучи випадковим учасником польського визвольного повстання 1830-1831 років, був страчений в Кракові царськими військами. Побоюючись переслідувань, отець Корвацького Василь (Вацлав) Станіславович переїхав до Херсону, де й здійснив кар'єру в юридичній сфері. Мати Єлизавета Іванівна, повністю віддала себе сім'ї [1, с. 15].

Андрій зростав дуже допитливим та цілеспрямованим і вже в дитинстві обрав для себе професію лікаря. Але на його світогляд у ліцеї найбільше вплинули вчитель літератури Горяєв Н.В., який прищепив любов до літератури тієї епохи та історик Пильщиков Д.П., котрий навчав своїх учнів критично мислити та аналізувати. У старших класах разом з однокласниками він організовує гуртки самоосвіти, де учні мали змогу обмінятися думками, гуртом купувати та виписувати тогочасну періодику і книги, скільки б вони не коштували та були рідкістю.

Як згадував сам Андрій Васильович, більш за все на нього в той час вплинули статті російського публіциста, філософа матеріаліста, революціонер-демократа – Пісарєва Д.І. Ось як описав це сам Корвацький: «Спочатку Пісарєв, за ним Белінський, а згодом і Добролюбов були володарями наших думок. Ми ними зачитувалися, бо вони кликали нас до широкого світу, до світлих ідеалів, до боротьби за все чисте і благородне: поклик їх сприймався нами не настільки свідомо, скільки інстинктивно, ми були у владі не стільки ідеалів, скільки променистих, піднесених, владно ваблячих мрій» [1, с. 47].

У 1868 році збулася мрія юного Корвацького – молодий чоловік із провінційного містечка, де усього один книжковий магазин, поступає в кращій ВУЗ тогочасної Російської імперії Санкт-Петербурзьку медико-хірургічну Академію.

У цих стінах ще звучать овації на честь видатного лікаря та науковця Пірогова Н.І. Студентське товариство дихає ідеями новаторства, демократії, реформацій та свободи. Будучи студентом, Корвацький слухав лекції та навчався у таких світил медичної науки, як Сеченов І.М., Бочкін Н.В. та ін.

Як людина, яка має активну чітку громадянську позицію, Андрія Васильовича вибирають представником другого курсу на численних в той буремний час студентських зборах, засіданнях тощо. І саме через це навесні 1869 року взявши участь у студентських заворушеннях, був разом з іншими показово покараний царським урядом та засуджений до заслання.

Весною 1869 року Корвацький зі своїм другом Чудновським прибули в заслання на батьківщину в Херсон. Тут вони були під наглядом поліції, а саме, полковника Гриневича, який був відставним солдатом та людиною простакуватою і добродушною. Він не придумав нічого кращого, ніж розпустити слухи, що заслані студенти брали участь у заколоті проти царя та приписав їм являтися кожного дня о 12 годині в поліцейське управління.

Ось як описує ці візити Соломон Чудновський: «Мы являлись ровно в 12 часов в «присутствие» полицейского управления, здоровались. Гриневич ставил нам вопрос: «Как ваше здоровье?» мы хором отвечали «Спасибо, здоровы!» и визит заканчивался [1, с. 202].

Зрозуміло, що провінційне життя не влаштовувало Корвацького, і він, даючи приватні уроки, бере участь в організації першої Херсонської бібліотеки та у діяльності гуртків самоосвіти.

«Потрібні» знайомства, які він завів займаючись з дітьми «еліти» Херсонщини, дозволили йому в березні 1871 переїхати в Одесу. Тут він робить спробу вступити у створений в Одесі Новоросійський університет, але, отримавши категоричну відмову, Корвацький зрозумів, що незважаючи на те, що за вироком він мав змогу вступити у вищі заклади освіти Імперії, такої можливості йому не дадуть. Тому Корвацький, ще раз, доводячи свою цілеспрямованість, знаходить вихід – це навчання за кордоном. І ось після чотирьох років заслання з нього знімають відкритий поліцейський нагляд і видають закордонний паспорт. Ще треба зазначити, що саме в Одесі Андрій Васильович зустрічає свою любов – Дарину Іванівну Любінську, яка, прагнучи здобути вищу освіту, фіктивно одружується з Корвацьким, наслідком чого стає довге і щасливе сімейне життя [1, с. 225].

У 1873 році він вступає у Вюрберцький університет. Навчаючись на хірурга, він не забуває і про інші напрямки медицини. Освоює передові на той час європейські погляди на такий важливий бік здоров'я, як гігієна. Знання з цього предмету він черпає з робіт видатного німецького гігієніста Макса Петенкофера. Тут він захоплюється практичним садівництвом та виноградарством.

У 1877 році він повертається на батьківщину, щоб підтвердити та захистити свій диплом у закладі освіти Російської імперії і з успіхом це робить. Незважаючи на те, що йому наполегливо пропонують продовжити наукову кар'єру, він відмовляється. І згідно своїм ідеалам прагне зайняти посаду лікаря.

Андрій Васильович зробив усе, щоб отримати повну змістовну освіту і стати компетентним лікарем. І як ми вже зазначили, наприкінці навчання він

відмовляється від «зручної» пропозиції працювати в Києві, а обирає шлях, який обіцяє йому тяжкий труд та життя в провінції. Але цей шлях дозволяє йому зробити те, до чого він всією душею прагнув, а саме, покращити життя українського селянства.

Описувати яким лікарем був Корвацький можна досить довго, за його участі була побудована міська лікарня №1 у місті Мелітополь, заснована міська санепідстанція, бактеріологічна лабораторія, рентгенологічний кабінет, медична бібліотека.

Крім того, що Корвацький активно практикує як хірург і займає активну позицію в роботі над створенням медичної інфраструктури міста та області, він робить усе для покращення життя населення міста та прилеглих сіл [2, с. 75].

Так, в 1887 році ним відкрита свердловина, вода якої, згідно його досліджень, рекомендована як лікувальна та мінеральна. Згідно його рекомендацій почато буріння голубиних свердловин Бучанського водоносного горизонту, для поліпшення водопостачання Мелітополя та забезпечення населення якісною питною водою [2, с. 82].

Корвацький розробив концепцію першочерговості проведення санітарно-гігієнічних, профілактичних і комплексних практичних оздоровчих заходів у Мелітопольському повіті та місті Мелітополі.

Працюючи лікарем з 1878 по 1907 роки, він стає засновником лікарської статистики та вивчення здоров'я сільського населення, розробляє профілактичні заходи боротьби з інфекційними хворобами, зокрема з віспою.

Активно виступає на лікарських конференціях: у 1892 р. – виступ на XIX з'їзді земських лікарів у м. Сімферополі з доповіддю «Організація земської медицини в Таврійській губернії»; у 1898 р. – доповідна записка в Мелітопольську земську управу «О стані працюючих селян».

У своїх наукових рекомендаціях Андрій Васильович пропонував безкоштовну медицину для селян, використання страхівки та засуджував використання праці жінок та дітей. Його діяльність мала велике значення – саме він зробив перші кроки до забезпечення стабільно міцного здоров'я працездатного населення регіону.

Слід пам'ятати, що крім успішної кар'єри хірурга, він ще зробив успішну кар'єру як садівник та виноградар. Він перший обґрунтував, що можливо та треба вирощувати фруктові дерева та виноград на пісках Мелітопольщини. Він вів активну переписку з Левом Платоновичем Симиренко (1855-1920р. – російський і радянський селекціонер-плодовод), мав публікації та наукові статті: 1901р. – доповідь із практики виноградної культури у північній частині Таврійської губернії; 1902 р. – публікація наукової статті «Перевезення живих рослин залізницею».

Участь у виставці плодівництва та виноградарства у Парижі 1901р., де був нагороджений золотою медаллю та призом. Мав тісні зв'язки і разом зі своїм сусідом Філебером займався поширенням садівництва в нашому місті [3, с. 111].

Життя Андрія Васильовича Корвацького обірвалося у 1907 році, у колі люблячої родини. За великий внесок у розвиток нашого міста та краю, на честь нього названа одна із вулиць, у центрі міста стоїть присвячений йому пам'ятник, але

по праву найбільшим нагадуванням про його винятковий життєвий шлях є квітучі черешневі сади Мелітопольщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Резник В.И. «Юность Корвацького» – Запоріжжя: Дике поле, 2003. – 195с.
2. Резник В.И. «Андрей Корвацький врач и гражданин» – Мелітополь: Мелітопольська міська типографія, 2004. – 244 с.
3. Резник В.И. «Через кружево лет» – Мелітополь: Мелітопольська типографія «Люкс», 2002. – 242 с.

СІМ'Я І ПОБУТ СРСР У 1970-1980 РОКАХ НА ПРИКЛАДІ МОЄЇ РОДИНИ

Курченко Микита, учень 10 класу Дружлюбівського НВК

Керівник: Плотнікова Л.О., вчителька історії та правознавства Дружлюбівського НВК

Актуальність теми. СРСР – це країна, яка перестала існувати ще задовго до нашого народження, але наслідки особливостей правління, звичаї, традиції, моральні цінності ми можемо спостерігати і дотепер. Подекуди в пам'яті наших родичів за сімейними розмовами з'являються спогади про ті часи і нам, як сучасному поколінню незалежної України, важко уявити повну картину того часу і, відповідно, зрозуміти такі процеси суспільства сьогодні, як декомунізація.

У сучасному суспільстві досі існує думка, що у СРСР жилося краще, знаходяться, навіть люди, які ностальгують за «золотими роками» Радянського Союзу.

Готуючи роботу, я сам себе запитував: «Чому люди почувалися щасливими, хоча жили у бідності і несправедливості?», «Чому люди досі сумують за СРСР? Хто ці люди? І яку небезпеку вони несуть для нашої країни?».

Дослідження теми «Сім'я та побут» найяскравіше може виявити справжню парадоксальність і сутність комуністичного тоталітарного режиму. Саме «повсякденне життя» є віддзеркаленням економічних, політичних процесів, що відбуваються у суспільстві. Дослідження повсякденності дає можливість об'єктивно оцінити історичні події та явища, визначити їх причини та наслідки. Використовуючи різні види джерел та проаналізувавши історію існування цієї держави, я намагався дослідити тему дефіциту, суспільних відносин, дозвілля людей в останні роки існування СРСР.

Об'єкт дослідження – умови побуту у СРСР.

Предмет дослідження – побут моєї родини як яскравого представника народу СРСР 1970-1980-х років.

Мета дослідження: дослідити та проаналізувати факти повсякденності, стан освіти та культури, просякнуті комуністичною ідеологією за доби комуністичного режиму та дати відповідь на питання: «Чи варто сумувати за роками «золотої» стабільності?»

Для досягнення мети я поставив такі **завдання:**

- вивчити та проаналізувати прояви успіхів та прорахунків радянського керівництва у повсякденному житті населення в 1970-1980-ті роки.

- проаналізувати рівень життя населення в роки «застою».
- розглянути вплив комуністичної ідеології на життя людини.
- взяти інтерв'ю у найближчих родичів та з'ясувати в чому проявляється ностальгія за «золотими роками» Радянського союзу.

Методи дослідження: метод інтерв'ю, проблемний, порівняльний та статистичний.

У ході власного дослідження мені вдалося зрозуміти: чому є ті люди, яким добре жилося в СРСР, коли все-таки зараз жити простіше. З уст найрідніших я зміг дізнатися про події 70-80-х років минулого століття. Наприклад, ось що згадує моя мати Курченко С.В. про ті часи: «Згадується, що доводилося стояти в черзі ще до відкриття магазину, щоб встигнути хоч щось придбати. Дефіцит був майже на все: ковбасу, молоко, а каву інколи до наших магазинів привозили з Москви». Мій батько Курченко М.М. згадує, що неможливо було просто так дістати модні речі: «Популярними були джинси «варьонки», але ціна була занадто висока, тому доводилося користуватись, як ви зараз кажете, лайфхаком: ми брали звичайні джинси і варили (кип'ятили) їх з використанням відбілювача. У мене є фотокартка, на якій приблизно мода того часу». А от моя бабуся Шкуренко О.О. згадує, що доводилось донькам (2 дівчинки) шити самій, або просити подруг-швачок. І так складно оце було прати фартухи шкільні (білі), адже побутової хімії не було, лише «хозяйственное мило».

Відповідаючи на питання про подорожі, під час інтерв'ю Курченко С.В. зазначила, що: «За кордоном мені не довелося побувати. Лише чула, що без «блату» досить важко потрапити за межі СРСР. Але все ж таки подорожувала до Харкова, Херсона і, звісно, Запоріжжя».

Більшість моїх близьких вважають, що хоча нині в нашій країні життя є нелегким, але нам ніхто не забороняє виїжджати за кордон, дефіциту продуктів немає, хоча і хитке економічне становище.

Життя без обмежень фактично мали тільки партійці, тобто члени комуністичної партії, які могли «по блату» виїжджати за кордон, їсти все, що їм заманеться, не відчуваючи на собі дефіциту продуктів.

У часи СРСР людина засуджувалася суспільством, якщо виділялася або відрізнялася: всі повинні були дотримуватися моральних норм того періоду, просякнуті комуністичними ідеями. Наприклад, мій батько Курченко М.М. ось, що розповідає про школу: «Всі ходили однаково. У дівчат це сукня і фартук (білий – у святковий день, і чорний – у будні). У хлопців – це брюки, піджак та рубашка, а також червона краватка».

Поширеним явищем також була радянська пропаганда. Ось, що з цього приводу каже бабуся Шкуренко О.О.: «Часто говорили (по новинам), що на Заході (Америці) погано. Саме завдяки пропаганді та агітації вдалося створити та утримати СРСР. Головною ціллю радянської пропаганди було навіювання неминучості перемоги комунізму в усьому світі».

У ході інтерв'ю я отримав дійсно важливі факти про Радянський Союз. Закритість кордонів СРСР дозволяла владі дійсно не обмежувати себе і свої повноваження, застосовуючи активну пропаганду. В суспільстві на той момент

створилось викривлене бачення людських цінностей, наприклад, найбільшою насолодою було отримання якогось одягу чи побутової речі, грамоти від партії СРСР, вступ до комсомолу чи піонерів. І будь-яке відхилення від стандарту радянської людини засуджувалося насамперед суспільством. Це, звичайно, суттєве приземлення людських бажань, знову ж таки за допомогою пропаганди комуністичного режиму.

Ще цікавим фактом, що відрізняє Україну та СРСР є те, що нині існують свобода слова, віросповідання, які були заборонені в Радянському Союзі.

Отже, хто б що не казав, але життя в незалежній країні ніколи не стане гіршим, ніж у тій, де забороняється мати власну думку та виступати проти влади. Щасливе життя не може бути в тоталітарній країні, де кожен підпорядкований волі партії. Історію потрібно знати, пам'ятати, поважати і вчасно залишати в минулому те, що заважає рухатись далі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Використані світлини з власних архівів родини Курченко, Шкуренко.
2. Матеріали інтерв'ю родини Курченко.
3. <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2018/03/22/7175391/>-Советский человек. Почему ваш сосед грустит за союзом? Наталия Судакова
4. Ф.Г. Турченко Історія України 11 кл. / підр. для 11 класу знз, профільний рівень, Київ, Генеза, 2011

МІНАШ СИМА ІСААКОВИЧ – ВИДАТНИЙ БУДІВНИЧИЙ МЕЛІТОПОЛЬЩИНИ

*Бічук Анастасія, учениця 8 класу Мелітопольської ЗОШ № 4, вихованка КЗ «ЦПО» ММР ЗО
Керівник: Ширяєвський О.В., керівник гуртка дослідницько-експериментального
відділу КЗ «ЦПО» ММР ЗО*

Пошукова робота зі збору інформації про архітектурні споруди і долю їх творців сприяє збереженню об'єктів історико-культурної спадщини і дозволяє краще зрозуміти соціальні та економічні особливості розвитку регіонів і країни в цілому у різні історичні періоди.

Найчастіше увага прикута до споруд, які розташовані у великих містах, столицях, обласних центрах. Архітектурні пам'ятки у невеликих містах та інших населених пунктах маловідомі широкому загалу і привертають увагу, як правило, лише краєзнавців. Однак, подібні об'єкти містять корисну інформацію та мають велике значення для розуміння процесу становлення митців-зодчих.

Діяльність архітекторів має велике значення, адже забудова створює естетичність міста, приваблює туристів, формує певний унікальний стиль. Одним з таких визначних архітекторів є Сима Ісаакович Мінаш, який став більш відомим за межами України. Вибір теми дослідження зумовлений тим, що С.І. Мінаш є уродженцем Мелітополя і однією із видатних особистостей нашого міста. Караїмське походження архітектора, який прославився в столиці Російської імперії Петербурзі, підкреслює інтеркультурний статус нашого міста в історичній ретроспективі.

Мета – визначити внесок С.І. Мінаша у створення архітектурно-культурної спадщини України і зарубіжжя.

Для реалізації поставленої мети було виконано такі **завдання**:

- розглянуто біографію С.І. Мінаша;
- узагальнено відомості про архітектурну діяльність С.І. Мінаша у м. Мелітополі та на території України;
- досліджено історію архітектурних споруд створених С.І. Мінашем за межами України.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше здійснена спроба узагальнити і уточнити відомості про життя та діяльність архітектора С.І. Мінаша.

Представник давнього та заможного караїмського роду Сима Ісаакович Мінаш народився в провінційному повітовому місті Мелітополь, але здобувши блискучу вищу освіту та, завдяки своїм талантам, став відомим столичним архітектором. Однак, революційні події 1917 року змусили його емігрувати до Франції. 1940 рік, коли Франція була окупована нацистською Німеччиною, став новим переломним моментом у житті Мінаша і він, разом з родиною перебралися до Ірану, де помер у 1945 році.

Симі Ісааковичу Мінашу приписують винахід будівельного матеріалу з очерету під назвою «мураліт», який заміняв цеглу і використовувався для будівництва тимчасових чи переносних споруд.

Відкриті джерела вказують також на те, що С.І. Мінаш написав багато наукових статей, що публікувалися в періодичних виданнях архітекторів-інженерів у Петербурзі.

Сима Ісаакович Мінаш отримав славу талановитого архітектора за межами рідного міста. Зодчий за власним проектом чи спільно з іншими архітекторами звів більше десятка споруд в стилях **модерн** та **неокласицизм**, які є історико-архітектурною спадщиною, мають цікаву історію та в більшості збереглися до наших днів [1; 2, с. 311 – 313].

Більшість своїх проектів він втілював у Петербурзі. Найбільш відомими з його творінь є Царськосельський (нині Вітебський) вокзал (рис. 1) [3, с. 77], будинок М. В. Воєйкова (Невський проспект, 72), вокзал в м. Рибинську [4]. Один із будинків був зведений за його проектом навіть у Парижі [5].

Що стосується ж м. Мелітополя, то нами встановлено, що відомий «будинок Мінаша» з атлантами на вулиці Університетській, не є творінням Сими Ісааковича Мінаша, адже на момент будівництва у 1894-1895 роках йому було лише 17–18 років, і юнак закінчував навчання в Мелітопольському реальному училищі. Ця двохповерхова будівля належала батькові Сими, купцю-караїму Ісааку Абрамовичу Мінашу.

Єдиним відомим реалізованим проектом в Україні є побудований в 1912 році у Криму, в Євпаторії, санаторій «Галасса». Нажаль, під час Другої світової війни будівля сильно постраждала і потім була розібрана. Розглянуті в роботі архітектурні споруди дозволяють скласти уявлення про талант, особливості стилю і значущість створених Симою Ісааковичем Мінашем об'єктів архітектури.

Сима Ісаакович Мінаш зробив великий внесок у створення архітектурної спадщини, тому по праву стоїть в ряді найбільш знаменитих та видатних мелітопольців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Векслер А. Ф. *Такая удивительная Лиговка. [Текст] / А. Ф. Векслер, Т. Я. Крашенинникова.* – М.: Центрполиграф, 2009. – 880 с.
2. Кириков Б. М. *Невский проспект : Архитектурный путеводитель.* / Б. М. Кириков, Л. А. Кирикова, О. В. Петрова – М. : Центрполиграф, 2004. – 378 с.
3. Мясников Л. Я. *100 великих достопримечательностей Санкт-Петербурга / А. Л. Мясников — «ВЕЧЕ», 2011 — (100 великих (Вече)).* – 320 с.
4. Сысоев А. *Знаете ли вы, что у Рыбинского вокзала есть питерский братец [Электронный ресурс] / А. Сысоев // Рыбинская неделя. – 18 апреля 2018. – Режим доступа : <http://rweek.ru/2018/04/15/znaete-li-vy-chto-u-rybinskogo-vokzala-est-piterskij-bratec/>*
5. Васильев А. *В поисках парижского близнеца [Электронный ресурс] / А. В. Васильев // Аргументы и факты. – 23 мая 2001. – № 21. – Режим доступа: <http://www.spb.aif.ru/archive/1796375>*

ВЧИТЕЛЬ – ЦЕ ПОКЛИКАННЯ

Железкова Софія, Мордвинівська ЗШ І-ІІІ ст., вихованка гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: **Жейнова Л.М.**, заступниця директора з НВР, керівниця гуртка «Історичне краєзнавство КЗ «Центр туризму» ЗОР

Сучасна українська школа стоїть на порозі великих змін, але найважливішою фігурою в школі був і залишається вчитель.

Мета нашого дослідження: ознайомитися із особливостями формування моральних настанов в житті українців та визначити роль педагога у формуванні моральних якостей людини і громадянина. Професія вчителя протягом останніх ста років відіграє важливу роль в процесі згуртування нації. Отже, проблема формування професійного статусу вчителів була і є актуальною не лише для педагогічної науки, а й країни в цілому [2, с. 27; 3 с.44].

Актуальність: досвід, який отримують вихованці гуртка під час пошуково-дослідницької роботи знадобиться їм у майбутньому під час навчання у вищих закладах освіти; ця робота будить національну свідомість, розвиває академічну обдарованість учнів, стимулює розвиток дитячої ініціативи, наукової творчості.

Під час роботи над нашим дослідженням, ми ретельно вивчили історію педагогічної династії Абашиних-Іващенко, представники цієї династії з початку 30-х років проживають на території села. Під час своїх досліджень ми вивчили різні джерела і дізналися, як і які заклади на початку минулого століття готували педагогічні кадри у нас на Мелітопольщині та яку роль відігравала постать вчителя у формуванні моральних якостей вихованців.

Стрімкий розвиток освіти наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. зумовив необхідність у кваліфікованих педагогічних кадрах. Спеціалістів з фаховою освітою бракувало, тому в земських училищах селищ викладали вихованці чоловічих і жіночих гімназій, духовних семінарій, вищих жіночих курсів. Право викладати мали

також випускниці єпархіальних училищ. Наприклад, вихованки єпархіального училища, які закінчили повний курс навчання, без додаткових іспитів отримували право на звання домашніх вчительок з тих предметів, в яких вони були особливо успішні. Таврійське Єпархіальному жіноче училище, як духовний навчальний заклад, також здійснювало підготовку вчительок для початкових училищ Таврійської губернії [1, с. 17; 4 с.31].

У перші роки після революції в місті Мелітополі продовжували функціонувати дві жіночі гімназії. 29 січня 1921 р. відділом народної освіти було запропоновано перетворити старші класи навчальних закладів міста на один із типів професійно-технічних шкіл. Після аналізу навчальних планів і матеріальної бази гімназій, було ухвалено рішення про їх перетворення на педагогічні школи. На базі міської гімназії 5 лютого була відкрита перша педагогічна школа, а 7 лютого на базі гімназії О.І. Головкової – друга.

Початок упровадження загального навчання в Україні став переломним моментом у розвитку педагогічних курсів, які спеціальною постановою РНК України від 9 липня 1925 р. були перетворені з трирічних педагогічних курсів, як тимчасових навчальних закладів, на постійні навчальні заклади на базі семирічки – педагогічні технікуми. На підставі листа Народного комісаріату освіти УРСР № РП-8 від 5 серпня 1930 р., згідно з постановою Ради Народних Комісарів УРСР від 20 серпня 1930 р., було запропоновано директору Мелітопольського педагогічного технікуму організувати на базі закладу інститут соціального виховання з чотирма відділеннями: техніко-математичним, агробіологічним, історико-економічним та мовним із тим, щоб розпочати з 1 жовтня 1930 р. нормальне навчання.

Під час роботи над другим розділом ми ознайомились з матеріалами ДАЗО та сімейних архівів мешканців села, провели опитування та анкетування, зустрілись із онукою Абашиних-Івахненко, ознайомились з їх сімейним архівом.

Наше село Мордвинівка завжди славилось людьми, які творили добро і несли в цей світ знання. Наші односельці з почуттям вдячності та шани згадують сьогодні вчительську династію, яка довгі роки працювала у нашій школі. Нам пощастило поспілкуватись з колишніми учнями Мордвинівської школи і всі з подякою згадують чудових людей, вчителів, наших односельців. Це династія Абашиних-Іващенко. Чотири покоління Абашиних більше століття навчали дітей грамоті. Засновник цієї династії Антоніна Петрівна Абашина.

Народилась Антоніна Петрівна 8 грудня 1891 року у сім'ї священника Савельєва Петра Петровича. Крім Антоніни Петрівни в сім'ї було ще три доньки. Всі отримали добру, на той час, освіту. Дві сестри Антоніни Петрівни також обрали працю на педагогічній ниві і все життя присвятили школі. І лише одна сестра Валентина після революції покинула Батьківщину і мешкала у Франції. Саме у своїй сім'ї від батька Антоніна Петрівна отримала перші уроки людяності, гуманізму, зрозуміла найважливіші закони моралі. Батько привчав своїх доньок поважати закони Божі та головні правила людського суспільства, жити за совістю. Ці знання несла вчителька через усе життя, передаючи не одному поколінню своїх учнів.

У 1907 році Антоніна Петрівна закінчила Таврійське єпархіальне училище і почала свою педагогічну діяльність. Працювала спочатку в Горлівській,

Агайманській та Нижньосірогозській школах. У 1920 с. Мордвинівка році було відкрито семирічну трудову школу, директором якої був Ф.В. Гладілін. Згодом, у 1930 р., разом з чоловіком і двома доньками Антоніна Петрівна Абашина переїздить до Мордвинівки та влаштовується у місцеву школу вчителем початкових класів. У той же час її чоловік Василь Григорович призначається завідуючим цієї школи. Він був дуже прискіпливий до порядку. Колишні учні згадують, що у Василя Григоровича були баночки з фарбою різного кольору і жодна подряпина на стіні або на парті не лишалась не поміченою.

У фондах ДАЗО ми знайшли листа 1933 року до голови сільської ради Чухрая, у якому Василь Григорович дуже рішуче вимагає надати коштів для утримання початкової школи у гарному стані. Працювали вчителі із задоволення. Вміли доступно і зрозуміло пояснити матеріал. Спокійно і ввічливо ставились до учнів і їхніх батьків, інших односельців. Не відмовляли вчителі односельцям у допомозі й підтримці. До них зверталися і за порадою, і скласти листа або важливий документ. Все це сприяло зростанню авторитету Абашиних у селі. Неодноразово за гарну роботу Антоніна Петрівна нагороджувалася грошовими преміями. У 1939 р. удостоєна ордена Трудового Червоного Прапора.

Старша донька, Євгенія Василівна, обрала той самий шлях, що і батьки – стала вчителем початкових класів. Рідко хто, народившись у родині вчителів, обирає собі іншу професію. Хоч і яка вона не легка, але якось стає близькою дитині, яка виросла в оточенні педагогів. Продовжувачем учительської династії Абашиних стала їх донька. У 1932 році Івга Абашина закінчила педагогічний технікум і прийшла працювати до Мордвинівської школи. Вінцкевича О.І. 1941р.

У 1938 р. Івга виходить заміж за Вінцкевича О.І. Її перший чоловік був вчителем математики Олександрівської СШ. Та ось у розмірене життя села увірвалася війна. Під час війни Антоніна Петрівна продовжувала навчати малих дітей грамоті, письму, читанню. Антоніна Петрівна Абашина та її чоловік підтримували дітей в ті тяжкі роки, надаючи їм сили, натхнення, а головне, віру в перемогу нашого народу. Вчителька мала медаль «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні».

З війною прийшло лихо – пропав без вісті чоловік Івги. З часом біль втрати трохи заспокоївся і Євгенія вийшла заміж удруге за Івана Івановича Іващенко. Її другий чоловік з 1946 р. займав посаду вчителя історії та Конституції в Мордвинівській ПСШ тут же працювала Івга. Здавалося, ніби все в післявоєнні роки повернулось на свої місця. Проте, сім'ю Іващенко спіткало лихо. В 1949 р. Івана Івановича за доносом було заарештовано та заслано до Сибіру. Євгенія Василівна поїхала слідом за чоловіком. До села вони повернулись в 1956 р., коли Іващенко і був виправданий. Іван та Івга знов починають облаштовувати своє життя в Мордвинівці та повертаються на свої посади у школі.

Незважаючи на всі негаразди Абашини-Іващенко залишились доброзичливими і чуйними. Так і йшли до Абашиних односельці з різними проханнями. Люди завжди знаходили допомогу і підтримку. У березні 1948 р. Президією Верховної Ради УРСР Абашиній А.П. було присвоєно звання Заслуженого вчителя Української РСР. Навіть згадка про цю сім'ю викликає у односельців пошану і повагу.

Ми зустрілися з онукою Абашевих Квасовою О.М., ознайомились з документами домашнього архіву Абашиних. Опитали мешканців села різних вікових груп. Узагальнили результати. Про цю вчительську, педагогічну династію згадують з теплом та вдячністю багато поколінь учнів. Онука Іващенко Лук'янова Марина Миколаївна вирішила продовжувати сімейні традиції та стала педагогом.

У результаті зустрічей зі старожилами та мешканцями села, за результатами опитувань ми з'ясували, що більшість мешканців знає і з вдячністю згадує представників вчительської династії Абашиних-Іващенко, які залишаються для односельців взірцем найкращих людських якостей.

Висновки. Ми опрацювали і систематизували матеріали. Зробили опис, висвітивши в першій частині основні фактори, які сприяють формуванню першооснов моралі у нашому сучасному суспільстві.

1. В умовах становлення ринкових відносин у суспільстві відбуваються певні зміни щодо впровадження традицій, звичаїв, моральних настанов у житті українців. Основні чинники, що впливають на формування моральних якостей людини у нашому суспільстві – це високоморальний авторитет батька й матері в сім'ї, оточуючих, а також, вирішальна роль у вихованні відводиться школі, вчителям.

2. У формуванні моральних якостей українців визначна роль належить школі і Вчителю.

3. Проблема формування професійного статусу вчителів була і є актуальною не лише для педагогічної науки, а й країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аннин П. Свод главнейших законоположений и распоряжений о начальных народных училищах и учительских семинариях / П. Аннин. – СПб.: Часть 1: Законоположения и распоряжения о начальных народных училищах, действующих в губерниях, в коих введены Земские Учреждения, 1890.
2. Енциклопедія українознавства / гол. ред. В. Кубійович, М. Глобенко. – Львів, 1993.
3. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К., 1995.
4. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В.О.Сухомлинський // Вибр. твори. – В 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – 668 с.
5. Документи з Державного архіву Запорізької області
6. Матеріали з архіву шкільного музею
7. Матеріали з архіву сім'ї Абашиних-Іващенко
8. Спогади місцевих жителів.
9. Ганна Єрмак. Місце і роль православного духовенства у процесі морального виховання учнівської молоді у Таврійській губернії на початку ХХ ст. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://eprints.mdpu.org.ua/516/>
10. С.О. Васильєва Аналіз розвитку професійного статусу вчителів навчальних закладів ХVIII–ХІХ століть. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.google.ru/url>

УКРІПЛЕННЯ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО НА НИЖНЬОМУ ДНІПРІ ЗА ДАНИМИ ДАВНІХ КАРТ

*Тимченко Яким, учень Запорізької гімназії № 71, вихованець гуртка
«Літературне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Гуленко К.С., керівник гуртків КЗ «Центр туризму» ЗОР*

У XIV-XV ст. територія сучасної України входила до складу середньовічної держави – Велике князівство Литовське, Руське та Жемантійське (ВКЛ). В кін. XIV – поч. XV ст. за часів Великого князя Вітовта ВКЛ стало одним з найпотужніших

Рис. 1. Портолан Батісти Агнезе 1552 р.

політичних утворень в тогочасній Європі. Здобувши ряд перемог над Золотою Ордою, литовські князі намагалися створити потужну лінію оборони своїх південних кордонів, що проходили територією України. На пограниччі з Золотою Ордою будувалися фортеці, міста, таможні, навколо яких формувалася синкретична культура півдня України часів пізнього середньовіччя.

Південна політика князя Вітовта відома з писемних джерел, проте жодних пам'яток або археологічних підтверджень цієї політики до останнього часу не було виявлено. Ситуація змінилася в останнє десятиліття, коли краєзнавці, громадськість і, нарешті, професійні історики з України та Литви звернули увагу на пам'ятки на правому березі Дніпра в його нижній течії. Археологічні дослідження останніх років дали опосередковані свідчення перебування литовців на Нижньому Дніпрі.

Подальші дослідження вимагають докладного аналізу всього комплексу історичного матеріалу, а в першу чергу – давніх карт.

Рис. 2. Карта Литви М. Радзівілла 1613 р.

Першими картографічними джерелами, що відображають ситуацію середньовіччя (а не античності, як то карта Птолемея, що зазнала численних перевидань) є карти Європи та морські карти-портолани поч. XVI ст. Але ці карти склалися в кабінетах європейських картографів за іншими картами та переказами мандрівників.

Вони малоінформативні та несуть дані, що вимагають ретельної перевірки. Такою є «Карта

співставлення Дніпрових островів на карті Радзівіла з пізнішою «Картою Польщі» Дж. А. Річчі Занноні (1767 р.) [4], картою Ф. Ф. Шуберта (1846-1863 р.) [5] та сучасними супутниковими знімками місцевості. Не вдаючись у подробиці співставлення карт, наведемо зразу висновки: фортеця Тавань (Семимаяки) знаходилася у місцевості, що зараз відповідає селам Отрадокам'янка, Козацьке та Веселе, Ослам-Кермен треба шукати на західній околиці м. Нова Каховка.

Наступний пункт, позначений на карті Радзівіла, – це «Balneu Vitoldi». Перекладається назва як «Вітовтова лазня». Саме цю будівлю бачив Міхалон Литвин в 1550 р. [6] та назвав її будинком митника ВКЛ. На мініатюрі можемо бачити окрему будівлю (не фортецю чи місто), що стоїть на невеликому острові. Зіставивши карти, припустимо, що «Balneu Vitoldi» заходилося на одному з сучасних островів: Британи або Львовський.

Зовсім ніяких сумнівів не викликає локалізація фортеці «Тягинка» на острові Велике городище. Їй відповідає пам'ятка археології Фортеця Тягин. Цікаво, що поряд з руїнами фортеці до цього часу існує с. Тягинка. Виявляється, що назва не змінилася з XVI ст. На мініатюрі бачимо невелику фортецю з масивною круглою баштою, оздобленою зубцями, та масивну будівлю основної частини фортеці.

Рис. 4. Карта Польщі Дж. А. Річчі Занноні 1767 р.

Відмітимо, що Семимаяки та Тягинка позначені як християнські населені пункти, а Ослам-Кермен як мусульманський.

«Загальна карта України» Гійома де Боплана 1648 р. (рис. 3) [7] та «Карта Польщі» Дж. А. Річчі Занноні 1767 р. (рис. 4) [4] надто пізні, щоб надати інформацію про укріплення ВКЛ, але вони надають можливість зрозуміти історичну географію нижнього Дніпра. Міста Тавань (Семимаяки) на картах відсутні, мабуть, і руїн їх на цей час не лишилось. Тягинка та Ослам-Кермен позначені як руїни.

Проаналізувавши всю сукупність письмових джерел, можна встановити деякі факти. Під час походу на південь в 1398 р. в. кн. Вітовт за участю хрестоносців заснував фортецю Йоханесбург в нижній течії Дніпра. Фортеця була побудована нашвидкуруч з землі, каменю та дерева. Точне місце розташування фортеці за письмовими джерелами встановити неможливо, але ймовірно, що в майбутньому укріплення змінило назву. На більш пізніх картах Йоханесбургу можуть відповідати або місто Тавань (Семимаяки), або фортеця Тягинка. Тавані (Семимаякам) на теперішній час відповідає місцевість сіл Веселе, Козацьке та Отрадокам'янка, Тягинці – пам'ятка археології фортеця Тягин. Є також ще один об'єкт, пов'язаний з присутністю ВКЛ, – «Balneu Vitoldi». Це окрема будівля, що локалізується на острові: Британи або Львовський.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Martin Waldseemüller: *Tabvla Moderna Sarmatie Evr Sive Hvngarie, Polonie, Rvssie, Prvssie, 1513* р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lithuanianmaps.com/images/1513_tabvla_mderna_sarmatie_raremaps.jpg
2. *Портолан Батісти Агнезе, 1552 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://beroma.livejournal.com/tag/портоланы>
3. *Hessel Gerritsz. Willem Blaeu. Magni dvcatvs Lithvanicæ. With two additional sheets depicting the lower Dnieper River, 1613.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lithuanianmaps.com/Maps1601-23.html>
4. *Річчі Занноні. Дж. А. Карта Польщі з її провінціями, воєводствами, землями і регіонами. Лист 24., 1767.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freemap.com.ua/karty-ukrainy/podborka-polskix-kart/karta-richchi-zanoni-kvadrat-24>.
5. *Шуберт Ф. Ф. Трехверстная Военно-Топографическая карта Российской Империи, 1846-1863 г.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etomesto.ru/shubert/>
6. *Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и москвитян, 1550 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Litvin_2/frametext.htm
7. *Гійом де Боплан. Загальна карта України, 1648 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://likbez.org.ua/ua/boplan_1648.html

ПОМІЩИЦЬКІ САДИБИ ФАЛЬЦ-ФЕЙНІВ – АРХІТЕКТУРНА ПЕРЛИНА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

*Довбня Єлизавета, учениця Запорізької школи-інтернату «Козацький лицей»,
вихованка гуртка МАН КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Гуленко К.С., керівник гуртків КЗ «Центр туризму» ЗОР*

Рис. 1. Поміщицька садиба Асканії-Нова та пам'ятник Фрідріху Едуардовичу Фальц-Фейну

Поміщицькі садиби Херсонського краю роду Фальц-Фейнів є малодослідженими у сучасній історіографії, немає узагальнюючих праць з цієї теми, у суспільній думці побутують багато міфів і викривлених фактів стосовно поміщицьких маєтків, деякі з садиб не захищені законом і знаходяться у стані руйнації, тому дане дослідження вважаємо таким, що відповідає потребам сучасної історичної науки, тобто є актуальним.

На території сучасної Херсонської області збереглися наступні садиби родини Фальц-Фейнів: Асканія-Нова на території національного заповідника «Асканія-Нова», Гаврилівка на околиці с. Новоалександрівка Нововоронцовського району та порт Хорли на території однойменного села в Каланчацькому районі.

Асканія-Нова була придбана в 1857 р. Фрідріхом Фейном [1, арк. 7]. Величезна енергія та обдарованість дозволили Фрідріху Фейну не лише виправити складне

становище Асканії-Нової, але й значно розширити справу, започаткувавши міцну основу успішного розведення овець. У 1850-х рр. Асканія-Нова стала центральною садибою родини Фальц-Фейнів [2, с. 6]. У 1887 р. Фрідріх Едуардович Фальц-Фейн заклав ботанічний парк [3, с. 266]. У 1887-1891 рр. парк прикрасили малі архітектурні форми: фонтани, мости, грати, паркова скульптура. У 1898 р. виник комплекс «Руїна» з великою водонапірною баштою, виконаною у вигляді середньовічної кріпосної вежі з вузькими стрілчастими вікнами [4]. Зараз комплекс дендропарку є пам'ятником садово-паркової архітектури національного значення.

В Асканії-Нова до нашого часу зберігся поміщицький будинок (рис. 1), побудований ще до 1850-х рр. У 1996 р. цей будинок зазнав реконструкції, яку вважаємо невдалою.

Гаврилівка – маєток на високому правому березі Дніпра на півночі Херсонської області (тепер Новоолександрівка). У другій чверті XIX ст. Гаврилівку купив Фрідріх Фейн. А у 1896 р. вона залишилась у спадок 32-річному Олександру Едуардовичу Фальц-Фейну. До того часу він уже там жив зі своєю дружиною Ганною [5, с. 6]. Свій палац Олександр Едуардович побудував на рубежі XIX-XX ст. в архітектурних формах неоренесансу. З південного і західного

Рис. 2. Маєток «Гаврилівка». Сучасний стан

боку з палацом межував дендропарк, розміщений на складному рельєфі з системою каналів, озер і фонтанів. Тут також було споруджено 400-метрову дамбу зі складною системою каналів і три величезні ставки, в яких розводились рідкісні види риб. Перед будинком працювали фонтани. У самому будинку на другому поверсі знаходилась оригінальна інженерна споруда – величезний акваріум [4]. Після завершення будівництва комплексу маєток Гаврилівка отримав назву Фальц-Фейнове. У маєтку, де на 1916 р. було 1,5 тис. мешканців, Олександр Едуардович побудував на власні кошти пошту, телеграф, пристань, школу і лікарню.

З березня 1919 до кінця 1920 року у палаці і в парку бешкетували військові різних політичних забарвлень. Відстрілювали косуль, оленів, фазанів. Останні екзотичні

Рис. 3. Фонтан «Діана» в маєтку Хорли

риби зникли зі ставків уже в радянські часи, коли сильним вибуховим зарядом була зруйнована кам'яна дамба. Більшу частину дендропарку затопили води Каховського водосховища [5, с. 8].

Рис. 4. Будівля контори порту Хорли

На сьогодні збереглися руїни палацу (рис. 2) та господарських споруд біля нього, окремі дерева екзотичних порід біля палацу та частина дендропарку на території Гаврилівського лісництва.

У 1897 р. Софія Богданівна Фальц-Фейн за власним проектом заснувала морський торговий порт та поселення Хорли. Були споруджені моли, набережні, корабельні доки, майстерні. Побудовані великі склади, хлібний елеватор, контори, митниця, готель для моряків, метеостанція, пошта,

телеграф, а також завод з переробки устриць [6, с. 269]. У поселенні біля порту було висаджено кілька парків, в одному з яких працювали ілюзіон, бальна зала, ресторани [7, с. 16]. Увінчувало діяльність Софії Богданівни засноване нею пароплавство з власними вантажними і пасажирськими суднами, кількома буксирами. Коли у 1903 р. сюди прийшло перше судно, Хорли отримали статус порту, він був єдиним незамерзаючим у всьому Північному Причорномор'ї. У наступні роки на хорлівському рейді можна було побачити прапори Німеччини, Австрії, Італії, Греції та інших держав. Звідси направлялися до Європи овечі шкури, зерно, м'ясо, худоба. Найбільш комфортабельне судно «Софія» рухалося по лінії Хорли – Одеса, Хорли – Севастополь [4].

Сьогодні у Хорлах зберігся північно-східний парковий ансамбль і, частково, південний приморський, розбитий на окремі ділянки. Біля колишнього будинку морського порту збереглась скульптура фонтану «Діана», виконана з білого мармуру. Серед декількох вцілілих будівель слід відзначити будинок лікарні, а також портові складські споруди.

Архітектура маєтків Фальц-Фейнів вирізняється різноманітністю стилів, хоча несе на собі відбиток національної приналежності сім'ї. Фальц-Фейни вважали себе росіянами, але, як і у багатьох німецьких колоністів Причорномор'я, у них проявилася схильність до традиційного німецького архітектурного напрямку – готики. Однак, поряд з неоготикою, на межі ХІХ-ХХ ст. стало відчутним захоплення неоренесансом, який символізував багатство і аристократизм. Головною особливістю центральних маєтків Фальц-Фейнів є облаштування живописних паркових ансамблів з використанням багатого арсеналу малих архітектурних форм.

Загалом можна дійти висновку, що серед садиб роду Фальц-Фейнів на території Херсонського краю, найкраще збереглась Асканія-Нова, це в основному пов'язано з заповідним статусом території. Але не досить вдала реконструкція поміщицького будинку, хоча й сприяє збереженню, але псує архітектуру й історичність об'єкту, а

також знижує вірогідність більш вдалих реконструкційних проектів найближчим часом. Палац Гаврилівка напівзруйнований та потребує термінових дій з його збереження. Проте вважаємо, що будівля збереглися достатньо добре для того, щоб мати перспективи для реставрації та доцільного використання. Хорли збереглися найменше: залишився північно-східний парковий ансамбль і, частково, південний приморський, скульптура фонтану «Діана» (рис. 3), будинок лікарні, а також портові складські споруди. На нашу думку, історичний та туристичний потенціал має колишній будинок морського порту (рис. 4).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. ДАХО.Ф.Р.4097. Оп.1. Спр.88. Машинопис із правкою Е. О. Фальц-Фейна. 1975 р. – 102 арк.
2. Дяченко С. Асканія-Нова. Имена Херсонского края // Вгору. – 2007. – 29 бер. (№9). – С. 6.
3. Павленко В. Іванічева А. Асканія-Нова: Історія у світлі нового бачення // Південний Архів: Збірник наукових праць. Історичні науки. – Херсон, 2009. – Вип. 31-32. – С.266-279.
4. Дяченко С. Втрачені перлини. Архітектура маєтків Фальц-Фейнів на Херсонщині [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://mucity.kherson.ua/journal/konstanty12/v-perliny.html>
5. Дяченко С. Гаврилівка Александра Фальц-Фейна: Имена Херсонского края // Вгору. – 2007. – 12 квіт. (№15). – С.6.
6. Величко С. Г. Усадьбы Нижнего Днепра // Русская усадьба: Сб. О-ва изучения рус. усадьбы. – М.: Жираф, 2006 – Вып. 12 (28). – С.265-288.
7. Задерейчук А. А. История возникновения и деятельности частного порта Хорлы // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – Т. 20 (59). – № 1. – С. 16-20.

КИРИЧЕНКО В. М. – ВИДАТНИЙ МЕШКАНЕЦЬ М. ЗАПОРІЖЖЯ

*Абрамов Марк, Тягай Соломія, учні Запорізької школи-інтернату «Козацький ліцей», вихованці гуртка «Літературне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Гуленко К.С., керівник гуртків КЗ «Центр туризму» ЗОР*

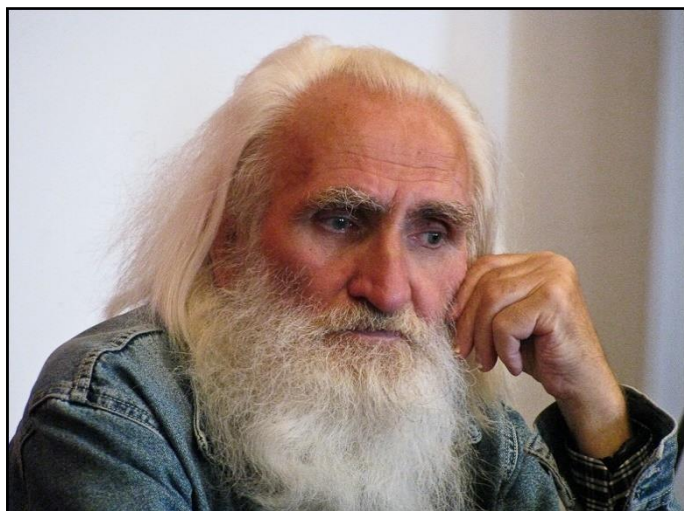

Рис. 1. Володимир Кириченко

В 2016 р. у віці 69 років помер Володимир Кириченко (рис. 1). Його називають мрійником із Запоріжжя або людиною ери мрії [1], філософом та романтиком, мудрецем, патріархом, Батьком [2]. Він був активним суспільним діячем, сфера інтересів якого була напрочуд різноманітною. Володимир Кириченко був талановитим лектором та об'їздив всю Запорізьку область з лекціями про космос та уфологію, працював на кафедрі філософії Запорізького педагогічного інституту (тепер ЗНУ), заснував у нашому місті відомий у всій країні та за її межами кіноклуб «Сходження», створив Запорізький експериментальний загін юних космонавтів ім. Володимира Комарова,

брав участь у створенні УМАКО «Сузір'я», у радянські часи був дисидентом та поширював заборонену літературу, заснував у Москві в 1988 р. Міжнародне Братство Анархістів (МБА), був одним з фундаторів видавництва «Дике Поле».

Саме Володимир Кириченку та видавництву «Дике поле» ми завдячуємо за звернення уваги дослідників та громадськості на історію махновського руху. Нарешті, під кінець життя, Володимир Миколайович стає актором «Нового театру» та здобуває собі неабияку популярність серед глядачів.

Літератури про життя та діяльність Володимира Кириченка доволі небагато, але він залишив по собі великий архів, в якому містяться особисті щоденники, його твори, статті, проекти та багато інших цікавих матеріалів. Цей архів він передав ще за свого життя в 2009 р. гуртку «Історичне краєзнавство» та нашому керівнику Киму Гуленко. Гуртківці протягом останніх 10 років перебирали архівні ящики, систематизували більше ніж 4000 одиниць літератури та багато архівних документів. Тепер цей процес закінчено і можна робити дослідження життя та творчої діяльності Володимира Кириченка.

Володимир Кириченко народився у сім'ї льотчика. До 12 років мешкав у м. Североморську (Мурманської області, Росія) [3]. Якось хтось із товаришів дав почитати книжку братів Стругацьких «Країна багряних хмар», дали на одну ніч, і за цю ніч маленький Володимир зрозумів, що його життя буде пов'язане з космосом. У 1960 родина Кириченків переїздить до Запоріжжя. Володимир завідує масовим сектором ВЛКСМ, був капітаном команди КВК, яка часто ставала переможцем у міських конкурсах. Саме з того часу на все життя до нього причепилося прізвисько «КВН» (від російського варіанту абрєвіатури ПІБ) [4].

У 1964 р. – вступає до Запорізького аероклубу, приписавши собі один рік, бо приймали лише з 17 років. Через рік стає парашутистом-інструктором, отримує 1-й розряд з парашутного спорту. У 1965 р. – закінчує СШ №49 (тепер №19) із золотою медаллю. Вступає до Одеського державного університету на факультет фізики, катедра астрономії. У 1967 р. за оповіді Володимира Кириченка, під впливом романтичних ідей всесвітньої революції, збирався втекти до Болівії і приєднатися до загону Че Гевари. За його словами, нібито домовився у Мурманську із матросом, який би таємно переправив його до Латинської Америки та на заваді стала смерть Че [4]. У 1971 р. захищає дипломну роботу на тему «Філософські питання освоєння космосу» та отримує диплом за фахом астрофізик. До космонавтики Кириченко не потрапив через відсутність московської прописки [3].

Повернувшись у Запоріжжя, починає працювати референтом у товаристві «Знання», читає лекції з космонавтики, філософії, уфології, океанології, футурології. Захоплюється літературою, особливо антирадянським самвидавом. З 1973 року стає кур'єром підпільного самвидаву, возить видання з Москви та Ленінграду [3].

Під час роботи в товаристві «Знання» стає аспірантом Інституту філософії АН СРСР. Пише кандидатську дисертацію на тему: «Космонавтика та світогляд», але так і не захищає її [3].

У 1977 році – один із ініціаторів створення запорізького кіноклубу «Сходження». В клубі демонструвалися стрічки опальних режисерів, активно

обговорювалися. Володимир був президентом клубу перших п'ять років, всі інші президенти дотримувалися принципів закладених Кириченком [5, с.22-26].

З 1979 року Володимир Кириченко працює асистентом на кафедрі філософії Запорізького державного педагогічного інституту (тепер ЗНУ), з якого був звільнений наступного ранку після перегляду забороненого фільму А. Тарковського «Дзеркало» у кіноклубі «Сходження». Це сталося у вересні 1982 року, цього ж року припинилося і головування Кириченка у кіноклубі [4].

12 квітня 1980 року при міській станції юних техніків організував єдиний у СРСР Експериментальний загін юних космонавтів ім. В. Комарова. Подорожував з вихованцями до Байконуру, на Соловецькі острови, в різні обсерваторії на теренах СРСР [6]. Його учні тренувалися на авіа-тренажерах військового летовища, стрибали з парашутом, пірнали з аквалангами в глибини Дніпра. Один із вихованців Олег Скрипочка здійснив мрію – став космонавтом [7, с. 14].

У 1988 р. Володимир Кириченко в Москві засновує неформальну організацію Міжнародне Братство Анархістів (МБА). У 1991 р. МБА стає одним з організаторів екологічної акції проти забруднення навколишнього середовища промисловими підприємствами Запоріжжя, зокрема Коксохімом. Кириченко бере активну участь у заходах. Результатом акцій стало закриття ряду шкідливих виробництв на Коксохімзаводі [4].

У 1995 р. – стає одним із засновників та науковим редактором видавництва «Дике Поле». Першими книжками «Дикого Поля» були: «История махновского движения» Петра Аршинова та «Тачанки с юга» Василя Голованова. Тут Кириченко пропрацював до виходу на пенсію в 2007 році [4].

У 2004 р. Володимир Миколайович брав активну участь в запорізькому Майдані та помаранчевій революції.

У 2007 р. через діяльність кредитної спілки «Золота скриня» Володимир Кириченко втрачає квартиру. Обставини цієї події ще залишаються не до кінця з'ясованими. Під загрозою опинилися не тільки великі архіви та бібліотека Володимира Миколайовича, а і все його життя. На допомогу прийшов гурток «Історичне краєзнавство», що працював в Центрі туризму тільки перший рік та склався зі студентів ЗНУ. Студенти та активісти допомогли скласти та перевезти до тимчасового сховища бібліотеку (більше ніж 4000 книжок) та архіви (біля 20 великих ящиків). Приміщення для попередньої систематизації архіву надав тодішній директор Центру туризму Олександр Ревков.

Сам Володимир Миколайович міг опинитися просто неба, але голова благодійного фонду «Олександрівський» Світлана Самарська домовилася про

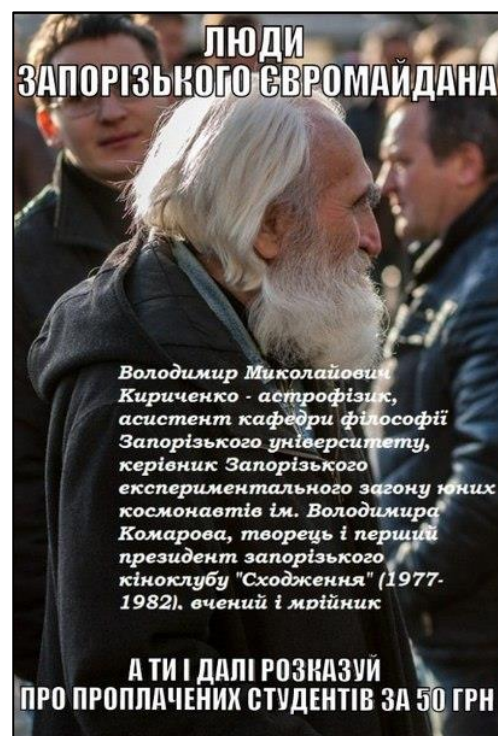

Рис. 2. Володимир Кириченко під час Євромайдану

поселення знаного педагога в інтернаті №4 (тепер «Козацький лицей»). Декілька років Володимир Миколайович жив та працював в інтернаті, організував гурток «Кіноосвіта» та дитячий кіноклуб для учнів, брав активну участь у роботі гуртка «Історичне краєзнавство», став одним із організаторів поїздок гуртка до Кримської астрофізичної обсерваторії в сел. Научний. Потім за сприяння директора корпорації «Кераміст» Дмитра Зусмановича Володимир Миколайович отримав кімнату у гуртожитку.

У 2011 р. за внесок у розвиток світової космонавтики Володимиру Кириченку була вручена медаль «50 років польоту в космос Юрія Гагаріна».

На одному із квартирників у Запоріжжі у 2010 р., де збиралася анархічна молодь, передбачав Революцію на Майдані, розповідаючи, що події відбудуться у 2013-14 році, бо саме на цей час припадає пік сонячної активності. В 2013 р. Володимир Кириченко взяв участь у Запорізькому Євромайдані та навіть став героєм розповсюдженого в Інтернеті мему «Люди Запорізького Євромайдана» (рис.2). Несподівано для самого Володимир Миколайович в 2013 р. став актором щойно створеного «Нового театру». Глядачі його дуже полюбили та кожний його вихід на сцену супроводжували гучними оваціями. Володимир Кириченко зіграв ролі у виставах «З наступаючим», «Приборкання норовливої», «Місто Z: Хранителі», «Ромео та Джульєтта». Помер Володимир Миколайович у своєму помешканні під час перегляду своєї улюбленої кінокартини режисера Володимира Соловйова «Спадкоємиця по прямій».

Як бачимо, діяльність Володимира Кириченка, справила значний вплив на жителів Запоріжжя. Але ні за його життя, ні після смерті в 2016 р., міська влада так і не відмітила його будь-якими нагородами. І звання «почесний громадянин міста» йому не присвоїли. Це не дивно, бо за радянськими номенклатурними традиціями, які домінують дотепер, звання «почесний громадянин» присвоюється в Запоріжжі директорам підприємств (переважно заводів) та головам певних державних творчих спілок. Прості люди та громадські діячі не можуть потрапити у цей список, яким би значним не був їх вклад у життя міста.

Щоб змінити це ми плануємо продовжувати вивчення спадщини Володимира Кириченка та інших громадських діячів Запоріжжя, популяризувати інформацію про цих людей та, за допомогою громадськості, вимагати від міської влади визнання почесними громадянами не директорів і керівників, а тих, хто дійсно заслуговує на це за думкою містян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. *Человек Эры Мечты.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://saga-zp.livejournal.com/149365.html>.
2. *В Запорожье ушел из жизни философ и романтик Владимир Кириченко.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://topnews.zp.ua/society/2016/12/26/118741.html>
3. *Архів Кириченка В.М. Категорія «Особисті матеріали». Ящики 1-2.*
4. *Кириченко Володимир Миколайович.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кириченко_Володимир_Миколайович
5. *Наныкина И. Владимир Кириченко // Наныкина И. Киноклуб «Восхождение»: Люди. Годы. Фильмы... – Запорожье: Дикое Поле, 2011. – С. 22-35.*
6. *Архів Кириченка В.М. Категорія «Загін юних космонавтів». Ящик 6.*

7. Левченко И. Я шла на базар, а тут сын звонит — из космоса! Космонавт Олег Скрипочка проведет на орбите почти полгода // Факты и комментарии. – 2016. – 24 марта (№ 53). – С. 14.
8. Клименко О. Запорожье — родина трех космонавтов: // Комсомольская правда в Украине. – 2013. – 11 апр. (№ 79). - С. 17.
9. 70 років Володимиру Миколайовичу Кириченку, першому директору Клубу любителів кіно «Сходження», керівнику Запорізького загону юних космонавтів, викладачу філософії в Запорізького педінституті // Календар знаменних та пам'ятних дат 2017 р.

ПОБУТ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ

*Гогохія Ната, Чубукова Вероніка, учениці Запорізької школи-інтернату «Козацький ліцей», вихованки гуртка МАН КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Гуленко К.С., керівник гуртків КЗ «Центр туризму» ЗОР*

Сучасне українське суспільство переживає поступову трансформацію, з одного боку, від радянського тоталітарного до сучасного демократичного, а з іншого – від індустріального до постіндустріального. Перетворення, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, зачіпають всі сфери життя людини, як виробничу, так і невиробничу, складовою частиною якої виступає побут.

Наша робота є однією з перших спроб докладно вивчити побут пересічного українця, тому її напрацювання та результати можуть бути використані для вивчення історичних та соціальних перетворень в Україні на сучасному етапі переходу від посттоталітарного до демократичного суспільства. Зібраний при дослідженні анкетний матеріал може бути використаний для докладного вивчення окремих сфер та аспектів побуту.

Побут є однією з головних основ життєдіяльності людини. Для того, щоб вести здоровий спосіб життя, повноцінно працювати, здобувати і оновлювати знання, долучатися до духовних благ, людина повинна мати побут, що забезпечує їй доступ до соціальних, економічних, духовних та інших ресурсів. Без урахування цих факторів будь-які реформи (політичні, економічні, соціальні) приречені на провал.

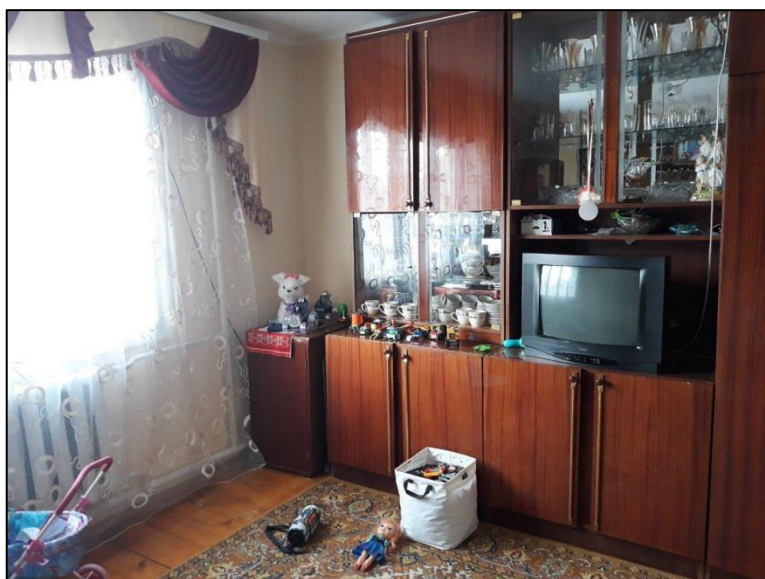

Рис. 1. Помешкання пересічного українця

За визначенням словника, побут – це сфера повсякденної життєдіяльності людей, яка орієнтована на задоволення матеріальних потреб і освоєння духовних благ, на спілкування, відпочинок й розваги, складається під впливом матеріального виробництва, суспільних відносин, рівня культури, етнопонаціональних особливостей соціальних спільнот людей.

Нами була розроблена анкета для докладного вивчення побуту

громадян сучасної України. В опитуванні брали участь бл. 100 респондентів. Дані були внесені до електронної таблиці, що дозволила обробити результати.

Таким чином були отримані дані про помешкання, одяг та прикраси, харчування, вільний час

та дозвілля. Помешкання сучасних українців досить скромні (рис. 1), а їх господарі ощадливі. Разом з тим українці люблять використовувати в побуті багато техніки, 96% домогосподарств комп'ютеризовано. Переважаючим стилем одягу громадян обох статей є класичний. На другому місці сучасний стиль casual. Всі українці носять джинси, светри, футболки та куртки. Чоловіки віддають перевагу кросівкам, а жінки – чоботам. Харчуються українці вдома, віддаючи перевагу простій та здоровій їжі. Всі без винятку українці зберігають національну любов до свинини, а от сало найбільше вживають люди середнього та старшого віку. Улюблені страви сучасних українців – це салат олів'є, оселедець під шубою, торт «Наполеон» та желе (рис. 3). Дозвілля українців проходить в традиційних формах та пов'язано з їх помешканням. Молодь проводить час біля комп'ютера, старші та літні люди – біля телевізора.

У побуті за матеріальними та часовими ресурсами переважає все, що пов'язано з приготуванням та вживанням їжі. Значне місце займають одяг та прикраси. Українцям подобається гарно виглядати, у багатьох з них (особливо жінок) великий гардероб. Дозвілля займає в побуті незначне місце.

Сучасне українське суспільство є результатом багатовікового історичного розвитку, синтезу численних культурних традицій. Сфера побуту розвивається повільно, тому саме вона зберігає давні традиції, як то кулінарні, святкові, особливості ведення домашнього господарства тощо.

При аналізі побуту слід враховувати, що сучасне українське суспільство є безпосереднім нащадком тоталітарного суспільства СРСР. Але разом з тим переживає швидку демократизацію та інтеграцію в сучасне постіндустріальне суспільство.

Аналіз побуту може допомогти побачити прихований вплив минулого.

Для цього в анкету були введені ряд спеціальних питань для перевірки на консерватизм. Вплив давніх традицій на українське суспільство відчувається в кулінарних вподобаннях, але для молоді ці впливи слабіють.

Отже, тільки 8,6% опитаних виявилися новаторами в побуті, що сприймають та транслюють сучасні світові тенденції. Всі інші – консерватори та переконані консерватори. Консерватизм та вірність радянським традиціям проявляється у всіх сферах побуту: обставлення квартири, улюблених страв, святкових традицій тощо. Найменш консервативним є одяг українців.

Рис. 2. Святковий стіл з улюбленими стравами

Хоча побут українців виглядає консервативним та обмеженим, на основі аналізу опитування можна побачити, що сучасні люди прагнуть до змін, мріють про насичене життя в позаробочий час. Переважна більшість українців хотіли б більше часу та грошей витратити на змістовне дозвілля та різноманітні хобі. Їх стримує, в першу чергу, погане матеріальне забезпечення побуту та низький рівень розвитку інфраструктури дозвілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Анциферов Н.П. Пути изучения города, как социального организма: опыт комплексного подхода / Н.П.Анциферов. Л.: Сеятель, 1925. – 148 с.
2. Гнатенко П. Національний характер / П. Гнатенко. – К.: Дніпро, 1992. – 236 с.
3. Диканский М.Г. Проблемы современных городов: движение в больших городах: кризис жилища / М.Г.Диканский; предисл.В.Я.Белоусова. -М.:Вопросы труда, 1926. – 93 с.
4. Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації / А. А. Кавалеров. – О. : Астропринт, 2001. – 221 с.
5. Надибська Л.Я. Пріоритети як предмет соціального пізнання / О. Я. Надибська. – Одеса.: Друкарський дім «Друк Південь», 2010. – 454 с.
6. Общее и особенное в образе жизни социальных групп советского общества /Отв.ред. И.Т.Левыкин. – М.: Наука, 1987. – 136 с.
7. Сабсович Л.М. Города будущего и организация социалистического быта / Л.М.Сабсович. М.,1929. – 215 с.
8. Толстых В.И. Образ жизни: Понятие. Реальность. Проблемы / В.И.Толстых. – М.: Политиздат, 1975. – 184 с.
9. Шаповалова Л.О. Поняття побуту: сутність та структура // Гуманітарний вісник ЗДІА. Вип. 42., 2010. – С. 131-137.

ПЕРШИЙ ГУРТОК ЮНИХ АЛЬПІНІСТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛДЕТС

*Коваленко Марія, Чухрій Анна, учениці Запорізького НВК № 109 Дніпровського району, вихованки гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Гуленко К.С., керівник гуртків КЗ «Центр туризму» ЗОР*

Минулого року Запорізький Обласний центр туризму відзначив своє 70-річчя. Свій початок він бере від Обласної дитячої екскурсійно-туристської станції (ОблДЕТС), створеної 19 квітня 1948 р. згідно наказу обласного відділу освіти № 54 [1, с.9]. Історія Центру туризму така довга, що її перші сторінки вже мало хто пам'ятає. Часто дуже складно визначити, з чого починалися дитячий туризм та краєзнавство в м. Запоріжжя та хто стояв біля їх витоків.

Грунтовна робота з вивчення історії Центру туризму була

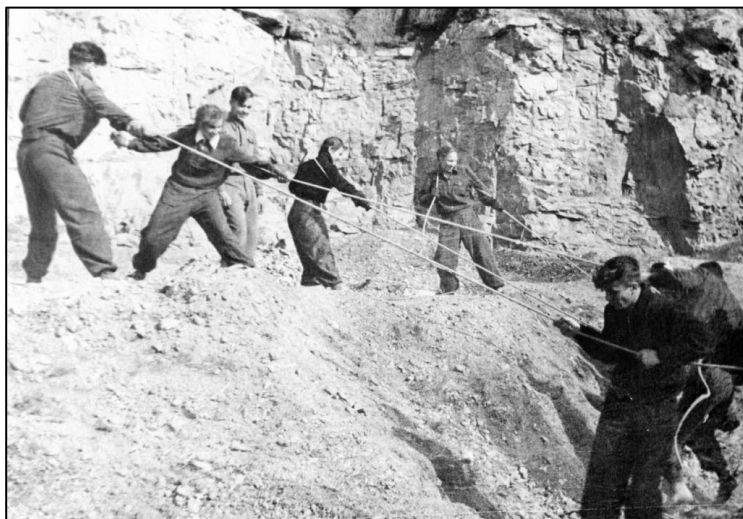

Рис. 1. Заняття на скальному стадіоні, 1954 р.

проведена в 2007-2008 рр. Тоді, робоча група у складі Віталія Шелегеда, Кима Гуленка та Анатолія Волкова збирала весь наявний матеріал з історії Центру для підготовки монографії «Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства – сторінки історії» [1]. Були записані спогади працівників-ветеранів, віднайдено

Рис. 2. Авторка з учасниками експедиції на місці скального стадіону, 2017 р.

безліч документів та фотографій. Підсумком роботи стала монографія та стаття «Історія станції юних туристів» [2].

У 2018 р. в Центрі туризму було урочисто відкрито Музей розвитку дитячого туризму та краєзнавства. Цій події теж передувала велика робота зі збору та опрацювання документальних і усних джерел. Найбільш значний внесок в цю роботу зробили Віталій Шелегеда, Ганна Ткачук та Ким Гуленко. У музеї навіть з'явилася експозиція, присвячена першим рокам діяльності ОблДЕТС, але

невідомого все одно залишається ще дуже багато.

Наша безпосередня дослідницька діяльність розпочалася у жовтні 2017 р., коли із архівних документів ми дізналися, що легендарний Запорізький професор Георгій Шаповалов у дитинстві був гуртківцем ОблДЕТС. Під час інтерв'ю Георгій Іванович розповів, що заняття з альпінізму та туризму в 1950-ті роки проводилися не на туристському пляжі о. Хортиця, а на скальному стадіоні, що знаходився недалеко від сучасного стадіону «Славутич-арена» та вул. Скальна [3].

Ми здійснили експедицію у вказану місцевість, щоб відшукати «Скальний стадіон» ОблДЕТС [4]. Порівнявши місцеві скали з фотографіями з фондів Музею розвитку дитячого туризму та краєзнавства [5], ми встановили, що це і є «Скальний стадіон» (рис. 1, 2).

Також ми встановили, що керівником першого гуртка юних альпіністів був Генріх Анохін – легендарна особистість для Українського альпінізму, туризму та для світової науки – географ, етнограф, мандрівник, майстер спорту з альпінізму, кандидат історичних наук, автор більш ніж десяти книг і монографій, понад 500 публікацій в газетах і журналах, багатолітній друг мандрівника Тура Хейердала.

У 1954 р. Генріх Анохін з дружиною переїхали з Дніпропетровська до Запоріжжя.

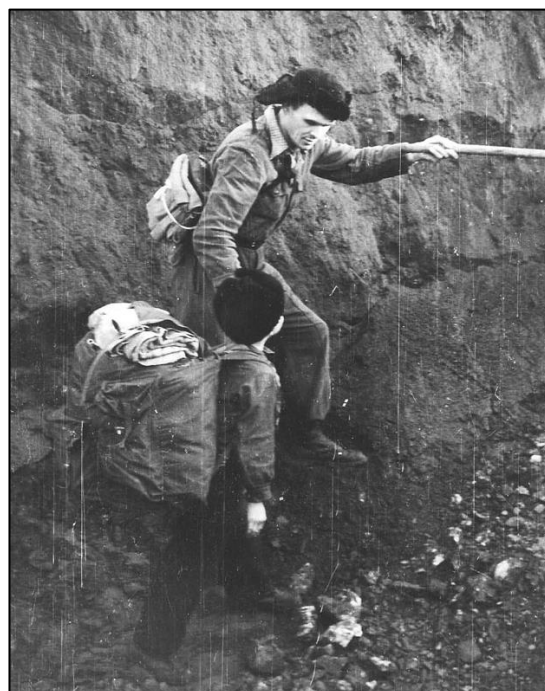

Рис. 3. Г. Анохін з гуртківцем під час заняття на о. Хортиця

Генріх Анохін якраз закінчив Дніпропетровський університет за спеціальністю історія. Тоді він вже був спортсменом-альпіністом та мав досвід організації туризму в Дніпропетровську. 20 серпня 1954 р. наказом №14 Запорізького горкомфізкультури було затверджено створення бюро Альпінізму, скелелазіння та туризму (АСіТ) та перспективний план його роботи, що передбачав облік туристів та альпіністів міста Запоріжжя, надання допомоги колективам фізкультури в організації секцій альпінізму, скелелазіння та туризму [7, с.4]. Головою бюро АСіТ було призначено Генріха Анохіна [7, с.4].

У 1955 р. Генріха Анохіна взяли на роботу в ОблДЕТС на посаду керівника альпіністського гуртка [8]. Пропрацювавши на цій посаді недовго (1957 р. [6]), він зробив дуже багато: водив дітей та студентів у походи на о. Хортицю (рис. 3) [5] та околицями м. Запоріжжя, в Крим та віддалені регіони СРСР, організував і провів перші змагання альпіністів та привів команду ОблДЕТС до перемоги у міських змаганнях зі скелелазіння [5]. Вихованка Генріха Анохіна Елеонора Павлова продовжила справу розвитку альпінізму на ОблДЕТС. Першими гуртківцями-альпіністами були: Ігор Петров, Зоя Гопкіна, Людмила Новаченко, Віктор Баранець, Юрій Чепель, Альбіна Беспалова, Влад Листопад, Зоя Цвєєва, Ліна Контарева, Ігор Епштейн, Володимир Самойлов [5].

Отже, днем народження Запорізького туризму, альпінізму та скелелазіння можна вважати 20 серпня 1954 р., днем народження альпінізму та скелелазіння в Центрі туризму 22 березня 1955 р. – початок роботи гуртка Генріха Анохіна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. *Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства – сторінки історії (1948-2008).* – Запоріжжя: «Кераміст», 2008. – 92 с
2. *Гуленко К.С. Історія станції юних туристів.* – Запоріжжя: ЗОЦТКУМ, 2008. – 12 с.
3. *Інтерв'ю з Шаповаловим Г.І., 10.10.2017 р.*
4. *Коваленко М. Звіт про експедицію «Скальний стадіон».* Рукопис., 16.10.2017 р.
5. *Музей розвитку дитячого туризму та краєзнавства. Документи 1948-1959 рр.*
6. *Анохін Б. Анохин Генрих Иосифович.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mountain.ru/article/article_display1.php?article_id=3581&code=1
7. *Штифман А.Г. Некрасов С.А. Мастера спорта по туризму.* – Запорожье., 2018.

ЗООМОРФНІ І АНТРОПОМОРФНІ ВИРОБИ З КРЕМІНЮ СТАРОДАВНЬОЇ ЛЮДИНИ СЕРЕД ЗНАХІДОК БЕРЕГОВОЇ СМУГИ ЛИСОЇ ГОРИ, ВАСИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Кирилець Ярослав, учень КЗЗСЗШ «Джерело», вихованець гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Бородін С.Е., керівник гуртків КЗ «Центр туризму» ЗОР*

Під час проведення походів, моніторингу та збору археологічного матеріалу крем'яних індустрій, прибережної смуги г. Лисої Василівського району Запорізької області, а також верхніх терас долини р. Альма, що у Південно-Західному Криму, і ми звернули увагу на схожість форми окремих виробів з деякими видами тварин.

Надалі, в міру вивчення літератури з питання первісного мистецтва, нами було встановлено, що найбільш ранні з відомих зображень тварин відносяться до періодів верхнього палеоліту, мезоліту та неоліту, тобто пов'язані з появою кроманьйонця. Однак, знайдений нами, кримський матеріал з великою часткою ймовірності можна віднести до періоду середнього палеоліту. На користь цього говорить техніка обробки креміню, а також, (щодо Криму) практично повна відсутність пізніших включень. Іншими словами, знайдені нами схожі на тварин (зооморфні) знаряддя з креміню виготовлені неандертальцем, що не узгоджується з панівною точкою зору про те, що первісне мистецтво зобов'язане своїм народженням кроманьйонцю.

Для того, щоб розібратися в цьому протиріччі, необхідно відповісти на наступні питання: 1) чи володів неандерталець абстрактним мисленням, необхідним для творчої діяльності і, якщо так, то чи користувався він ним?; 2) чи могли неандертальці виготовити з креміню зооморфні вироби?; 3) як їх відрізнити від звичайних знарядь? і 4) з якою метою вони виготовлялися?

Спробуємо відповісти на них. Відповідь на перше питання однозначна. Наявність абстрактного мислення підтверджується безліччю фактів, які свідчать про існування у неандертальців мисливських культів, мабуть тотемних і / або анімістичних, пов'язаних з поклонінням тваринам (оленям, печерним ведмедям та ін.), а також наявність складних похоронних обрядів. Одне з поховань, зокрема, виявлено в кримському гроті Киік-Коба. Крім того, є знахідки, що говорять про використання неандертальцями природних пігментів (червона і жовта охра, окис марганцю), що використовувалися, ймовірно, для розмальовування тіла або одягу.

Переходимо до третього питання. Відносно зооморфних виробів ми не стверджуємо, що всі, знайдені нами зразки, є продуктами творчості неандертальців. Багато з них – знаряддя праці зі слідами тривалого використання. Звертає на себе увагу однотипність виробів у поєднанні з деякими ознаками, які відрізняють їх від інших знарядь. Нами встановлено дві основні диференційні ознаки: 1) природна або штучна форма креміню, що нагадує тварину; 2) сліди не функціонального «доопрацювання» рота і/або очей, рідше вух, кінцівок.

Розберемо це на прикладі найбільш типового зооморфного виробу, з нуклеусу

Фото 1

Фото 2

– тварини, можливо їжака (фото 2). На цьому прикладі можна побачити, як на

знарядді, яке формою нагадує тварину, для зручності була розширена підпальцева виїмка (зовні нагадує вухо тварини). Але видно також, що додатковий ударний майданчик на місці передбачуваного рота не несе функціонального навантаження.

Що стосується мети виготовлення крем'яних зооморфних виробів, то це подальша тема.

Порівнюючи археологічний матеріал середнього палеоліту з верхньо палеолітичним і неолітичним матеріалом г. Лисої, Василівського району Запорізької області то, впевнено можна сказати, що вони відрізняються за низкою ознак. (Фото 3) По-перше, з техніки обробки: більш пізні зразки г. Лисої в основному виготовлені з ножовидних пластин з використанням ретуші, на відміну Криму, де переважають відщепи і ручні рубила.

Фото 3

По-друге, для зооморфних виробів р. Альма характерні об'ємні зображення тварин, в той час на г. Лисій вони, як правило, барельєфні, що ми пояснюємо більш простою будовою асоціативного зв'язку з предметом об'ємної форми, ніж з барельєфним зображенням.

Схожість цих виробів пов'язана, на нашу думку, не з якоюсь «культурною традицією спадкоємності», а схожістю мислення неандертальця (*homo sapiens neanderthalensis*) і сучасної людини (*homo sapiens sapiens*). Відсутність інших матеріальних підтверджень існування образотворчого мистецтва періоду середнього палеоліту, ми думаємо, пов'язане з тим, що неандертальці ще не опанували образотворчими можливостями таких матеріалів як кістка і глина.

Крім знайдених зображень тварин, виявлених нами в Криму, велика кількість різних зображень було знайдено та узбережжі Лисої гори, кременеві вироби, які, на нашу думку, можуть інтерпретуватися як антропоморфні. Якщо порівняти профіль «палеолітичних Венер», а також деяких стилізованих жіночих фігурок (Фото 3), то схожість з представленими на фотографіях очевидна.

Висновок пропоную ліричний... Наприклад, про те, як хтось бачить щось в пейзажному агаті. І як колись хтось теж щось десь побачив і вирішив «доопрацювати», довбонувши каменюкою. І далі: сподіваюся, що дана робота допоможе краще зрозуміти еволюцію людини, перш за все період, пов'язаний з виникненням абстрактного мислення і, як наслідок цього, зародженням первісного мистецтва...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ян Єленек 1982: *Большой иллюстративный атлас первобытного человека.* – С.258-472.
2. Шарафутдінова І.М. *Поселення епохи пізньої бронзи поблизу Кременчука.* *Археологія, 1964.* – С.159-164.
3. Абрамова 1966: *З.А.Абрамова, Изображение человечества в палеолитическом искусстве Евразии, М.–Л.1996,*
4. Арнхейм Р. *Искусство и визуальное восприятие.* – 1974 р.

ТРАГІЧНІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ СЕЛИЩА МОКРЯНКА

Сагайдак Софія, учениця ЗНВК № 111, вихованка гуртка «Джура» КЗ «Центр туризму» ЗОР

Керівник: Даниленко Т.В., вчителька історії ЗНВК № 111, керівниця гуртка «Джура»

КЗ «Центр туризму» ЗОР

Мета роботи полягає у комплексному вивченні історії та сьогодення селища Мокрянкa. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше було досліджено та проаналізовано матеріали з архіву про події, які відбувалися на території селища під час окупації та визволення від німецько-фашистських загарбників. Практичне значення роботи полягає в тому, що знайдений матеріал можна використати на уроках історії та на виховних заходах задля посилення почуття патріотизму в учнів та любові до свого селища.

Моя розповідь буде про маленьке селище, але для багатьох учнів нашої школи це місце, де їх рідна домівка, місце, де мати навчала робити перші кроки по життю, це рідне гніздечко. Або як ще кажуть – «Мала Батьківщина».

Тяжкі часи настали для мешканців Мокрянкa, коли прийшла Друга світова війна... В перші дні 149 мокрянців пішли на фронт. Решта чоловіків, що могли носити зброю, вступили до загону винищувачів, який очолив Ю.Д. Романченко (на той час секретар комсомольської організації колгоспу). Разом з частинами Червоної Армії бійці загону обороняли село від гітлерівців. Під час оборони села героїчно загинули Ю.Д. Романченко та голова колгоспу та той час С.В. Єськін.

У вересні 1941 року Мокрянкa захопили ворожі війська. З початку 1942 року, коли фронт відступив далеко на Схід, всю Запорізьку область було включено до складу Рейхскомісаріату «Україна», і розділено між двома генеральними округами – Дніпропетровський (з центром у місті Дніпропетровськ) і Таврія-Кримський (з центром у місті Мелітополь). Це було зроблено на підставі дореволюційних адміністративно-територіальних поділів, коли територія області входила до складу Катеринославської і Таврійської губерній. (ФР 1435.оп1.спр86.арк7). Місто Запоріжжя за часів окупації виявилось розділеними на дві частини. Правобережні його квартали були центром дебіту Запоріжжя. Що ж стосується лівобережної частини, а це також і територія села Матвіївка, то вона не входила до жодного дебіту і мала окремий статус, який надавали лише декільком великим промисловим містам України. В свою чергу лівобережне Запоріжжя поділялось на дві частини – Старе і Нове, межею між якими була балка Капустянка. Виходячи з цього, Мокрянкa входила до складу старого міста та його окремих селищ. Управляв Старим містом штадкомісар Гілле вдвох з військовими радниками Гастауером та Клюге. Старостою села Мокрянкa на той час було призначено Горобець Артема Івановича 1905 року народження.

У січні 1942 р. був проведений обов'язковий перепис населення та введена комендантська година з 20.30 до 04.00. Протягом всієї окупації над етнічним населенням велась розправа. Згідно записам, в селищі Мокрянкa було виселено (знищено) 9 єврейських родин. Кінцевим пунктом, пунктом поховання живцем для

багатьох євреїв та циган Лівобережного Запоріжжя був радгосп імені Сталіна (на лівому березі). Нині селище ДД.

Два роки загарбники знущалися над його мешканцями та грабували селище. За відмову працювати на окупантів, мешканців розстрілювали. За роки окупації було вивезено до Німеччини на каторжні роботи 90 юнаків та дівчат, спалено 24 хати, млин, приміщення переробних пунктів. Нацисти викорчували виноградники і ягідники, вирізали худобу. 14-го жовтня 1943 року після тяжких багатоденних боїв на підступах до Запоріжжя, Мокрянкa була визволена від загарбників. У боях за селище загинуло 50 бійців і офіцерів.

Десятки мокрянців прославилися в боях проти ворога. Їх імена пам'ятають і досі, це генерал-майор артилерії І.П. Діброва, сержант А.К. Білий, командир зводу П.Д. Скорина, та багато інших.

Висновки. Отже, досліджуючи історію селища Мокрянкa, ми дізнались багато нового та наповнились почуттям поваги та патріотизму до нього. Ми зрозуміли необхідність таких досліджень. Адже той, хто не знає минулого, не вартий майбутнього. Знати історію своєї малої батьківщини дуже важливо в умовах розбудови української державності.

*Загубилось в долині село,
Закрохмалене в бархатній іній.
По шибки у сніги забрело
І туманіс в млі надвечірній.
Над покрівлями стелиться дим,
Сіре небо насупило брови.
На відлигу це все – так і жди,
Починають темніти діброви.
Мов орган, тепловозний гудок
Десь далеко за лісом, за ставом
Проспівав якусь мить і замовк –
А луна все не тане й не тане.
Галасує довкіл вороння,
Будить гамором лапи заснулі.
Закрохмалений бархат злиняв –
На весну, на весну повернуло.*

01.04.1989

Автор: Віктор Геращенко

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Галактионова Л.А. Зарниці над Хортицею; Лукаш І.М. У стен Запорожсья. Воспоминания, очерки. – Днепропетровск, 1978
2. Запорожский плацдарм в 1941 г. – Индустриальное Запорожье. – 1994. – 14 жовтня.
3. Книга скорботи України. Запорізька область – К., 2000
4. Полков М. Окупація. Комендант Кун. – Запорізька правда. – 1998. – 7 жовтня
5. Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область. – К., 1970.

ЛЯЛЬКА-МОТАНКА ЯК САКРАЛЬНИЙ ОБЕРІГ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Дем'янчук Анастасія, учениця Матвіївської санаторної школи-інтернату
Керівник: *Шашкіна О.А., вчителька історії та правознавства Матвіївської санаторної школи-інтернату*

Нині в Україні актуальною є проблема збереження культурної та історичної самобутності народу та передачі його культурного досвіду наступному поколінню. Одним із засобів відродження культурної спадщини народу є дослідження, вивчення та виготовлення народної іграшки.

Лялька-мотанка: що ми знаємо про прадавній сакральний оберіг українців? Це один із найдревніших символів, який сотнями і навіть тисячами років супроводжував наших предків. Ляльку-мотанку мати клала до колиски немовляті, у скриню із рушниками і сорочками, коли донька виходила заміж. Мотанка оберігала і оберігає оселі українців. Мовчазна лялька береже таємниці цілого роду, адже переходить із покоління в покоління, від матері до дитини. Ляльку виготовляли з певною метою і в певному образі. Створювався цей оберіг з побажаннями здоров'я, успіху, добра і злагоди, кращої долі, а тому ляльки-мотанки несуть в собі позитивну енергетику.

Українська лялька-мотанка розвиває духовний світ і пробуджує відчуття рідного коріння. Вона завжди була пов'язана з сімейними традиціями, працею і діяльністю дорослих, оточена дитячою турботою і увагою.

Протягом останніх років зростає інтерес до історії і культури українського народу, зокрема предметів побутового вжитку, що мали сакральне значення. Серед таких предметів – українська народна лялька-мотанка. Також аналіз літературних джерел свідчить, що серед наукових пошуків мало узагальнюючих робіт, в яких би в повному обсязі висвітлювалися результати дослідження з даної тематики.

Для дослідження зазначеної мети поставлені такі дослідницькі завдання:

- простежити історію виникнення ганчір'яної ляльки в світовій та українській культурі;
- дослідити основні види ляльок та їх головне призначення;
- виявити особливості процесу виготовлення ляльки-мотанки в побуті українців;
- дослідити процес відродження народної традиції виготовлення ляльки-мотанки із залученням місцевого матеріалу.

Одним із перших дослідників української народної іграшки був священик із Суботова Марко Грушевський. У його праці «Дитячі забавки та ігри усякі» багато уваги приділяється ляльці-мотанці.

Серед сучасних дослідників української народної ляльки є відомий етнограф О.С. Найден та його праця «Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність».

Обрядове значення ляльки-мотанки. У слов'янській міфології існує міф про богиню Березиню (так називають різновид ляльки-мотанки в Україні). Можливо, саме на честь язичницької богині Березині було зроблено ляльку-мотанку, саме вона задобрювала чи навіть уособлювала богиню. Саме в мотанках-Березинях руки часто зосереджені до неба.

Деякі дослідники припускають, що в давні часи ляльки виготовляли, щоб замінити людей в ритуальних діях, приносити їх в жертву для покращення майбутнього врожаю, викликання дощу, відвернення посухи [3, с. 151]. Існували суто обрядові ляльки, які застосовували у святах весняно-літнього календарного циклу – Колодій (Масляна), ляльки, що виготовляли до Зелених свят – Купала; Дідух – особливим способом зв'язаний пучок колосся на полі. На завершення обряду ляльок переважно спалювали, або топили – вони сприймалися як умираючі і воскресаючи божества [10].

Символічно-оберегове та обрядове значення ляльки-мотанки в українській народній культурі полягає в тому, що при створенні ляльки-мотанки наші предки використовували архаїчну символіку: безликість, наявність хреста, спіралеподібну технологію накручування, символіку триєдиного світу. Все це засвідчує про її давнє походження.

В Україні найпоширенішими були три типи ляльок-мотанок: Немовля, Баба-Берегиня, Наречена (Княгиня). Але були і інші ляльки. Їх навіть можна класифікувати: за призначенням, за розмірами і навіть за магічними властивостями.

Правила створення ляльки-мотанки:

- Лялька не шиється, тільки мотається.
- Тканину для ляльки брали з так званого «щасливого» одягу, або із клаптиків старої сорочки матері – така лялька буде сильним оберегом для дитини.
- Кожен елемент одягу ляльки, його колір мали своє значення.
- Вважалося, що краще ляльку робити власноруч.
- Ляльку потрібно змотати від початку до кінця за один раз.
- Мотанки не робили вночі.
- Підходяща пора року для виготовлення ляльки зима та будні дні, крім середи та п'ятниці.

Відродження народних традицій. До таємниць створення ляльки-мотанки останнім часом долучилося багато майстринь, відомих і по всій Україні, і на території Запорізького краю.

Деякі з них створюють автентичні ляльки, але більшість поєднують автентичність з авторським баченням. Серед них Джурило Валентина Володимирівна – майстриня з с. Матвіївка.

Головні висновки, до яких прийшов автор:

1. Лялька-мотанка – давній сакральний оберіг, який використовували у побуті українці.
2. Витоки ляльки-мотанки – у трипільській хліборобській культурі.
3. Спочатку лялька виникла як атрибут обряду, згодом з'явилася лялька-оберіг, і тільки після цього вона стала дитячою іграшкою.
4. Лялька-мотанка багата на язичницьку дохристиянську символіку, що говорить про її давнє походження.
5. Не дивлячись на те, що осередок зародження і поширення ляльки-мотанки – Середня Наддніпрянщина, у наш час вона набуває популярності по всій Україні, зокрема її оберегова символічність стає привабливою для сучасних українців

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронай О. Звичайі нашого народу [Текст] : етногр. нарис / О. Воронай. – Х. : Фоліо, 2013. - 508 с. – (Перлини української культури).
2. Герус, Л. М. Українська народна іграшка = Ukrainian folk toy / Л. М. Герус. – Київ : Балтія-Друк, 2017. - 64 с.
3. Грушевський, М. С. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / М. С. Грушевський ; гол. ред. В. Куценко, ред. Л. Петік. – К. : Либідь, 2006. – 256 с.
4. Марцінковська, Р. Д. Лялька-мотанка : виготовлення українського оберегу [Текст] / Р. Д. Марцінковська // Мистецтво та освіта. – 2017. – № 4. – С. 28-32.
5. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості: [історико-етнографічний просібник] / О.С. Найден – К.: АртЕк, 1999. – 256 с.
6. Напиткіна Г. П. Українська лялька-оберіг / Галина Напиткіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007.
7. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: Підручник. Н. Сивачук. К.: Деміур, 2003.

ПРИМІТКИ

ПРИМІТКИ

На в ч а л ь н е   в и д а н н я
М а т е р і а л и (т е з и д о п о в і д е й)
обласної краєзнавчої конференції учнівської молоді
«Краєзнавчі нариси Запорізького краю»,
присвяченої 80-річчю утворення Запорізької області
Частина 2. «Гуманітарне краєзнавство»

Редактори: Янущенко Дмитро Вікторович
Вагеннік Ольга Миколаївна

Видання підготовлене до друку і віддруковане у
КЗ «Центр туризму» ЗОР
Тираж 50
69091, м. Запоріжжя, вул. Немировича-Данченка, 46-а
Тел.: (061) 224-02-71, 224-24-71
E-mail: info_turcenter@ukr.net
Сайт: www.zoetkum.ucoz.ua